

Historia Et Theoria Turis

HISTORIA ET THEORIA IURIS (HTI)
JE TEORETICKÝ ČASOPIS PRE OTÁZKY
ŠTÁTU A PRÁVA.

ROČNÍK 6 ČÍSLO 2/2014

HISTORIA ET THEORIA IURIS (HTI) je teoretický časopis pre otázky štátu a práva.

Redakcia

Zodpovedný redaktor: Mgr. Michal Považan, PhD.

Výkonný redaktor: Mgr. Michal Malatinský

Redakčná rada:

JUDr. Eduard Barány, DrSc.

prof. JUDr. Jozef Beňa, CSc.

doc. JUDr. Anton Dulak, PhD.

doc. JUDr. Imrich Kanárik, CSc.

doc. PhDr. Dušan Katusčák, CSc.

prof. JUDr. Dr. h. c. Peter Mosný, CSc.

JUDr. Marek Števec, PhD.

doc. JUDr. Vladimír Vrana, PhD.

Recenzenti:

Mgr. Miroslav Lysý, PhD.

Mgr. Matej Mlky, PhD.

Mgr. Michal Považan, PhD.

JUDr. Milan Hodás, PhD.

JUDr. Ján Štefanica, PhD.

prof. JUDr. Jozef Beňa, CSc.

Adresa redakcie

HISTORIA ET THEORIA IURIS

Katedra právnych dejín

Právnická fakulta UK

Šafárikovo námestie č. 6

P. O. Box 313

810 00 Bratislava 1

hti.casopis@gmail.com

<http://www.hticasopis.blogspot.sk/>

Časopis sa vydáva na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave.

Grafická úprava: Ing. Anton Vaľko

OBSAH

ČLÁNKY

DOMIN, M.: NIEKOĽKO POZNÁMOK K POJMU PREZIDENTSKÁ FORMA VLÁDY	8
GÁBRIŠ, T.: VEDECKOTECHNOLOGICKÁ REVOLÚCIA A PRÁVNE DEJINY: K AKTUÁLNEMU TRENDU TZV. SÚČASNÝCH HOSPODÁRSKYCH PRÁVNÝCH DEJÍN	18
KOVAL, A.: STANISLAV SEVERYNOVÝČ DNISTRIANSKYJ (1870 – 1935) – VYNIKAJÚCI UKRAJINSKÝ PRÁVNIK VÝCHODNEJ EURÓPY	30
LYSÁ, Ž.: K VÝZNAMU TERMÍNU CIVITAS DO KONCA 13. STOROČIA	36
SKALOŠ, M.: POLITICKÉ A PRÁVNE ASPEKTY AUTONÓMIE SLOVENSKA V ROKU 1938	48
ŠURKALA, J.: PRÁVO VEREJNOSTI NA LIMITY VLASTNÍCTVA? PRÁVO VEREJNOSTI NA PRÍSTUP KU KRAJINE A LIMITÁCIA VLASTNÍCKYCH OPRÁVNENÍ K POZEMKOM NA SLOVENSKU	58

RECENZIE

ILLÝOVÁ, Z.: ČENTÉŠ, JOZEF; POVAŽAN, MICHAL; ŠANTA, JÁN; DEJINY PROKURATÚRY NA SLOVENSKU	76
JÁGER, R.: MOSNÝ, P. A KOL. PRÁVNOHISTORICKÁ REALITA SOCIÁLNEJ DOKTRÍNY 20. STOROČIA	80

SPRÁVY

SPRÁVA O OBHAJOBE DIZERTAČNEJ PRÁCE MGR. VERONIKY ČUNDERLÍK ČERBOVEJ	86
SPRÁVA Z VEDECKEJ KONFERENCIE: PREMENY ÚSTAVNÉHO PRÁVA – KONTINUITA A DISKONTINUITA	90

POKYNY PRE AUTOROV	98
---------------------------	----

ČLÁNKY

NIEKOĽKO POZNÁMOK K POJMU PREZIDENTSKÁ FORMA VLÁDY

**MAREK DOMIN
UNIVERZITA KOMENSKÉHO
V BRATISLAVE, PRÁVNICKÁ FAKULTA,
KATEDRA ÚSTAVNÉHO PRÁVA**

1. ÚVOD

Jedným z tradičných pojmov nie len štátovedy či teórie štátu a práva, ale aj ústavného práva resp. ústavnopolitickej praxe, je pojem „prezidentská forma vlády“, prípadne „prezidentský model formy vlády“, „prezidentský systém“ alebo „prezidentská republika“. Stretávame sa s ním, ako s označením jednej z dvoch modelových foriem vlády, v učebniciach a monografiách z oblasti štátovedy¹, teórie štátu a práva² či ústavného (štátneho) práva.³ Okrem slovenských publikácií sa s predmetným pojmom môžeme stretnúť aj v literatúre českej. Pojmom „prezidentská forma vlády“ sa označuje akýsi modelový protipól k druhej zo základných modelových foriem vlády, ktorou je parlamentná forma vlády.⁴ Tradične sa ním označuje najmä forma vlády uplatňujúca sa v Spojených štátoch amerických (ďalej aj ako „USA“ alebo za pomoci adjektíva „americký“). Práve americký model budeme považovať za obsah toho, čo označujeme pomenovaním prezidentská forma vlády.

Cieľom tohto stručného príspevku je upozorniť na nevhodnosť pojmu „prezidentská forma vlády“. Nevhodnosť tohto pojmu spočíva predovšetkým v jeho zmätočnosti. Adjektívum „prezidentská“ totiž často zvädza k záveru, že kľúčovým znakom tejto formy vlády je dominantné postavenie prezidenta v ústavnom systéme.⁵ S takouto odpoveďou sa stretávame predovšetkým z úst študentov.⁶ Domnelé dominantné postavenie prezidenta v prezidentskej forme vlády⁷ sa tak stavia do protipólu k dominantnému postaveniu parlamentu v parlamentnej forme vlády. Prezidenta však možno v podmienkach prezidentskej formy vlády označiť za dominantného len pokiaľ ide o výkonnú moc (exekutívu). Na rozdiel od prezidentskej formy vlády, v prípade parlamentnej formy vlády možno adjektívum „parlamentná“ považovať za vhodnejšie. Alebo povedané inými slovami, v prípade parlamentnej formy vlády bude tvrdenie, že dominantným ústavným orgánom v celom ústavnom systéme je parlament, „správnejšie“, ako tvrdenie, že v podmienkach prezidentskej formy vlády je tým dominantným činiteľom prezident. Pomenovanie „prezidentská“ tak, podľa nášho názoru, nedáva vyniknúť rozhodujúcim znakom tejto formy vlády a ani vzťahom ktoré ich reprezentujú, resp. ich prinajmenšom takpovediac zahmlieva. V závere príspevku sa pokúsime o načrtnutie alternatívnych

- 1 Porovnaj CIBULKA, Ľubor a kol. *Ústavné právo Slovenskej republiky (štátoveda)*. Bratislava: PraF UK, 2013, s. 44; FILIP, Jan – SVATOŇ, Jan. *Státověda*. Praha: Wolters Kluwer, 2011, s. 130 a nasl.; FRIDRICH, Branislav – MOKRÁ, Lucia – TRELLOVÁ, Livia. *Ústavné právo 1. Praktické zadania k seminárnym cvičeniam*. Bratislava: VO PraF UK, 2008, s. 28; KLÍMA, Karel. *Teorie veřejné moci (vládnutí)*. Praha: ASPI, 2006, s. 219; KLÍMA, Karel a kol. *Státověda*. Plzeň: Aleš Čenek, 2011, s. 190 a nasl.; KLOKOČKA, Vladimír. *Ústavní systémy evropských států*. Praha: Linde, 2006, s. 156 a nasl.; OROSZ, Ladislav – SVÁK, Ján – BALOG, Boris. *Základy teorie konstitucionalizmu*. Bratislava: Eurokódex, 2011, s. 309 a nasl. alebo PAVLÍČEK Václav a kol. *Ústavní právo a státověda. 1. díl. Obecná státověda*. Praha: Linde, 2007, s. 108.
- 2 Porovnaj KROŠLÁK, Daniel – ŠMIHULA, Daniel. *Základy teorie štátu a práva*. Bratislava: Iura editon, 2013, s. 41 a nasl.; OTTOVÁ, Eva. *Teória práva*. Šamorín: Heuréka, 2006, s. 136 a nasl. alebo PRUSÁK, Jozef. *Teória práva*. Bratislava: VO PraF UK, 1995, s. 130 a nasl.
- 3 Porovnaj napr. BLAHOŽ, Josef – BALÁŠ, Vladimír – KLÍMA, Karel. *Srovnávací ústavní právo*. Praha: Wolters Kluwer, 2011, s. 114 a nasl.; CHOVANEC, Jaroslav – PALÚŠ, Igor. *Lexikón ústavného práva*. Bratislava: Procom, 2004, s. 107 a nasl.; KLÍMA, Karel. *O práve ústavním*. Praha: Wolters Kluwer, 2012, s. 200; KLÍMA, Karel a kol. *Encyklopedie ústavního práva*. Praha: ASPI, 2007, s. 226 a nasl.; KRESÁK, Peter. *Porovnávacie štátne právo*. Bratislava: VO PraF UK, 1993, s. 139; PALÚŠ, Igor. *Štátne právo porovnávacie*. Košice: UPJŠ, 2002, s. 120 a nasl.; PALÚŠ, Igor – SOMOROVÁ, Ľudmila. *Štátne právo Slovenskej republiky*. Košice: UPJŠ, 2011, s. 285 a nasl. alebo POSLUCH, Marian – CIBULKA, Ľubor. *Štátne právo Slovenskej republiky*. Šamorín: Heuréka, 2009, s. 29 a nasl.
- 4 Zaujímavý pohľad na pojem „prezidentská republika“ ponúka napr. Georg Jellinek. Ten tento pojem chápe oveľa širšie, keď za jednu z foriem prezidentskej republiky považuje napr. aj formu vládu uplatňujúcu sa vo Francúzsku po r. 1870, teda formu vlády, ktorú súčasná štátoveda považuje za klasický príklad parlamentnej formy vlády (resp. parlamentnej formy vlády uplatnenej v podmienkach republikánskeho zriadenia). Porovnaj napr. JELLINEK, Jan. *Všeobecná státověda*. Praha: Ján Laichter, 1906, s. 780.
- 5 Na určitú zmätočnosť označenia „prezidentský systém“ už v stručnosti poukázal napr. Josef Blahož, podľa ktorého sa vďaka tomuto označeniu charakteristika celého systému často nesprávne zužuje len na silného prezidenta. Ďalej však adjektívum „prezidentský“ v spojení s analyzovaným systémom používa. Porovnaj BLAHOŽ, Josef – BALÁŠ, Vladimír – KLÍMA, Karel. *Srovnávací ústavní právo*. Praha: Wolters Kluwer, 2011, s. 114.
- 6 Autor vychádza predovšetkým z vlastných pedagogických skúseností v rámci pôsobenia na Katedre ústavného práva Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, a to pri výučbe povinného predmetu Ústavné právo I, z obsahového hľadiska zodpovedajúceho základom štátovedy.
- 7 V príspevku budeme mať pod pojmom „prezidentská forma vlády“ na mysli tzv. klasický model tejto formy vlády, vychádzajúci z ústavného systému USA, a nie jeho prípadné deriváty, vyskytujúce sa predovšetkým v štátoch Latinskej Ameriky a Ázie. Tie totiž v minulosti často smerovali skôr k prezidentskej totalite než prezidentskej delbe moci. Porovnaj napr. KLÍMA, Karel a kol. *Státověda*. Plzeň: Aleš Čenek, 2011, s. 192.

pomenovaní, ktoré by podstatu prezidentskej formy vlády, najmä pokiaľ ide o jej systémové odlišnosti od parlamentnej formy vlády, označovali výstižnejšie.

2. PREČO PARLAMENTNÁ FORMA ÁNO A PREZIDENTSKÁ NIE?

Na štátovednú kategóriu forma vlády je možné nazerať rôznymi spôsobmi. Okrem klasifikácie foriem vlády podľa spôsobu ustanovenia hlavy štátu a jej právneho postavenia, t.j. klasifikácie na monarchie a republiky, možno na formu vlády nazerať aj cez optiku vzájomných vzťahov medzi najvyššími štátnymi orgánmi, a to predovšetkým pokiaľ ide o vzťahy medzi orgánmi reprezentujúcimi moc zákonodarnú (parlament) a moc výkonnú (vláda,⁸ prípadne hlava štátu). Zatiaľ čo v prvom prípade ide skôr o klasifikáciu východiskovú či uchopujúcu formu vlády v užšom zmysle,⁹ v druhom prípade ide o klasifikáciu lepšie odzrkadľujúcu mocenskú štruktúru v štáte. Klasifikácia foriem vlády na prezidentskú formu vlády a parlamentnú formu vlády¹⁰ vychádza práve z druhého z načrtnutých klasifikačných kritérií.

V úvode príspevku sme načrtli tézu, že v prípade parlamentnej formy vlády je adjektívum „parlamentný“ na mieste, resp., že nie je, pokiaľ ide o charakteristiku danej formy vlády, tak máť ako adjektívum „prezidentský“ v prípade skúmanej formy vlády. Na niekoľkých nasledujúcich riadkoch sa pokúsime túto tézu bližšie odôvodniť. Nevyhnutým pre ďalšiu analýzu však bude identifikovanie toho, čo považujeme za kľúčový znak parlamentnej formy vlády na jednej strane a prezidentskej formy vlády na strane druhej, resp. čo považujeme za skutočnosť, ktorá oba modely formy vlády navzájom od seba odlišuje. Touto skutočnosťou alebo znakom je, podľa nášho názoru, spôsob kreácie a prameň legitimizácie výkonnej moci (exekutívy), resp. dominantného exekutívneho orgánu. Od spôsobu kreácie resp. prameňa legitimizácie exekutívy je možné následne odvodiť aj ďalšie zo znakov, ktoré sa tradične jednej či druhej forme vlády pripisujú. Týmto, odvíjajúcim sa znakom, bude v prvom rade existencia či neexistencia ústavnopolitickej zodpovednosti exekutívy voči parlamentu. Pokiaľ ide o parlament ako orgán zákonodarnej moci, ten je v zásade v oboch formách vlády kreovaný resp. legitimizovaný rovnako.

Pokiaľ ide o parlamentnú formu vlády,¹¹ možno vzťahy medzi parlamentom ako orgánom reprezentujúcim zákonodarnú moc a vládou ako orgánom reprezentujúcim výkonnú moc znázorniť vertikálne (*schéma* č. 1). Nie sú totiž legitimizované rovnakým spôsobom. Parlament je volený priamo občanmi, v prípade bikamerálneho parlamentu je priamo občanmi volená aspoň jedna z jeho komôr. Možno teda konštatovať, že parlament disponuje priamou demokratickou legitimitou a jeho vzťah k občanom resp. ľudu ako zdroju moci je bližší, čiže priamy a nesprostredkovaný. V prípade vlády ako orgánu výkonnej moci je situácia odlišná.¹² Vláda nie je priamo volená občanmi. Nemá priamu demokratickú legitimitu. Jej spojenie so zdrojom moci je len sprostredkované. Týmto prostredníkom je práve parlament. Kreácia vlády je preto v podmienkach parlamentnej formy vlády naviazaná na parlament, konkrétne na výsledky parlamentných volieb a s tým súvisiace politické zloženie parlamentu. Nevyhnutným predpoklad pre výkon funkcie vlády je dôvera zo strany parlamentu, v prípade bikamerálneho parlamentu najčastejšie jeho dolnej komory. Hlava štátu, ktorá jednotlivých členov vlády vymenúvaná, je tak *de facto* nútená vymenovať takú vládu, ktorá politicky korešponduje so zložením parlamentu a v prípade ktorej možno predpokladať, že dôveru parlamentu aj skutočne získa. Z uvedenej stručnej charakteristiky je potom zrejmé, prečo je adjektívum „parlamentná“ v prípade tejto

8 Pod vládou máme na mysli exekutívny orgán kolektívneho typu, a to bez ohľadu na jeho označenie v tom-ktorom ústavnom systéme. Môže ísť teda napr. o vládu, kabinet či zbor ministrov.

9 Porovnaj KLÍMA, Karel a kol. *Státověda*. Plzeň: Aleš Čenek, 2011, s. 182.

10 V tejto súvislosti necháme stranou tretiu zo základných modelových foriem vlády, ktorá zvykne byť označovaná ako systém vlády zhromaždení, prípadne ako systém (forma) vlády parlamentu, niekedy dokonca aj ako tzv. direktoriálny systém.

11 Za vzor parlamentnej formy vlády uplatňujúcej sa v republikánskom zriadení zvykne byť označovaná tzv. III. francúzska republika (1870 – 1940), z ústavnoprávneho hľadiska založená na troch ústavných zákonoch z r. 1875. Spomedzi súčasných európskych ústavných systémov sa modelovej parlamentnej forme vlády azda najviac približuje ústavný systém Talianska, založený na ústave z r. 1947.

12 Postavenie prezidenta v ústavnom systéme založenom na parlamentnej forme vlády je dlhodobo predmetom sporov a diskusií. Jednoznačne však možno konštatovať, že prezidenta v prostredí modelovej parlamentnej formy vlády nie je možné označiť za jediný a ani za dominantný orgán výkonnej moci. Toto postavenie patrí kolektívnej vláde na čele s predsedom vlády.

formy vlády na mieste. Je to totiž parlament, ktorý legitimizuje vládu ako rozhodujúci orgán výkonnej moci a skrze ňou aj všetky ďalšie orgány výkonnej moci, predovšetkým ústredné a miestne orgány štátnej správy. Výkonná moc je teda kreačne, a tým súčasne aj legitimizačne, závislá na zákonodarnej moci. Prameň legitimacy možno v parlamentnej forme vlády označiť prívlastkom monistický, keďže sa jednými voľbami, a to voľbami parlamentnými, legitimuje tak moc zákonodarná (v prvom rade), ako aj moc výkonná (v druhom rade či sprostredkovane). Z kreačnej a legitimizačnej závislosti moci výkonnej na moci zákonodarnej následne vyplýva aj druhý dôležitý znak parlamentnej formy vlády, a to ústavnopolitická zodpovednosť rozhodujúceho orgánu výkonnej moci, t.j. vlády, voči parlamentu. Parlament je tak v načrtnutom zmysle dominantným, prípadne ohniskovým orgánom celého ústavného systému delby moci. Práve to je skutočnosť, ktorá použitie adjektíva „parlamentná“ vo vzťahu k načrtnutému modelu formy vlády robí akceptovateľným.

V prezidentskej forme vlády sú vzájomné vzťahy medzi rozhodujúcimi orgánmi zákonodarnej moci na jednej strane a výkonnej moci na strane druhej odlišné. Tieto vzťahy medzi parlamentom ako orgánom reprezentujúcim zákonodarnú moc a prezidentom ako orgánom reprezentujúcim výkonnú moc možno znázorniť horizontálne (*schéma č. 1*). Opäť upriamime pozornosť na spôsob kreácie a prameň legitimizácie dominantného orgánu výkonnej moci. Tým je v prostredí prezidentskej formy vlády, ako sme už naznačili v úvode, prezident. Vláda ako kolektívny orgán v európskom ponímaní v tejto forme vlády neexistuje. Prezident síce je obklopený zborom tajomníkov (v angl. *secretary*), tvoriacich jeho kabinet (v angl. *Cabinet of the United States*), ten je však možné označiť skôr za poradný a výkonný orgán prezidenta. Je to totiž prezident, kto má vždy „posledné slovo“ a to aj napriek prípadnému nesúhlasnému stanovisku svojich tajomníkov.¹³ Parlament je v prezidentskej forme vlády kreovaný rovnako ako v podmienkach parlamentnej formy vlády. Je volený priamo občanmi. Rovnako teda disponuje priamou demokratickou legitimitou. K odlišnosti, oproti modelu parlamentnej formy vlády, však dochádza v prípade orgánu reprezentujúceho výkonnú moc, ktorým je v podmienkach prezidentskej formy vlády, ako už bolo neraz načrtnuté, prezident. Ten je rovnako ako parlament volený občanmi, aj keď sprostredkovane cez tzv. zbor voliteľov (v angl. *Electoral College*). Rozhodujúcou je však tá skutočnosť, že exekutíva, stelesnená v osobe prezidenta, neodvodzuje svoje postavenie a svoju legitimitu sprostredkovane prostredníctvom parlamentu, ako je tomu v prípade parlamentnej formy vlády.¹⁴ Parlament tak nemá priamy politický dosah na „zloženie“ exekutívy. Toto politické „zloženie“ sa tak nedovíja od volieb parlamentných, ale od volieb prezidenta. Možno konštatovať, že legitimita parlamentu ako reprezentanta moci zákonodarnej a legitimita prezidenta ako reprezentanta moci výkonnej rovnako „silné“. Obe pramene priamo zo zdroja moci a sú navzájom nezávislé. Zákonodarná a výkonná moc sú tak kreačne a legitimizačne nezávislé. Na rozdiel od parlamentnej formy vlády, kde môžeme hovoriť o monistickom prameni legitimacy, v prípade prezidentskej formy vlády, naopak, je na mieste skôr prívlastok dualizmus legitimacy. Z kreačnej a legitimizačnej nezávislosti moci výkonnej na moci zákonodarnej následne vyplýva aj druhý dôležitý znak prezidentskej formy vlády, a to absencia ústavnopolitickej zodpovednosti prezidenta ako rozhodujúceho orgánu výkonnej moci voči parlamentu.

3 PREZIDENTSKÁ FORMA VLÁDY A DUALISTICKÁ MONARCHIA

Prezidentská forma vlády a dualistická monarchia toho na prvý pohľad veľa spoločného nemajú. Zatiaľ čo v prvom prípade ide o formu vlády viažucu sa na republikánske zriadenie, v druhom prípade, ako napovedá aj samotné označenie, ide o jeden z druhov monarchií. Prvý pohľad však nemusí vždy stačiť.

Dualistická monarchia predstavuje jeden z druhov obmedzených monarchií, teda monarchií tvoriacich akýsi protipól k monarchii absolutistickej (absolútnej). Súčasne ide o subkategóriu monarchií konštitučných,

13 Porovnaj napr. aj FILIP, Jan – SVATOŇ, Jan. *Státověda*. Praha: Wolters Kluwer, 2011, s. 130

14 V tejto súvislosti necháme stranou prípadnú voľbu prezidenta USA Snemovňou reprezentantov ako jednou z komôr parlamentu (Kongresu), predpokladanú Dodatkom č. XII k Ústave Spojených štátov amerických. Parlamentnú voľbu totiž možno v podmienkach USA považovať nie za pravidlo ale za výnimku. Môže k nej dôjsť jedine v prípade, ak by žiadny z kandidátov na funkciu prezidenta nezískal dostatočný počet hlasov voliteľov, t.j. hlasy viac ako polovice z celkového počtu voliteľov. Takáto situácia však je, aj so zreteľom na reálne fungujúci systém dvoch dominantných politických strán, prakticky veľmi málo pravdepodobná. Od prijatia citovaného dodatku sa tak stalo len raz, a to v r. 1824, kedy bol za prezidenta Snemovňou reprezentantov zvolený John Quincy Adams.

čiže monarchií, v ktorých je moc panovníka obmedzená prostredníctvom ústavy a ňou zakotvených princípov, ako je napr. princíp delby moci.¹⁵ Podstata dualistickej monarchie je skrytá už v jej označení. V tejto forme vlády možno hovoriť o dvoch akýsi mocenských centrách. Jedným je parlament, tým druhým je panovník. Parlament realizuje zákonodarnú moc a v súlade s princípom suverenity ľudu je priamo volený občanmi.¹⁶ Panovníkovi patrí výkonná moc, ktorú realizuje prostredníctvom vlády či zboru ministrom. Kľúčovým pre pochopenie predmetnej formy vlády je však tá skutočnosť, že vláda odvodzuje svoje postavenie od panovníka a zodpovedá len jemu, nie parlamentu.¹⁷ Dualistická monarchia zvykne byť považovaná predovšetkým za prechodnú formu vlády, a to na ceste od monarchie absolutistickej smerom k inému druhu obmedzenej monarchie, ktorou je parlamentná monarchia. Dualistická monarchia preto, pokiaľ ide o európske podmienky, dominovala predovšetkým v 18. a 19. storočí. Príkladmo možno uviesť napr. Francúzsko podľa ústavy z r. 1791 či Nemecko podľa ústavy z r. 1871. Za dualistickú monarchiu možno označiť aj anglickú konštitučnú monarchiu po tzv. Slávnej revolúcii v r. 1688, kedy ešte nemožno hovoriť o uplatnení princípov parlamentnej formy vlády a teda o parlamentnej monarchii.

A teraz späť k tomu, čo by mohlo dualistickú monarchiu na jednej strane a prezidentskú formu vlády na strane druhej spájať. V prvom rade ide o existenciu dvoch mocenských centier. V oboch prípadoch je zákonodarná moc v rukách parlamentu, ktorý je priamo volený občanmi a teda legitimizovaný priamo zdrojom moci. Pokiaľ ide o výkonnú moc, tá je síce v jednom prípade legitimizovaná voľbou (prezidentská forma vlády) a v druhom prípade nie (dualistická monarchia), no spája ich tá skutočnosť, že výkonná moc nie je kreačne závislá na parlamente ale má samostatný prameň legitimacy. Týmto prameňom je v prípade prezidentskej formy vlády priamo zdroj moci, keďže rozhodujúci orgán výkonnej moci, čiže prezident, je priamo či nepriamo volený občanmi. Aj prípade dualistickej monarchie je vláda kreačne a legitimačne odčlenená od parlamentu. Svoje postavenie odvodzuje od panovníka ako hlavy štátu. Ten zas svoju legitimitu čerpá priamo *ex constitutione*, keďže ústava dualistickej monarchie upravuje postavenie panovníka – hlavy štátu a súčasne tak potvrdzuje aj jeho legitimitu. Pre obe formy vlády je teda spoločná dualita, a to dualita kreačná resp. legitimizačná. V tejto súvislosti potom za poznámku stojí skutočnosť, že len jedna z foriem vlády túto dualitu prenáša aj do svojho označenia. Dôsledkom duality legitimacy je potom ďalší spoločný znak, a to, že ani v prezidentskej forme vlády a ani v dualistickej monarchii nie je výkonná moc ústavnopoliticky zodpovedná voči parlamentu ako orgánu, ktorý reprezentuje moc zákonodarnú.

So zreteľom na predchádzajúcu stručnú komparáciu niektorých znakov prezidentskej formy vlády a dualistickej monarchie si možno položiť jednu otázku. Je to len náhoda, že v tak na prvý pohľad rozdielnych formách vlády nachádzame pri niektorých ich rysoch veľkú podobnosť? Niektorí tvrdia, že to náhoda nie je. Niektorí autori, odkazujúc predovšetkým na dielo Duvergera¹⁸ tvrdia, že formu vlády uplatňujúca sa v USA nemožno považovať za plne originálnu.¹⁹ Tvrdia, že jej historickým predobrazom bola forma vlády uplatňujúca sa v Anglicku v 17. storočí, ktorú možno označiť za obmedzenú konštitučnú monarchiu, majúcu ešte azda bližšie k monarchii dualistickej než k monarchii parlamentnej. G. Jellinek napr. výslovne hovorí

15 V tejto súvislosti považujeme za vhodné poznamenať, že klasifikácia monarchistických foriem vlády často nie je podávaná najprehľadnejšie, čo je v konečnom dôsledku na ujmu predovšetkým v pedagogickom procese. Neraz sa taktiež stretávame s tým, že pojmy konštitučná monarchia a parlamentná monarchia sa zamieňajú, resp. sa považujú za synonymá. To je však zjednodušujúce a v konečnom dôsledku aj nesprávne. Možno totiž tvrdiť, že každá parlamentná monarchia je monarchiou konštitučnou, avšak opačne to neplatí. Konštitučnú monarchiu môžeme charakterizovať ako formu vlády v ktorej je moc panovníka obmedzená ústavou. Parlamentná monarchia potom predstavuje, spolu napr. s monarchiou dualistickou, len jeden z druhov konštitučných monarchií. Kľúčovým pre parlamentnú monarchiu je to, že vzájomné vzťahy medzi zákonodarnou mocou (parlamentom) a výkonnou mocou (vládou) zodpovedajú modelu parlamentnej formy vlády. Porovnaj napr. klasifikáciu monarchií v CIBULKA, Lubor a kol. *Ústavné právo Slovenskej republiky (štátoveda)*. Bratislava: PraF UK, 2013, s. 43 alebo nadpis zodpovedajúcej stati v KLÍMA, Karel a kol. *Státověda*. Plzeň: Aleš Čenek, 2011, s. 186.

16 V historickom období, v ktorom dualistická monarchia ako forma konštitučnej monarchie dominovala, však netreba zabúdať na skutočnosť, že všeobecnosť volebného práva bola, v dôsledku rôznych cenzov, chápaná oveľa užšie ako je tomu v súčasnosti.

17 K charakteristike dualistickej monarchii porovnaj napr. FILIP, Jan – SVATOŇ, Jan. *Státověda*. Praha: Wolters Kluwer, 2011, s. 128 alebo KLÍMA, Karel a kol. *Státověda*. Plzeň: Aleš Čenek, 2011, s. 185.

18 Maurice Duverger (*1917), francúzsky právnik, politológ a sociológ.

19 Porovnaj napr. KLOKOČKA, Vladimír. *Ústavní systémy evropských států*. Praha: Linde, 2006, s. 157 a nasl.

o tom, že americký prezident bol vytvorený podľa vzoru anglického kráľa.²⁰ Nájdú sa však aj takí, ktorí odmietajú jednoznačné tvrdenie, že americká forma vlády predstavuje len prenesenie anglického modelu do prostredia republikánskeho zriadenia.²¹ Aj keď pravda bude asi niekde uprostred, nemožno prehliadnuť skutočnosť načrtnutú už na predchádzajúcich riadkoch, a to, že prezidentskú formu vlády a dualistickú formu vlády spája dualita legitimacy ako spoločný znak. A tento znak, aj napriek iným ďalším odlišnostiam, nemožno nepovažovať za dôležitý.

4 ZÁVER

Na záver stručné zhrnutie. Pojem „prezidentská forma vlády“ pri charakteristike formy vlády ním označenej *prima facie* evokuje dominantné postavenie prezidenta. Za kľúčový znak prezidentskej formy vlády, pod ktorou máme na mysli formu vlády uplatňujúcu sa predovšetkým v USA, však, podľa nášho názoru, nemožno považovať dominantné postavenie prezidenta vo vzťahu k iným ústavným orgánom. Prezident má síce dominantné ba až exkluzívne postavenie v štruktúre výkonnej moci, no nie v celom ústavnom systéme, prinajmenšom nie z ústavno-formálneho hľadiska. Za dominantný znak odlišujúci prezidentskú formu vlády od jej „náprotivka“, t.j. parlamentnej formy vlády, môžeme označiť dualitu prameňov legitimacy zákonodarnej moci a výkonnej moci. Orgány reprezentujúce tieto moci, čiže parlament a prezident, totiž nie sú navzájom kreačne závislé a ani jeden z nich neodvodzuje svoju legitimacy z kreácie či zloženia tohto druhého. Povedané v konkrétnej rovine, výkonná moc, zosobnená v osobe prezidenta, nie je kreačne a legitimizačne závislá na moci zákonodarnej, ktorú reprezentuje parlament. Nevyhnutný dôsledkom tejto skutočnosti je potom druhý podstatný znak prezidentskej formy vlády, a to ústavnopolitická nezodpovednosť výkonnej moci voči moci zákonodarnej.

V celom príspevku, ako aj v predchádzajúcom odseku, sme sa snažili odôvodniť našu tézu, že pojem „prezidentská forma vlády“ je, ako označenie formy vlády ktorá sa pod ňou skrýva, nevhodný. Aké sú však alternatívy? Tvrdenie, že k označeniu „prezidentská forma vlády“ neexistujú žiadne alternatívy by nebolo správne. Žiadna z nich sa však doteraz výraznejšie nepresadila, a to nie len v štátovede, ale ani v teórii štátu a práva či v teórii ústavného práva. Príkladom si uvedieme niektoré z nich.

Prvou z alternatív je označenie „neparlamentná forma vlády“, s ktorým sa niekedy môžeme stretnúť v rámci dualizmu parlamentná v. neparlamentná forma vlády.²² Aj keď toto označenie už neobsahuje tak máťuce adjektívum „prezidentský“, nemožno práve toto označenie považovať za najvhodnejšie. Vo svojej podstatne totiž necharakterizuje skúmanú formu vlády v pozitívnom zmysle. Charakteristika skrývajúca sa za týmto označením je len negatívna. Pojem „neparlamentná forma vlády“ tak zdôrazňuje len to, že by malo ísť o formu vlády, ktorá nie je založená na znakoch parlamentnej formy vlády, resp. ktorá je jej negáciou. To však podľa nášho názoru nie je dostatočné.

Druhou alternatívou, s ktorou sa môžeme stretnúť v literatúre, je označenie „systém oddelených mocí“.²³ Toto označenie používa napr. V. Pavlíček, a to ako alternatívu ku klasickému označeniu prezidentský systém. Toto označenie už možno hodnotiť pozitívnejšie ako alternatívu „neparlamentná forma vlády“. Vo svojom obsahu už totiž zahŕňa aj určitú pozitívnu charakteristiku formy vlády, ktorú by mal označovať. Podobne je to aj s treťou alternatívou. Touto je označenie „systém dualistického výkonu moci“, s ktorým sa môžeme stretnúť napr. v jednom z diel V. Klokočku.²⁴ Toto označenie, podobne ako aj v prípade označenia „systém oddelených mocí“, tiež možno označiť za vhodnejšie. Rovnako ako druhá alternatíva totiž necharakterizuje skúmanú formu vlády len negatívne resp. len ako negáciu inej formy vlády, ale snaží sa na malom priestore vystihnúť jej podstatu. V oboch týchto označeniach sa skrýva tá skutočnosť, že v podmienkach

20 Porovnaj JELLINEK, Jan. *Všeobecná státověda*. Praha: Ján Laichter, 1906, s. 779.

21 Porovnaj napr. BLAHOŽ, Josef – BALÁŠ, Vladimír – KLÍMA, Karel. *Srovnávací ústavní právo*. Praha: Wolters Kluwer, 2011, s. 117.

22 Porovnaj napr. OROSZ, Ladislav – SVÁK, Ján – BALOG, Boris. *Základy teórie konštitucionalizmu*. Bratislava: Eurkódex, 2011, s. 309.

23 Porovnaj PAVLÍČEK Václav a kol. *Ústavní právo a státověda. 1. díl. Obecná státověda*. Praha: Linde, 2007, s. 108.

24 Porovnaj KLOKOČKA, Vladimír. *Ústavní systémy evropských států*. Praha: Linde, 2006, s. 156.

prezidentskej forme vlády, na rozdiel od parlamentnej formy vlády, je dôslednejšie premietnutý princíp (horizontálnej) delby moci. Z druhej alternatívy cítiť dôraz na samotné oddelenie moci, zatiaľ čo z tretej skôr dôraz na ich oddelený výkon. V tomto prípade teda ide o dualizmus výkonu moci zákonodarnej na jednej strane a moci výkonnej na strane druhej. V označení „systém dualistického výkonu moci“ je teda možné vidieť premietnutú aj tú skutočnosť, že v prípade prezidentskej formy vlády nie je realizácia výkonnej moci podmienená zákonodarnou mocou, a to v tom zmysle, že chýba ich prepojenie v podobe vzťahu dôvery, čo je typickým rysom pre parlamentnú formu vlády.

Aj napriek nesporným pozitívam poslednej z načrtnutých alternatív, domnievame sa, že pojem „systém dualistického výkonu moci“ zdôrazňuje len dôsledok dualizmu zakoreneného v prezidentskej forme vlády. Tento dualizmus pramení už zo spôsobu kreácie a prameňa legitimizácie výkonnej moci, ktorá je, ako sme už neraz povedali, nezávislá na moci zákonodarnej. Podobne možno nájsť nedostatky aj v pojme „systém oddelených moci“. Ten totiž môže zväzdať k záveru, že kľúčovým znakom skúmanej formy vlády je len oddelenosť zákonodarnej a výkonnej moci ako taká, bez ohľadu na spôsob ich kreácie resp. legitimizácie. Ako najvhodnejšie označenie pre to, čo máme v súčasnosti zakorenené ako prezidentská forma vlády, preto možno, podľa nášho názoru, považovať označenie „**dualistická forma vlády**“, prípade, so zreteľom na republikánske zriadenie, aj označenie „**dualistická republika**.“ Adjektívum „dualistická“ totiž v načrtnutom označí možno interpretovať tak, že zahŕňa nie len skutočnosť dualistického výkonu moci,²⁵ ale aj skutočnosť dualistickej kreácie a dualistického prameňa legitimacy orgánov reprezentujúcich zákonodarnú moc a výkonnú moc. Označenie „dualistická forma vlády“ teda, prinajmenšom podľa nášho názoru, označuje kľúčové charakteristiky predmetnej formy vlády výstižnejšie. To, či sa takéto označenie aj naozaj v štátovede, teórii štátu a práva či v teórii ústavnej práva aj raz uchyťí, záleží aj od presvedčivosti autorom uvedených argumentov...

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

Učebnice a monografie

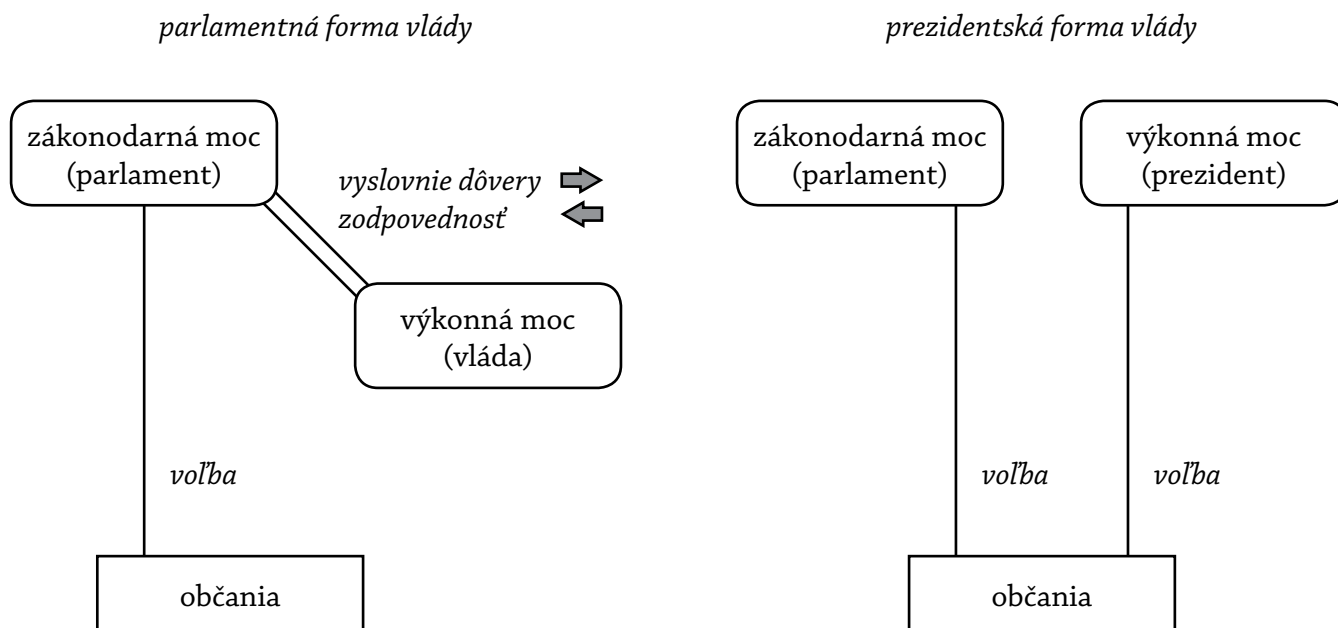
- BLAHOŽ, Josef – BALAŠ, Vladimír – KLÍMA, Karel. *Srovnávací ústavní právo*. Praha: Wolters Kluwer, 2011. 523 s. ISBN 978-80-7357-629-5.
- CIBULKA, Ľubor a kol. *Ústavné právo Slovenskej republiky (štátoveda)*. Bratislava: PraF UK, 2013. 279 s. ISBN 978-80-7160-349-8.
- FILIP, Jan – SVATONĚ, Jan. *Státověda*. Praha: Wolters Kluwer, 2011. 40 s. ISBN 978-80-7357-685-1.
- FRIDRICH, Branislav – MOKRÁ, Lucia – TRELLOVÁ, Livia. *Ústavné právo 1. Praktické zadania k seminárnym cvičeniam*. Bratislava: VO PraF UK, 2008. 190 s. ISBN 978-80-7160-259-0.
- CHOVANEC, Jaroslav – PALÚŠ, Igor. *Lexikón ústavného práva*. Bratislava: Procom, 2004. 191 s. ISBN 80-85717-13-1.
- JELLINEK, Jan. *Všeobecná státověda*. Praha: Ján Laichter, 1906. 866 s.
- KLÍMA, Karel. *O práve ústavním*. Praha: Wolters Kluwer, 2012. 316 s. ISBN 978-80-7357-757-5.
- KLÍMA, Karel. *Teorie veřejné moci (vládnutí)*. Praha: ASPI, 2006. 424 s. ISBN 80-7357-179-X.
- KLÍMA, Karel a kol. *Encyklopedie ústavního práva*. Praha: ASPI, 2007. 751 s. ISBN 978-80-9357-295-2.
- KLÍMA, Karel a kol. *Státověda*. Plzeň: Aleš Čenek, 2011. 431 s. ISBN 978-80-7380-296-7.
- KLOKOČKA, Vladimír. *Ústavní systémy evropských států*. Praha: Linde, 2006. 424 s. ISBN 80-7201-606-7.
- KRESÁK, Peter. *Porovnávacie štátne právo*. Bratislava: VO PraF UK, 1993. 454 s. ISBN 80-7160-043-1.
- KROŠLÁK, Daniel – ŠMIHULA, Daniel. *Základy teorie státu a práva*. Bratislava: Iura edition, 2013. 202 s. ISBN 978-80-8078-622-9.

25 Pojem dualizmus, predovšetkým ako exekutívny dualizmus alebo dualizmus výkonnej moci, sa používa aj v spojení s parlamentnou formou vlády. Tu má však iný význam. Má sa ním na mysli skutočnosť, že v danom ústavnom systéme existujú dva vrcholné orgány výkonnej moci. Popri vláde je takýmto orgánom hlava štátu (prezident). Porovnaj napr. WAGNEROVÁ, Eliška. *Prezident republiky a Ústavní soud*. In ŠIMÍČEK, Vladimír (ed.). *Postavení prezidenta v ústavním systému České republiky*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2008, s. 97.

- OROSZ, Ladislav – SVÁK, Ján – BALOG, Boris. *Základy teórie konštitucionalizmu*. Bratislava: Eurokódex, 2011. 544 s. ISBN 978-80-89447-54-1.
- OTTOVÁ, Eva. *Teória práva*. Šamorín: Heuréka, 2006. 306 s. ISBN 80-89122-37-X.
- PALÚŠ, Igor. *Štátne právo porovnávacie*. Košice: UPJŠ, 2002. 236 s. ISBN 80-7097-483-4.
- PALÚŠ, Igor – SOMOROVÁ, Ľudmila. *Štátne právo Slovenskej republiky*. Košice: UPJŠ, 2011. 557 s. ISBN 978-80-7097-3.
- PAVLÍČEK, Václav a kol. *Ústavní právo a státověda, 1. díl. Obecná státověda*. Praha: Linde, 2007. 364 s. ISBN 80-7201-141-3.
- POSLUCH, Marian – CIBULKA, Ľubor. *Štátne právo Slovenskej republiky*. Šamorín: Heuréka, 2006. 341 s. ISBN 978-80-89122-56-1.
- PRUSÁK, Jozef. *Teória práva*. Bratislava: VO PraF UK, 1995. 331 s. ISBN 80-7160-080-6.
- WAGNEROVÁ, Eliška. *Prezident a Ústavní soud*. In ŠIMÍČEK, Vladimír (ed.). *Postavení prezidenta v ústavním systému České republiky*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2008, s. 97 – 109. ISBN 978-80-210-4520-0.

Právne predpisy

- Ústava Spojených štátov amerických schválená dňa 17. septembra 1787.
- Dodatok č. XII k Ústave Spojených štátov amerických navrhnutý dňa 8. decembra 1803 a ratifikovaný dňa 15. júna 1804.

grafické znázornenie vzťahov v parlamentnej a prezidentskej forme vlády (schéma č. 1)

VEDECKOTECHNOLOGICKÁ REVOLÚCIA A PRÁVNE DEJINY: K AKTUÁLNEMU TRENDU TZV. SÚČASNÝCH HOSPODÁRSKÝCH PRÁVNÝCH DEJÍN

**TOMÁŠ GÁBRIŠ
UNIVERZITA KOMENSKÉHO
V BRATISLAVE, PRÁVNICKÁ FAKULTA**

ABSTRAKT

GÁBRIŠ, TOMÁŠ: VEDECKOTECHNOLOGICKÁ REVOLÚCIA A PRÁVNE DEJINY: K AKTUÁLNEMU TRENDU TZV. SÚČASNÝCH HOSPODÁRSKYCH PRÁVNÝCH DEJÍN. IN: HISTORIA ET THEORIA IURIS, ROČ. 6, 2014, Č. 2, S. 18

Príspevok poukazuje na aktuálne trendy a možné smery výskumu v oblasti vzájomných vzťahov priemyselnej revolúcie, technologického pokroku a práva. Priemyselná revolúcia ovplyvnila podobu práva, a zároveň štát a právo ako jeho nástroj riadili a pokúšali sa ovplyvniť a stimulovať vedeckotechnologický pokrok. Právni historici sa v tejto súvislosti sústreďujú najmä na otázky nových prostriedkov dopravy, komunikácií, a nových všeobecne užitočných technológií, akou je elektrická energia. Zároveň však tiež syntetizujú všeobecné trendy vo vzťahoch štátu a práva na jednej strane, a hospodárstva a technológií na strane druhej. Skúmaná problematika predstavuje základ tzv. súčasných hospodárskych právnych dejín, ako aktuálne diskutovanej problematiky vo svete západoeurópskej a stredoeurópskej (najmä nemecky hovoriacej) právnohistorickej vedy.

ABSTRACT

The contribution highlights the current trends and possible directions of research in the field of mutual relations of the industrial revolution, technological progress and law. The industrial revolution affected the shape of law, while at the same time government and law as its tool tried to influence and stimulate science and technological progress. Legal historians are in this context focusing mainly on issues of new modes of transport, communications, and new generally useful technologies such as electricity. Additionally, they also synthesize general trends in relations between law and the state on the one hand, and economy and technology on the other. The researched topic is the basis of the so-called contemporary economic legal history, as discussed currently in the Western and Central European (mostly German-speaking) scholarship of legal history.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

veda, technika, technológie, priemyselná revolúcia, právo, právne dejiny

KEYWORDS

science, technology, technologies, industrial revolution, law, legal history

KONTAKTNÉ ÚDAJE

doc. JUDr. PhDr. Tomáš Gábriš, PhD., LL.M., MA
tomas.gabris@flaw.uniba.sk
Univerzita Komenského v Bratislave
Právnická fakulta, Katedra právnych dejín
Šafárikovo nám. 6, P.O.Box 313
810 00 Bratislava I
Slovenská republika

ÚVOD

Príspevok má za cieľ poukázať na vybrané aktuálne trendy právnohistorického výskumu najmä v nemecky hovoriacej časti Európy, ktoré môžu poslúžiť ako inšpirácia pre výskum slovenských právnych historikov. Reflektovanie týchto trendov v právnohistorickom výskume môže zároveň poslúžiť aj pre prípadné nadviazanie spolupráce so zahraničnými odborníkmi a pracoviskami v tejto oblasti. Ide najmä o tematické oblasti z tzv. súčasných právnych dejín (*rechtliche*, resp. *juristische Zeitgeschichte*, „soudobé právní dějiny“), t.j. právnych dejín s dopadom na súčasnosť. V rámci nich je osobitne aktuálnym výskum vzájomného vzťahu vedeckotechnologického vývoja a pokroku a práva, pod hlavičkou tzv. právnych dejín hospodárstva (*Wirtschaftsrechtsgeschichte*), resp. hospodárskych právnych dejín alebo dejín právnej úpravy hospodárstva.¹ Predkladaný príspevok vo forme *quasi* komentovanej selektívnej bibliografie ponúka vybrané príklady vedeckej a odbornej produkcie na súvisiace témy v západnej a strednej Európe, a náčrt aktuálneho stavu výskumu v tejto oblasti na území českých krajín a Slovenska.²

1. PRIEMYSELNÁ REVOLÚCIA A PRÁVO

Stredovýchodná Európa, osobitne územie Uhorska a okolitých krajín, nikdy nehralo prvoradú úlohu v rozvoji vedeckého a technologického potenciálu na európskom kontinente. Aj z tohto hľadiska naše územie predstavovalo iba tzv. európsku periferiu.³ Až s omeškaním v porovnaní s vývojom v západnej a stredozápadnej Európe sa na našom území presadzuje priemyselná revolúcia, spojená s odbúraním tzv. feudálnych prežitkov,⁴ rastom počtu obyvateľov, vzdelanosťou, a štátnou podporou podnikania a rozvoja hospodárstva.

Tlak konkurencie z okolitých štátov a celoeurópsky trend prechodu od poľnohospodárskej výroby k priemyselnej výrobe aj v stredovýchodnej Európe viedol k štátnej podpore vedy a rozvoja priemyslu, popri stále dominujúcom poľnohospodárskom charaktere Uhorska ovládaného prevažne príslušníkmi pozemkovej aristokracie, ktorá si v Uhorsku stále zachovávala dominantný politický vplyv. Bolo by však omylom predpokladať, že samotné politické špičky, hoci svojou mocou a pôvodom založené primárne na poľnohospodárskej výrobe, nemali záujem podporiť rozvoj a napredovanie národného hospodárstva, a tým aj celej krajiny. Aj napriek ich ochote podporovať priemyselnú výrobu však štát nedokázal čarovným prútikom vytvoriť kvalifikovanú pracovnú silu, získať pôžičky za nízke úroky, ani suroviny v dostatočnom množstve a kvalite na to, aby sa Uhorsko aspoň priblížilo západným priemyselným štátom.⁵

Základné vývojové trendy vo vzťahu štátu a hospodárstva (vrátane technologického pokroku) pri tom aj napriek spomenutému omeškaniu a iným limitom vykazovali v Uhorsku obdobné črty ako v západnej Európe. V prvej fáze ide najmä o štátnu a právnu podporu úverových vzťahov, hypoték, a teda kumulácie kapitálu na účely jeho investovania do priemyselnej výroby.⁶ V tejto súvislosti, nevyhnutným predpokladom

1 Aktuálnou je napríklad výzva na zasielanie príspevkov k téme *Wirtschaftsrechtsgeschichte* do časopisu *Rechtskultur - European Journal of Legal History - Journal européenne d'histoire du droit*. Pozri <http://esclh.blogspot.it/2014/10/cfa-rechtskultur-european-journal-of.html> (navštívené dňa 15. 10. 2014).

2 Najaktuálnejším reflektovaním tohto trendu na území Českej republiky je tematický blok konferencie Dny práva 2014, zameraný na právne dejiny, s názvom „Technický rozvoj a právo“. Pozri <http://www.dnyprava.cz/content/cs/sections/dejiny/> (navštívené dňa 15. 10. 2014).

3 BEREND, Ivan, T. – RÁNKI, György. *The European periphery and industrialization 1780 – 1914*. Tr. Éva Pálmai. Cambridge: Cambridge University Press, 1982.

4 Feudalizmus a jeho prežitky označujeme ako takzvané s ohľadom na polemiku o rozdielnom vnímaní feudalizmu v marxistickej historickej a právnohistorickej spisbe na jednej strane, a u západných autorov, akými boli Marc Bloch či Max Weber na strane druhej. Kým na západe sa totiž za znaky feudalizmu považovali a považujú lenné vzťahy, u marxistických autorov je feudalizmom každý systém, kde skupina obyvateľstva, elita, ťaží z poľnohospodárskej práce väčšinového obyvateľstva. Pozri REYNOLDS, Susan. *The Use of Feudalism in Comparative History*. In: REYNOLDS, Susan. *The Middle Ages without Feudalism*. Aldershot: Ashgate, 2012, s. 193 a nasl.

5 BEREND, Ivan, T. – RÁNKI, György. *The European periphery and industrialization 1780 – 1914*. Tr. Éva Pálmai. Cambridge: Cambridge University Press, 1982, s. 61.

6 COING, Helmut (ed.). *Studien zur Einwirkung der Industrialisierung auf das Recht*. Berlin: Duncker & Humblot, 1991. Porovnaj snahy v tejto oblasti artikulované napr. v Dočasných súdnych pravidlách Judexkuriálnej konferencie z roku 1861. GÁBRIŠ, Tomáš. *Dočasné súdne pravidlá Judexkuriálnej konferencie z roku 1861: monografická štúdia a historickoprávny komentár*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2014, s. 199.

bolo „oslobodenie“ pôdy v zmysle zrušenia jej viazanosti vo vlastníctve šľachtického rodu, a umožnenie voľného nakladania s pôdou ako predmetom súkromného vlastníctva a zdrojom kapitálu. K tomuto kroku došlo už v bratislavskej marcovej ústave z roku 1848. V ďalšom kroku, zmluvná sloboda a liberálne obchodno-právne vzťahy (Obchodný zákonník z roku 1875) boli osobitne významným právnym prostriedkom, ktorý umožňoval ďalší rozvoj hospodárstva, a zároveň s ním aj pokrok v oblasti vedy a techniky.

Vo všeobecnosti sa v tejto súvislosti dá konštatovať, že súkromné právo síce svojou liberálnou úpravou pripravilo pôdu pre priemyselnú revolúciu, zároveň však zaostávalo v otázkach podrobného právneho reflektovania nových fenoménov spojených s touto revolúciou (napr. v otázkach zodpovednosti za škodu, či pri riešení právnej povahy elektrickej energie – či podlieha právnemu režimu vecí v občianskoprávnom zmysle). Aj keď teda priemyselnú revolúciu umožňovalo, súkromné právo nebolo primárnym faktorom, ktorý by výslovne legislatívne podporoval vedeckotechnologický pokrok.⁷ Naopak, súkromné právo prevažne iba *ex post* reagovalo na vývoj a aktuálne potreby spoločnosti. V protiklade k súkromnému právu, bolo to najmä právo verejné, ktoré zohrávalo významnú úlohu pri verejnej (štátnej) podpore rozvoja priemyslu a hospodárstva.⁸

Pritom však platí, že tak ako na jednej strane právo sledovalo ciele umožniť a podporiť hospodársky a technologický rozvoj v liberálnych trhových podmienkach, na druhej strane dôsledky priemyselnej revolúcie a obrovskej štrukturálnej zmeny smerom ku kapitalistickému spôsobu výroby zároveň zásadne ovplyvnili aj podobu práva a doformovali ako verejné tak aj súkromné právo do modernej podoby kapitalistického práva, ktoré je dnes príznačné minimálne pre celý európsky kontinent. Ako niektoré z príkladov takéhoto vplyvu priemyselnej revolúcie na právo, ktoré sa na prvý pohľad nemusia javiť ako zrejmé, možno uviesť napr. potrebu poskytnúť ubytovanie pre početných robotníkov v priemyselných centrách, čo viedlo k výstavbe nájomných domov a zároveň k potrebe precíznejšej právnej úpravy nájomného vzťahu k bytovým priestorom.⁹ Ďalším príkladom sú otázky zodpovednosti za škodu, ktorá mohla byť spôsobená pri priemyselnej produkcii, alebo spôsobená modernými dopravnými prostriedkami (železnice, automobily a pod.). Riešenia týchto otázok pritom nezohľadňovali iba výlučne právne dogmatické stanoviská, ale museli brať do úvahy rôznorodú škálu záujmov, od politických k ekonomickým, a to primárne záujmy na podpore ďalšieho priemyselného a hospodárskeho rozvoja.¹⁰

Okrem obsahu práva, a teda textov právnych predpisov, priemyselná revolúcia podstatne zasiahla aj samotnú právnu vedu. Vznikli totiž nové spoločenské, ekonomické a politické otázky, ktoré si vyžadovali vlastnú právnu reguláciu. V nemeckom kultúrnom a právnom prostredí tak medzi rokmi 1860 a 1914 vznikajú nové výrazy ako „hospodárske právo (*Wirtschaftsrecht*)“, „fabrikové právo (*Fabrik(s)recht*)“, „priemyselné právo (*Industrierecht*)“, „sociálne právo (*Sozialrecht*)“, „dopravné právo (*Verkehrsrecht*)“, „energetické právo (*Energie(n)recht*)“, ale tiež „technické právo (*technisches Recht*, *Technikerrecht*)“.¹¹ Okrem niektorých z týchto označení, ktoré sa neujali, a v súčasnosti ich nepoužívame, medzi nimi nájdeme aj také, ktoré sa stali súčasťou nášho dnešného právnického slovníka, a dokonca začali označovať samostatné právne odvetvia.

So všetkými uvedenými právnymi zmenami (obsahu práva ako aj právnej vedy), spojenými s rozvojom hospodárstva a priemyselnou a technickou revolúciou od 19. storočia do súčasnosti, úzko súvisí aktuálna snaha právnych historikov podrobiť tieto javy, vzťahy a udalosti objektívnej vedeckej analýze. Doteraz totiž

7 STEINDL, Harald. Überlegungen zum Verhältnis von Privatrecht, Gewerbefreiheit und Industrialisierung. In: *Vorträge zur Geschichte des Privatrechts in Europa*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1981, s. 108.

8 Preto sa v aktuálnom právnohistorickom výskume zdôrazňuje potreba skúmať dejiny verejného práva. Pozri k tomu DUVE, Thomas. *German Legal History: National Traditions and Transnational Perspectives*. Dostupné na internete: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2475584 (navštívené dňa 15. 10. 2014).

9 WIEACKER, Franz. *Industriegesellschaft und Privatrechtsordnung*. Frankfurt: Athenäum-Fischer-Taschenbuch-Verlag, 1974, s. 27.

10 V súčasnosti sa právní historici pokúšajú pristupovať k týmto otázkam aj metodológiou tzv. ekonomickej teórie práva (*law and economics*). Porovnaj ECKARDT, Martina. *Technischer Wandel und Rechtsevolution*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2001. SALJE, Pete. Ökonomische Analyse des Technikrechts. In: VIEWEG, Klaus (ed.). *Techniksteuerung und Recht*. Köln: Carl Heymanns Verlag, 2000, s. 151 a nasl.

11 VEC, Miloš. Kurze Geschichte des Technikrechts. In: SCHRÖDER, Rainer – SCHULTE, Martin (eds.). *Handbuch des Technikrechts (Enzyklopädie der Rechts- und Staatswissenschaften)*. 2. vyd. Heidelberg: Springer Verlag, 2011, s. 5 – 6. Ako zaujímavosť Vec (na s. 31) uvádza napr. „električkové právo“ - HUBER, Oskar. *Das Tramwayrecht. Allgemeiner Teil, unter besonderer Berücksichtigung der schweizerischen Verhältnisse*, 1889.

boli súvisiace otázky vnímané primárne ako otázky pozitívneho práva,¹² resp. boli teoreticky zhodnocované iba v dobovom kontexte obdobia svojho vzniku.¹³ Právni historici tak až v súčasnosti konečne využívajú príležitosť analyzovať a hodnotiť napr. vznik práva duševného vlastníctva,¹⁴ povahu elektriny ako predmetu právnej ochrany a právnych vzťahov,¹⁵ vznik spoločností s ručením obmedzeným ako nástroja podporujúceho ochotu podnikateľ, ale na druhej strane zvyšujúceho riziko veriteľov v obchodnoprávných vzťahoch,¹⁶ vznik a právnu úpravu moderných dopravných prostriedkov (automobilov, železníc) a úpravu náhrady škody nimi spôsobenej,¹⁷ úpravu hospodárskej súťaže,¹⁸ ale tiež vznik moderných búrz, poisťovníctva¹⁹ a peňažných ústavov,²⁰ teda finančného trhu.

V nemecky hovoriacich krajinách sa tomuto vzájomnému vplyvu priemyselnej revolúcie a práva, a dopadu na naše dnešné právo, venujú autori, ktorí sa sami radia medzi predstaviteľov tzv. súčasných právnych dejín (*rechtliche*, alebo *juristische Zeitgeschichte*)²¹ alebo tzv. hospodárskych právnych dejín (*Wirtschaftsrechtsgeschichte*).²² Konkrétnym témam, ktorým sa pritom venujú, a niektorým najnovším základným die-
lam, venujeme pozornosť v nasledujúcej kapitole.

2. VYBRANÉ TÉMY VÝSKUMU SÚČASNÝCH HOSPODÁRSKÝCH PRÁVNÝCH DEJÍN

S ohľadom na obmedzené možnosti tohto príspevku nie je možné na tomto mieste poskytnúť komplexný prehľad tém a autorov zaoberajúcich sa problematikou súčasných hospodárskych právnych dejín, a osobitne problematikou vedeckotechnologickej revolúcie a jej dopadu na právo. Za týmto účelom tu preto iba stručne naznačíme niektoré z tém, ktoré sa v poslednom období javia v nemecky písanej právnohistorickej spisbe ako najaktuálnejšie, a ktoré sú zatiaľ iba do minimálnej miery spracované v podmienkach českej a slovenskej právnej histórie.

- 12 Z jednotlivých právnych odvetví možno pre územie Českej a Slovenskej republiky príkladom uviesť: AZUD, Ján. Vplyv vedecko-technickej revolúcie na medzinárodné právo. *Právnické štúdie*, 26, 1980, s. 5 a nasl.; BYSTRICKÝ, Rudolf. K vplyvu vedeckotechnickej revolúcie na ľudskú práva. *Časopis pro mezinárodní právo*, 13, 1969, s. 310 a nasl.; PŘENOSIL, Gustav. Trestní právo a vedeckotechnický rozvoj. *Právnický*, 114, 1975, s. 409 a nasl.; RYBÁŘIK, Karol. Vedeckotechnický rozvoj a regulácia spoločenských vzťahov v oblasti občianskeho práva. *Právnický*, 114, 1975, s. 411 a nasl.; FILO, Jaroslav – MYDLÍK, Alexej. Pracovnoprávne aspekty vedeckotechnického rozvoja. *Právnický*, 114, 1975, s. 541; FILO, Jaroslav. Technologické inovácie a ich dôsledky pre pracovnoprávne vzťahy. *Právny obzor*, 70, 1987, s. 357 a nasl.; DRGONEC, Ján – ŠIMKOVIČ, Miloslav. Technické nosiče dát ako dôkazné prostriedky. *Právny obzor*, 68, 1985, s. 914 a nasl.
- 13 SVOBODA, Karel. Socialistická industrializace a její odraz v sovětském právu (1926 – 1929). *Právněhistorické studie*, 6, 1960, s. 189; PATJULIN, V.A. K problematice státu a práva v podmínkách vědeckotechnické revoluce. *Právnický*, 114, 1975, s. 954 a nasl.
- 14 ATKINSON, Benedict – FITZGERALD, Brian. *A Short History of Copyright: The Genie of Information*. Heidelberg: Springer, 2014.
- 15 VEC, Miloš. Der Stromklau vor dem Reichsgericht. In: FALK, Ulrich – LUMINATI, Michele – SCHMOECKEL, Matthias (eds.). *Fälle aus der Rechtsgeschichte*. Mnichov: C. H. Beck, 2008, s. 284 a nasl.
- 16 GLYN WATKIN, Thomas. *An Historical Introduction to Modern Civil Law*. Aldershot: Dartmouth, 1999, s. 313.
- 17 JANSEN, Nils. The development of legal doctrine in Europe: Extracontractual liability for fault. In: JANSEN, Nils (ed.). *The development and making of legal doctrine*. Vol. 6. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, s. 11 a nasl.
- 18 SCHELLE, Karel – SCHELLEOVÁ, Andrea. K vývoji právní úpravy hospodářské soutěže. *Obchodní právo*, 15, 2006, č. 12, s. 8 a nasl.
- 19 SCHELLE, Karel. *Historie právní úpravy pojišťovnictví*. Praha: Eurolex Bohemia, 2006; PROCHOTSKÝ, František. *Právna úprava poisťovníctva za obdobie rokov 1945–1992*, 1 – 3. Bratislava: Slovenská poisťovňa, 1995.
- 20 NOVOTNÝ, Jiří – ŠOUŠA, Jiří. Ke vztahu státní a soukromé správy na pozadí bankovní soustavy za I. republiky. In: *Historia docet*. Praha: Historický ústav ČSAV, 1992, s. 317 – 328; NOVOTNÝ, Jiří – ŠOUŠA, Jiří. K právní úpravě bankovníctví, peněžnictví, spořitelnictví a pojišťovnictví v Československu v letech 1945–89. In: MALÝ, Karel – SOUKUP, Ladislav (eds.). *Vývoj práva v Československu v letech 1945 – 1989*. Praha: Karolinum, 2004, s. 531 a nasl.; ŠOUŠA, Jiří. Finanční právo a bankovní zákony první Československé republiky. In: MALÝ, Karel – SOUKUP, Ladislav (eds.). *Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918 – 1938) a jejich místo ve střední Evropě*. Sv. 1. Praha: Karolinum, 2010, s. 995 a nasl.
- 21 VORMBAUM, Thomas. *A Modern History of German Criminal Law*. Tr. Margaret Hiley. Heidelberg: Springer, 2014; SENN, Marcel – GSCHWEND, Lukas. *Rechtsgeschichte II – Juristische Zeitgeschichte*. 3. vyd. Zürich: Schulthess, 2010; RÜCKERT, Joachim. Zeitgeschichte des Rechts: Aufgaben und Leistungen zwischen Geschichte, Rechtswissenschaft, Sozialwissenschaft. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte*, 115, 1998, s. 1 a nasl.; RÜCKERT, Joachim. Zeitgeschichte des Rechts – Vier Beispiele. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte*, 117, 2000, s. 290 a nasl.
- 22 GSCHWEND, Lukas. Wirtschafts-Rechts-Geschichte? Reflexionen zu einem „St. Galler Programm“. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte*, 121, 2004, s. 471 – 492; MAETSCHE, Matthias – MAYENBURG, David von – SCHMOECKEL, Matthias (eds.). *Das Recht der Industriellen Revolution*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2013.

Na jednej strane pritom môžeme vo svetovej aj domácej právnohistorickej obci rozlíšiť výskum a publikované príspevky, ktoré sa zaoberajú primárne právnymi dejinami regulácie moderných technológií²³ (a vplyvom moderných technológií na právo). Do tejto skupiny patrí napríklad právna úprava moderných dopravných prostriedkov a komunikačných technológií.

Na opačnej strane spektra nachádzame zasa príspevky, ktoré skúmajú právnu reguláciu hospodárstva vo všeobecnosti.²⁴ Do tejto skupiny tém patria aj špecifické otázky, ako je štátne riadenie ekonomiky, najmä v ľudovodemokratických a socialistických štátoch, ale tiež napr. v nacistickom Nemecku.

Akýsi prienik týchto dvoch množín predstavuje výskum zameraný na prepojenie hospodárskych dejín a dejín moderných technológií – v tomto rámci autori venujú pozornosť najmä právnej regulácii elektrickej energie ako tzv. technológie všeobecného úžitku, ktorá podstatne zasiahla a zmenila celé hospodárstvo. Patrí sem však tiež aj teoretické otázky vzťahu technológií, hospodárstva, štátu a práva.

2.1. Doprava

Prvou zo skúmaných oblastí, ktorým na tomto mieste budeme venovať pozornosť, je právna reflexia modernej dopravy a dopravných prostriedkov – či už ide o cyklistickú dopravu, automobily, železnice, alebo leteckú dopravu. Každý nový spôsob dopravy a prepravy bol pritom opakovane zdrojom nových právnych polemík.²⁵

Doprava bola v centre záujmu zákonodarcov od konca 19. storočia najmä z hľadiska právnej regulácie jej bezpečnosti.²⁶ Napríklad cyklistika bola v Európe upravovaná osobitnými predpismi už od 80. rokov 19. storočia, a to práve s ohľadom na potrebu označenia, používania svetiel a zvončekov, v záujme predchádzania nehodám.²⁷ V súvislosti s akoukoľvek formou dopravy je totiž najzávažnejšou právnou (aj právnohistorickou) otázkou najmä otázka zodpovednosti za škodu spôsobenú vodičom, resp. dopravným prostriedkom, a táto problematika je aj v súčasnosti stredobodom záujmu právnych historikov rovnako v nemeckých krajinách²⁸ ako aj na území českých krajín a Slovenska.²⁹ Osobitnú pozornosť, a to v celej Európe, si v tejto súvislosti už v 19. storočí vyslúžila železničná doprava, a to aj s ohľadom na zvýšené nebezpečenstvo spojené s využívaním nebezpečných parných kotlov, a iskier, ktoré vznikali pri pohybe vlakovej súpravy po koľajniach umiestnených uprostred polí, ktoré tým boli vystavené riziku požiaru.³⁰

Okrem otázok zodpovednosti však právo muselo v súvislosti s dopravou riešiť aj omnoho prozaickejšie otázky – napr. či automobily môžu používať všetky cesty, t.j. či sa vyžaduje osobitné povolenie na použitie

23 Napr. KLIMEŠ, Ivan. Kinozákon 1919. *Illuminace*, 10, 1998, č. 4, s. 119 a nasl.; KLIMEŠ, Ivan (ed.). Kinematografický zákon a spor o biografy 1919 – 1922. *Illuminace*, 10, 1998, č. 4, s. 140 a nasl.; ŠVIDROŇ, Ján. Vývoj rozhlasového a televízneho práva v Československu a na Slovensku od roku 1948. *Právny obzor*, 77, 1994, č. 4, s. 375 a nasl.

24 Napríklad KUKLÍK, Jan. *Znárodněné Československo*. Praha: Auditorium, 2010, s. 56 a nasl.

25 MÜLLER, František. Ideový vzruch pozitívneho práva v oboru moderní techniky: Právo letecké a jeho uzákonění v Českosl. republice. *Sborník věd právních a státních*, 23, 1923, s. 355 a nasl.

26 Už v 18. storočí sa prijímali prvé opatrenia v súvislosti s letmi balónom. Zrejme prvou úpravou bolo francúzske policajné nariadenie z roku 1784, ktoré vyžadovalo pre lety balónom predchádzajúce úradné povolenie. VEC, Miloš. *Kurze Geschichte des Technikrechts*. In: SCHRÖDER, Rainer – SCHULTE, Martin (eds.). *Handbuch des Technikrechts (Enzyklopädie der Rechts- und Staatswissenschaften)*. 2. vyd. Heidelberg: Springer Verlag, 2011, s. 32.

27 SCHUBERT, Werner. Die Anfänge eines modernen Verkehrsrechts im Radfahrrecht um 1900. Von den regionalen und einzelstaatlichen polizeilichen Radfahrordnungen bis zu den reichseinheitlichen „Grundzügen betreffend den Radfahrverkehr“ vom April 1907. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germanistische Abteilung*, 122, 2005, s. 195 a nasl.

28 SCHUBERT, Werner. Das Gesetz über den Verkehr mit Kraftfahrzeugen vom 3. 5. 1909. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte*, 117, 2000, s. 238 – 289. Nemeckí motoristi intenzívne protestovali a spisovali petície proti zavedeniu objektívnej zodpovednosti za škodu, ako bola formulovaná v návrhu nemeckého zákona o automobiloch z roku 1906. Napokon však napriek ich protestom zákon z roku 1908 zaviedol prísnu zodpovednosť držiteľa vozidla s výnimkou neodvratiteľnej udalosti, ktorá nemá pôvod vo vozidle ani v jeho riadení. K pôvodu právnej úpravy jazdy automobilmi vo Francúzsku a Nemecku pozri SCHUBERT, Werner. Das Automobil ist der Anarchist unter den Gefährten. Das frühe französische Automobilrecht von 1893 und 1899/1901 im Vergleich zum deutschen Recht. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germanistische Abteilung*, 123, 2006, s. 218 a nasl.

29 ŠTEMBERK, Jan. Právni regulace automobilismu v českých zemích do roku 1938. *Právněhistorické studie*, 38, 2007, s. 171 a nasl.

30 Pozri bližšie MARTÍN CASALS, Miquel. *The development of liability in relation to technological change*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. Vo všeobecnej rovine DRGONEC, Ján. Hospodárskoprávna zodpovednosť za škody a súvisiace právne inštitúty vo svetle vzťahov nastoľovaných vedecko-technickým rozvojom. *Právnické štúdie*, 34, 1989, s. 96.

niektorých typov ciest, osobitne súkromných a obecných ciest. Otázne tiež bolo ako vyhodnotiť spôsobilosť jazdiť automobilom – u tejto otázky sa napokon presadila metóda hodnotenia skúškou vodičskej spôsobilosti.³¹ V 20. rokoch 20. storočia zasa bolo v Československu aktuálnym problémom ako určiť minimálny vek, od ktorého by bol vodič oprávnený viesť motorové vozidlo, a tiež bolo nutné vyriešiť otázku maximálnych povolených rýchlostí.³² To sú všetko témy vhodné pre ďalší, hlbší právnohistorický výskum.

2.2. Komunikačné technológie

Ďalšou populárnou oblasťou právnohistorického výskumu v tejto súvislosti je výskum historickej právnej úpravy komunikačných technológií – najmä telegrafov.³³ Tieto otázky si regulovali jednotlivé štáty pôvodne úplne samostatne,³⁴ pričom dobovo aktuálnou bola najmä otázka tzv. štátneho regálu na telegrafy. V protiklade k regálu sa pertraktovala aj predstava o tzv. správnom monopole štátu na telegrafy. Argumentom, prečo by malo ísť o regálne právo a nie o monopol, bolo tvrdenie, že kontrola cien a verejný záujem sú monopolom cudzie, na rozdiel od regálov.³⁵

- 31 ŠTEMBERK, Jan. Právní regulace automobilismu v českých zemích do roku 1938. *Právněhistorické studie*, 38, 2007, s. 171 a nasl.
- 32 Tamže, s. 176. Pozri tiež HOFFMANN, Josef – NETÍK, Josef. Zákon o jízdě motorovými vozidly s prováděcími a vedlejšími předpisy. Praha: Československý kompas, 1935; ROSENBACH, František. Zákon o jízdě motorovými vozidly. Praha: Čin, 1935; VÁŽNÝ, František. Nové zákony z oboru automobilní dopravy. *Česká advokacie*, 20, 1937, s. 2 a nasl.; ECKSTEIN, Ferdinand. § 69 des Versicherungsvertragsgesetzes und die Automobilinsassenversicherung. *Prager Juristische Zeitschrift*, 6, 1926, č. 3. s. 80 a nasl.; MEYER-WILD. Das schweizerische Automobilrecht. *Prager Juristische Zeitschrift*, 11, 1931, č. 10. s. 401 a nasl.; STIEFEL, Ernst. Die neuere tschechoslowakische Rechtsprechung in Automobilversicherungssachen im Spiegel des ausländischen Rechtes. *Prager Juristische Zeitschrift*, 14, 1934, č. 21, s. 739 a nasl.; BAUERREIS, Wolfgang. Die Pflichtversicherung für Kraftfahrerschäden nach dem Entwurf eines tschechoslowakischen Automobilgesetzes. *Prager Juristische Zeitschrift*, 15, 1935, č. 6, s. 193 a nasl.; VÁŽNÝ, František. O náhradě škody, vzniklé za dopravy, se zvláštním zřetelem k dopravě poštovní, železniční a automobilové v Československu. *Právník*, 62, 1923, s. 83 a nasl.; MALINAY, Dominik. Medzere v novom automobilovom zákone. *Právny obzor*, 19, 1936, s. 297 a nasl. Obdobné otázky sa pritom riešili aj na medzinárodnej úrovni a viedli napr. k prijatiu medzinárodného dohovoru o jazde motorovými vozidlami z roku 1926 (ku ktorému ČSR pristúpila v roku 1930 – č. 9/1931 v Zb. z. a n.). Pozri ŠTEMBERK, Jan. Právní regulace automobilismu v českých zemích do roku 1938. *Právněhistorické studie*, 38, 2007, s. 180.
- 33 WOBRING, Michael: *Die Globalisierung der Telekommunikation im 19. Jahrhundert*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2005; KÖSTLER, Rudolf. Österreichisches Post- und Telegraphenrecht. *Prager Juristische Zeitschrift*, 5, 1925, č. 11, s. 342 a nasl.; VÁŽNÝ, František. Organizace vědeckého studia právních otázek v oboru bezdrátové telegrafie a telefonie. *Právník*, 70, 1931, s. 585 a nasl.; VÁŽNÝ, František. Založení studijního sboru pro řešení právních otázek z oboru bezdrátové telegrafie a telefonie. *Právny obzor*, 14, 1931, roč. 14, s. 500 a nasl.; VÁŽNÝ, František. Studie o tarifech v dopravě poštovní, telegrafní a telefonní. *Sborník věd právních a státních*, 23, 1923, s. 51 a nasl.; MÁLEK, Jaroslav. Za telefonické informace se neručí. *České právo*, 26, 1946, s. 53 a nasl.; LIŠKUTÍN, Tomáš. Vývoj vybraných otázek spotřebitelského práva (trh elektronických komunikací). In: VOJÁČEK, Ladislav – TAUCHEN, Jaromír – SCHELLE, Karel (eds.). *Proměny soukromého práva: Sborník příspěvků z konference ke 200. výročí vydání ABGB*. Brno: Masarykova univerzita, 2011, s. 332 a nasl.
- 34 A to napr. aj členské štáty Nemeckého spolku. Pozri KILGER, Franz. *Die Entwicklung des Telegraphenrechts im 19. Jahrhundert mit besonderer Berücksichtigung der technischen Entwicklung*. Frankfurt: Peter Lang, 1993, s. 81 – 82.
- 35 Už v nemeckej ríšskej ústave z roku 1849 sa v čl. VIII § 44 predpokladalo, že ríša jediná má právomoc zriaďovať telegrafné linky, a existujúce prevziať. Porovnaj VEC, Miloš. Kurze Geschichte des Technikrechts. In: SCHRÖDER, Rainer – SCHULTE, Martin (eds.). *Handbuch des Technikrechts (Enzyklopädie der Rechts- und Staatswissenschaften)*. 2. vyd. Heidelberg: Springer Verlag, 2011, s. 30. Aj v severonemeckom spolku, a potom aj v ríšskej ústave z roku 1871 sa dalo z textu základného predpisu vyvodiť, že štát má na telegrafy regál. Porovnaj KILGER, Franz. *Die Entwicklung des Telegraphenrechts im 19. Jahrhundert mit besonderer Berücksichtigung der technischen Entwicklung*. Frankfurt: Peter Lang, 1993, s. 91, 145. Napokon zákon zo dňa 6.4.1892 „Gesetz über das Telegraphenwesen des Deutschen Reichs“ zaviedol výslovne regálne právo štátu na telegrafy. VEC, Miloš. Kurze Geschichte des Technikrechts. In: SCHRÖDER, Rainer – SCHULTE, Martin (eds.). *Handbuch des Technikrechts (Enzyklopädie der Rechts- und Staatswissenschaften)*. 2. vyd. Heidelberg: Springer Verlag, 2011, s. 31. Nešlo však iba o nemeckú dobovú polemiku – aj Rakúsko a Francúzsko obdobne považovali prevádzkovanie telegrafov za výsostné právo štátu, a nezriadili v tejto súvislosti ani osobitnú živnosť. Pozri SCHERNER, Karl Otto. Die Ausgestaltung des deutschen Telegraphenrechts seit dem 19. Jahrhundert. In: TEUTEBERG, Hans-Jürgen – NEUTSCH, Cornelius (eds.). *Vom Flügeltelegraphen zum Internet*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1998, s. 138. ČSR mala obdobne zriadený „monopol“ pri železničniciach, verejných cestách, pošte, telegrafoch, telefónoch a soli. *Ex lege* existoval v ČSR tiež monopol na tabak, zápalky, strelný prach, výbušniny. HANDRLICA, Jakub. Právní úprava elektrifikace a všeužitečných elektrárenských podniků ve správním právu první ČSR. *Právněhistorické studie*, 40, 2009, s. 469.

Druhou právnou otázkou, ktorá je spoločná aj s nižšie analyzovanou problematikou elektrickej energie, a ktorej súčasní autori venujú pozornosť rovnako ako jej venovali pozornosť autori doboví, je problematika využívania súkromných pozemkov za účelom budovania telegrafných stĺpov a sietí.³⁶

2.3. Elektrická energia a elektrifikácia

Ďalšou aktuálnou právnohistorickou témou, spájajúcou otázky hospodárstva a technológií, je právne uchopenie elektrickej energie a jej distribúcie. S počiatkami podnikania v oblasti elektrifikácie a výroby elektrickej energie sa pritom ešte nespájal taký silný štátny záujem na regulácii tohto odvetvia, ako sa to stalo pravidlom neskôr.³⁷ Spočiatku sa totiž využíval len jednosmerný prúd, a kvôli nemožnosti prenosu elektrickej energie na veľké vzdialenosti sa museli budovať samostatné elektrárne pre každý závod osobitne.³⁸ Začiatok 20. storočia však priniesol technické zdokonalenie – trojfázový prúd a vysoké napätie – s možnosťou prenášania elektrickej energie na veľké vzdialenosti, budovanie veľkoelektrární a rozsiahlych sietí.³⁹ V tejto fáze vstúpil do regulácie elektrickej energie, jej výroby a distribúcie štát, a začal pripravovať zákony, ktoré mali regulovať tieto otázky. Práve rola štátu a jeho využitie právnej regulácie v tejto oblasti je v centre pozornosti právnych historikov.⁴⁰ V tejto súvislosti sa napríklad v Československu v roku 1919 zaviedol pojem „všeúčitočný elektrárenský podnik“ ako zmiešaná osoba verejného a súkromného práva, čo len podčiarkovalo význam, ktorý štát elektrickej energii pripisoval.

Zároveň je možné podrobiť analýze aj osobitné právne úpravy a výnimky v prospech elektrárenských podnikov – napr. existenciu osobitných evidenčných kníh, zápis elektrických vedení do pozemkových kníh, úpravu vlastníckeho práva k vedeniu (v prospech podniku⁴¹), zriaďovanie vecných bremien⁴² a pod.

2.4. Štátna a neštátna regulácia moderných technológií

Okrem skúmania konkrétnych technologických aspektov a ich právnych súvislostí sa pozornosť právnych historikov obracia aj na syntetizujúce všeobecnejšie témy o vzťahu práva a techniky,⁴³ resp. o právnych a mimoprávných aspektoch regulácie technologického pokroku a jeho výdobytkov.

-
- 36 Napríklad v Nemecku zákon z 12. 12. 1899 „das Telegraphenwege-Gesetz“ umožnil stavať telegrafné vedenie aj na súkromných pozemkoch. VEC, Miloš. Kurze Geschichte des Technikrechts. In: SCHRÖDER, Rainer – SCHULTE, Martin (eds.). *Handbuch des Technikrechts (Enzyklopädie der Rechts- und Staatswissenschaften)*. 2. vyd. Heidelberg: Springer Verlag, 2011, s. 31.
- 37 KEHRBERG, Jan. *Die Entwicklung des Elektrizitätsrechts in Deutschland*. Frankfurt: Peter Lang, 1997, s. 185.
- 38 HANDRLICA, Jakub. Právni úprava elektrifikácie a všeúčitočných elektrárenských podniků ve správním právu první ČSR. *Právněhistorické studie*, 40, 2009, s. 459 a nasl., osobitne s. 460. Právny základ produkcie elektrickej energie predstavovali živnostenské oprávnenia – napr. v Uhorsku sa koncesie k živnostenskej prevádzke výroby elektrickej energie udeľovali na základe zák. čl. XVII/1884. Tamže, s. 466.
- 39 Tamže, s. 460. Napriek tomu však v celom období Rakúsko-Uhorska neboli prijaté osobitné elektrifikačné zákony, keďže ešte stále prevažovali iba lokálne elektrárne, závislé aj od toho, či im obce dovolili viesť cez svoje územie prúd.
- 40 V 1. ČSR bol prijatý elektrizačný zákon č. 438/1919 Zb. z. a n. (vychádzal z rakúskej osnovy z roku 1918). Blížšie pozri napr. HRDINA, Josef. Československé právo elektrárenské. Brno: Barvič a Novotný, 1921; TOMÁNEK, Jan. *Elektrisační Československa 1918 – 1928*. Praha: ESČ, 1928; TŘEŠTÍK, T. Vývoj elektrifikace v Československé republice. In: *Statistický obzor*, 37, 1957, s. 449 a nasl.; SRB, Edvard. *Zákony o soustavné elektrisaci republiky československé*. Praha: Albert Krupička, 1926; Elektrisační soustavná. In: *Slovník veřejného práva československého*, I. Brno: Polygrafia, 1929 s. 526 a nasl.; SIÈGEL, Gustav. Inwiefern empfiehlt sich die Kodifikation eines Elektrizitätsrechtes? Verwaltungsrechtlicher Teil. In: *Vierter deutscher Juristentag in der Tschechoslowakei – Gutachten*. Praha: Eigenverlag der ständigen Vertretung des Deutschen Juristentages in der Tschechoslowakei, 1929, s. 75.
- 41 Tak to bolo vo švajčiarskom občianskom zákonníku v § 676, aj pri potrubíach v uhorskom zákonníku článku o vodách č. XXIII/1885. HANDRLICA, Jakub. Právni úprava elektrifikácie a všeúčitočných elektrárenských podniků ve správním právu první ČSR. *Právněhistorické studie*, 40, 2009, s. 478.
- 42 Jakub Handrlica v tejto súvislosti odporúča nepoužívať pojem vecné bremená, ktorý pripomína súkromnoprávnu úpravu v občianskom práve, ale radšej zaviesť pojem „užívacie práva“ ako *terminus technicus* – lebo sú to verejnoprávne inštitúty vo verejnom záujme. Tamže, s. 480.
- 43 KLÖPFER, Michael et al. *Technik und Recht im wechselseitigen Werden. Kommunikationsrecht in der Technikgeschichte (Schriften zum Technikrecht 4)*. Berlin: Duncker & Humblot, 2002, s. 30 – 31; GSCHWEND, Lukas – PAHUD de MORTANGES, René (eds.). *Wirtschaftsgeschichte der Modernisierung in Mitteleuropa*. Baden-Baden: Nomos, 2009; LUNDGREEN, Peter. *Standardization – Testing – Regulation. Studies in the history of the sciencebased regulatory state (Germany and the U.S.A., 19th and 20th centuries)*. Bielefeld: B. Kleine Verlag, 1986.

Primárne sa pritom skúma štátny záujem a jeho metódy podpory technologického rozvoja a regulácie moderných technológií. Pod vplyvom merkantilistov a nových vynálezov sa totiž v priebehu 18. storočia do-
stávajú „fabriky“ a „priemysel“ ako nové pojmy do centra pozornosti politických, právnych aj štátoprávnych
spisov.⁴⁴ Štát vníma rozvoj technológií ako možnosť zvyšovania národného bohatstva, v duchu kameralistic-
kých teórií.⁴⁵ Záujem štátov aj podnikateľov na cezhraničnom obchode zároveň viedol aj k tvorbe a rozvoju
medzinárodného práva a medzinárodných štandardov⁴⁶ v jednotlivých sektoroch moderných technológií
(telegrafy, letectvo, železnice, duševné vlastníctvo a pod.⁴⁷). Vzniká tak vzájomne prepojená svetová ekono-
mika, globalizované hospodárstvo.⁴⁸ Meniace sa poslanie a sila zásahov štátu do tejto oblasti tak je a aj do
budúcnosti môže byť vhodným predmetom ďalšieho právnohistorického výskumu.

Nie všetky normy v súvislosti s rozvojom a využívaním moderných technológií však tvorili a tvoria
štáty. Už začiatkom 20. storočia sa v niektorých otázkach (najmä technických štandardov bezpečnosti⁴⁹)
odkazovalo na „uznávané pravidlá hospodárstva a techniky“. ⁵⁰ V rôznych oblastiach hospodárstva totiž
vznikali rôznorodé priemyselné a technické štandardy – farieb, potravín, dokonca betónu,⁵¹ a to na základe
dohody daného sektoru výroby. Okrem toho, v jednotlivých odvetviach a sektoroch vznikali na zmluvnom
základe aj osobitné zmluvné štandardy, a to aj na cezhraničnej úrovni – napríklad štandardné všeobecné
obchodné podmienky a pod.⁵² Niektoré štandardy navyše popritom vznikali iba na faktickej úrovni, bez
akéhokoľvek právneho či formálneho podkladu (napr. rozloženie kláves typu QWERTY na písacích strojoch
zavedené firmou Remington⁵³). Súhrn všetkých takýchto neštátnych štandardov spolu s právnymi predpis-
mi položil pritom základ pre nadnárodný multinormatívny (pluralistický) systém zahŕňajúci jednak právne
normy vytvorené štátom, ale tiež normy (technické, a iné) tvorené samotnými aktérmi vedeckotechnolo-
gického pokroku.⁵⁴ Vznik a povaha týchto tzv. technických noriem a štandardov, ktoré sa stali súčasťou

-
- 44 VEC, Miloš: Kurze Geschichte des Technikrechts. In: SCHRÖDER, Rainer – SCHULTE, Martin (eds.). *Handbuch des Technikrechts (Enzyklopädie der Rechts- und Staatswissenschaften)*. 2. vyd. Heidelberg: Springer Verlag, 2011, s. 20. Uvádza napr. dielo BECKMANN, Johann: *Anleitung zur Technologie, oder zur Kenntniß der Handwerke, Fabriken und Manufacturen, vornehmlich derer, die mit der Landwirthschaft, Polizey und Cameralwissenschaft in nächster Verbindung stehn. Nebst Beyträgen zur Kunstgeschichte, 1777*, v ktorom autor uvažuje nad možnosťami využitia technológií vo výrobe.
- 45 Miloš Vec tu (na s. 21) odkazuje na diela: TROITZSCH, Ulrich. *Ansätze technologischen Denkens bei den Kameralisten des 17. und 18. Jahrhunderts (Schriften zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte 5)*, 1966; PAHLOW, Louis. *Industrialisierung als Staatsaufgabe. Zum Verhältnis von Wirtschaft und Staat im Staatsrecht des Vormärz. Rechtsgeschichte: Zeitschrift des Max-Planck-Instituts für europäische Rechtsgeschichte*, 15, 2009, s. 109 a nasl. Pozri tiež ONDRUŠOVÁ, Eva. *Kameralistika v teórii a praxi: prípad Habsburskej monarchie*. In: KOVÁČ, Dušan a kol. (ed.). *Sondy do slovenských dejín v dlhom 19. storočí*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2013, s. 158 a nasl.
- 46 Štandardizuje sa čas, miery a váhy, elektrotechnika. Pozri VEC, Miloš. Kurze Geschichte des Technikrechts. In: SCHRÖDER, Rainer – SCHULTE, Martin (eds.). *Handbuch des Technikrechts (Enzyklopädie der Rechts- und Staatswissenschaften)*. 2. vyd. Heidelberg: Springer Verlag, 2011, s. 47 – 48.
- 47 Tamže, s. 43 – 44.
- 48 ROEDER, Timann. *Rechtsbildung im wirtschaftlichen Weltverkehr*. Frankfurt: Vittorio Klostermann, 2006.
- 49 S ohľadom na dohľad nad bezpečnosťou a ochranou zdravia pri práci – FELD, Ina vom. *Staatsentlastung im Technikrecht*. Frankfurt: Vittorio Klostermann, 2007.
- 50 „anerkannten Regeln der Wissenschaft und Technik“ – v Nemecku sa spomínajú v policajných nariadeniach zo 17. 12. 1908. Porovnaj VEC, Miloš. Kurze Geschichte des Technikrechts. In: SCHRÖDER, Rainer – SCHULTE, Martin (eds.). *Handbuch des Technikrechts (Enzyklopädie der Rechts- und Staatswissenschaften)*. 2. vyd. Heidelberg: Springer Verlag, 2011, s. 25.
- 51 Tamže, s. 40.
- 52 VEC, Miloš. Das selbstgeschaffene Recht der Ingenieure. Internationalisierung und Dezentralisierung am Beginn der Industriegesellschaft. In: HÉRITIER, Adrienne – SCHARPF, Fritz W. – STOLLEIS, Michael (eds.). *European and International Regulation after the Nation State: different scopes and multiple levels*. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2004, s. 96. Už v roku 1933 Hans Grossmann-Doerths použil pojem „selbstgeschaffenes Recht (der Wirtschaft)“ ako synonymum pre všeobecné obchodné podmienky. Miloš Vec používa synonymný výraz „autonomes Recht“, či „Privatgesetzgebung“. Ipsen používa označenie „Private Normenordnungen“. IPSEN, Nils Christian. *Private Normenordnungen als Transnationales Recht?* Berlin: Duncker & Humblot, 2009.
- 53 VEC, Miloš. Kurze Geschichte des Technikrechts. In: SCHRÖDER, Rainer – SCHULTE, Martin (eds.). *Handbuch des Technikrechts (Enzyklopädie der Rechts- und Staatswissenschaften)*. 2. vyd. Heidelberg: Springer Verlag, 2011, s. 51. Odkazuje na GARDEY, Delphine: The Standardization of a technical practice: Typing (1883 – 1930). *History and Technology*, 15, 1999, s. 313 a nasl.; LIEBOWITZ, S. J. – MARGOLIS, Stephen E. The Fable of the Keys. *Journal of Law & Economics*, XXXIII, 1990, s. 1 a nasl.; DAVID, Paul A. Clio and the Economics of QWERTY. *The American Economic Journal*, 75, 1985, s. 332 a nasl.
- 54 VEC, Miloš. *Recht und Normierung in der Industriellen Revolution*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 2006; VEC, Miloš. Multinormativität in der Rechtsgeschichte. In: *Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften, Jahrbuch 2008*. Berlin: Akademie Verlag, 2008, s. 155 a nasl. Möllers v tejto súvislosti uvažuje, či nejde o obyčajové právo – na pomedzí

moderného normatívneho systému od prelomu 19. a 20. storočia, bola predmetom početnej teoretickoprávnej polemiky,⁵⁵ a v súčasnosti je tiež spolu s fenoménom normatívneho pluralizmu vhodným predmetom právnohistorického výskumu.

2.5. Štátne riadenie hospodárstva

Podobného syntetizujúceho charakteru sú tiež otázky štátnej regulácie hospodárstva.⁵⁶ V tejto súvislosti je napr. možné skúmať dobové diskusie ohľadom otázky, či si štát v určitom sektore hospodárstva vyhradí monopol, resp. regál, alebo naopak umožní súkromné podnikanie a iniciatívu, a príp. poskytne ochranu súkromnej iniciatívy (napr. cez patenty⁵⁷) a pod.

V tejto problematike sa v súčasnej literatúre z historického a historickoprávneho hľadiska rozlišujú tri základné modely riadenia hospodárstva – štátno-imperatívny, kooperatívny, a súkromno-samoregulačný.⁵⁸ Pre socialistický štát 20. storočia bol pritom príznačný prvý, štátno-imperatívny model, kde štát priamo riadil celé hospodárstvo.⁵⁹ Naproti tomu v nacistických štátoch⁶⁰ sa zrejme skôr presadzoval model kooperatívny.

medzi právom tvoreným štátom a tzv. soft law. MÖLLERS, Thomas M.J.: Standards als sekundäre Rechtsquellen. In: MÖLLERS, Thomas M.J. (ed.): *Geltung und Faktizität von Standards*. Baden-Baden: Nomos, 2009, s. 145 – 148.

- 55 SPIŠIAK, Ján. Technická norma (standard) – dôležitý právny nástroj kooperácie a špecializácie. *Právnické štúdie*, 11, 1963, s. 88 a nasl.; BIANCHI, Leonard. Diskusia o význame technických noriem v našom právnom poriadku. *Právny obzor*, 38, 1955, č. 7, s. 440 a nasl.; MESTITZ, František. Bezpečnosť pri práci, technický pokrok a „suspensia“ právnych noriem. *Právny obzor*, 41, 1958, s. 113 a nasl.; GY.ÖRGY, Štefan. Technická norma – návrhy de lege ferenda. *Právny obzor*, 52, 1969, s. 539 a nasl.; VOBORIL, Oldřich. K právní povaze technických norem. *Správní právo*, 8, 1975, s. 412 a nasl.; BLAŽKE, Jaromír. Nový druh právních norem - technické normy. *Zprávy advokacie*, 1962, s. 8 a nasl.; SKALNÍK, Milan. Význam dodržování a porušování technických norem z hlediska trestního práva. *Zprávy advokacie*, 1962, s. 37 a nasl.; STEINER, Ján. Vztah technické normy k občanskoprávní zodpovědnosti. *Zprávy advokacie*, 1962, s. 21; FILIP, Zdeněk. K zákonu o technické normalizaci. *Zprávy advokacie*, 1965, s. 70 a nasl.; FILIP, Zdeněk. Zákon o technické normalizaci. *Socialistická zákonnost*, 12, 1964, č. 8, s. 32 a nasl. Z aktuální debaty v nemeckom prostredí pozri MÖLLERS, Thomas M.J.: Standards als sekundäre Rechtsquellen. In: MÖLLERS, Thomas M.J. (ed.): *Geltung und Faktizität von Standards*. Baden-Baden: Nomos, 2009, s. 143 a nasl., a osobitne VEC, Miloš: Die Bindungswirkung von Standards aus rechtsgeschichtlicher Perspektive. In: MÖLLERS, Thomas M.J. (ed.): *Geltung und Faktizität von Standards*. Baden-Baden: Nomos, 2009, s. 221 a nasl.
- 56 K pojmu státu a jeho úlohám organizácie spoločnosti pozri CIBULKA, Ľubor – GIBA, Marián: Štát. In: Ústavné právo Slovenskej republiky: (štátoveda). Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2013, s. 13 a nasl.
- 57 GOETTING, Horst-Peter. Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht als Mittel der Techniksteuerung. In: VIEWEG, Klaus (ed.). *Techniksteuerung und Recht*. Köln: Carl Heymanns Verlag, 2000, s. 121. Patentový zákon z Francúzska z roku 1791 chápal ochranu vynálezcu ako ľudské právo, pričom stačilo vynález nahlásiť, neskúmala sa jeho technická stránka. Pruský patentový zákon z roku 1815 už vyžadoval preskúmať technickú stránku. V USA v rokoch 1790 – 1793 patentový úrad vynálezy preskúmaval, potom do roku 1863 však stačilo iba nahlasovanie; až od roku 1863 sa opäť každá prihláška preskúmava. FISCHER, Wolfram. Grundlegende Entwicklungen der Technik im 19. Jahrhundert. In: KLÖPFER, Michael (ed.). *Technikentwicklung und Technikrechtsentwicklung. Unter besonderer Berücksichtigung des Kommunikationsrechts*. Berlin: Duncker & Humblot, 2000, s. 15. Pozri tiež napr. JAKUBEC, Ivan. Patentová problematika v meziválečném Československu. *Dějiny vědy a techniky*, 3, 1997, s. 110 a nasl.
- 58 RÖTHEL, Anne. Europäische Techniksteuerung. In: VIEWEG, Klaus (ed.). *Techniksteuerung und Recht*. Köln: Carl Heymanns Verlag, 2000, s. 41.
- 59 Porovnaj PILLER, Jan. Úloha státu a práva při zabezpečování a usměrňování vědeckotechnického rozvoje. *Právny obzor*, 62, 1979, s. 13 a nasl.; KUBÍČEK, Pavol. Právne aspekty plánovania vedecko-technického rozvoja. *Právny obzor*, 70, 1987, s. 911 a nasl.; FALDYNA, František. Vědeckotechnický pokrok a hospodářské právo v plánování a řízení. *Právník*, 126, 1987, s. 115; FILIP, Zdeněk. Zákon o technické normalizaci. *Socialistická zákonnost*, 12, 1964, č. 8, s. 32 a nasl.; OVEČKOVÁ, Oľga. Hospodársko-organizátorská funkcia socialistického štátu a hospodárske právo. *Právnické štúdie*, 29, 1984, č. 1, s. 5; OVEČKOVÁ, Oľga. Úloha práva v riadení národného hospodárstva. *Právny obzor*, 60, 1977, s. 396; OVEČKOVÁ, Oľga. Úloha práva pri prestavbe hospodárskeho mechanizmu. *Právny obzor*, 70, 1987, s. 433; KORVÉGAN, Jean-Francois – MOHNHAUPT, Heinz. *Wirtschaft und Wirtschaftstheorien in Rechtsgeschichte und Philosophie*. Frankfurt: Vittorio Klostermann, 2004; BEJČEK, Josef. O právních otázkách řízení hospodářství s pomocí výpočetní techniky. *Právník*, 122, 1983, s. 823 a nasl.; BOYER, Christoph (ed.). *Sozialistische Wirtschaftsformen*. Frankfurt: Vittorio Klostermann, 2006; BOYER, Christoph (ed.). *Zur Physiognomie sozialistischer Wirtschaftsreformen*. Frankfurt: Vittorio Klostermann, 2007. Porovnaj *Systém centrálně plánovaných ekonomik v zemích střední a jihovýchodní Evropy a příčiny jeho rozpadu*. Praha: Vysoká škola ekonomická, 1995, s. 117 a nasl.; PELIKÁNOVÁ, Irena. Právní úprava ekonomických vztahů v období 1945 – 1989, její povaha a důsledky. In: MALÝ, Karel – SOUKUP, Ladislav (eds.). *Vývoj práva v Československu v letech 1945 – 1989*. Praha: Karolinum, 2004, s. 428 a nasl.
- 60 GOSEWINKEL, Dieter (ed.). *Wirtschaftskontrolle und Recht in der nationalsozialistischen Diktatur*. Frankfurt: Vittorio Klostermann, 2005; BENDER, Gerd et al. (eds.). *Die andere Seite des Wirtschaftsrechts: Steuerung in den Diktaturen des 20. Jahrhunderts*. Frankfurt: Vittorio Klostermann, 2006; KAHN, Daniela. *Die Steuerung der Wirtschaft durch Recht im nationalsozialistischen Deutschland*. Frankfurt: Vittorio Klostermann, 2006; BÄHR, Johannes – BANKEN, Ralf. Wirtschaftssteuerung durch Recht im „Dritten Reich“. In: BÄHR, Johannes – BANKEN, Ralf. (eds.). *Wirtschaftssteuerung*

V súčasnosti (a aj v „buržoáznej“ 1. ČSR⁶¹) sa presadzuje primárne model súkromno-samoregulačný, ten však často nedostačuje, najmä v súvislosti s ochranou vecí verejného záujmu, akou je napríklad ochrana spotrebiteľa. S cieľom ochrany týchto záujmov vstupuje do hospodárskych vzťahov svojimi reguláciami a limitmi štát. Súčasný model tak zrejme predstavuje akúsi štvrtú cestu – samoreguláciu spojenú so štátnou reguláciou, resp. určením limitov slobody podnikania, vo verejnom záujme. Opäť však pritom platí, že meniace sa postavenie štátu a jeho úloh v tejto oblasti predstavuje vhodný a nanajvýš aktuálny predmet právnohistorického výskumu, presne v duchu popisovaného trendu skúmania dejín verejnoprávnych regulácií hospodárstva a technológií – trendu, ktorý bol doteraz takmer úplne mimo pozornosti našich právnych historikov.

ZÁVER

V predloženom stručnom príspevku, ktorý svojou povahou predstavuje skôr komentovanú bibliografiu, než monotematický výskum, sme sa pokúsili poukázať na niektoré aktuálne témy tzv. súčasných hospodárskych právnych dejín, ako trendu, ktorému sa zatiaľ v podmienkach slovenskej právnohistorickej obce nevenovala náležitá pozornosť. Ide pritom o témy, ktoré majú priamy dopad na súčasnosť, na súčasnú podobu právnej vedy, pozitívneho práva, ako aj hospodárskych vzťahov v najširšom zmysle. Právnohistorický výskum týchto otázok totiž smeruje k pomenovaniu základných metodologických prístupov, akými štát a právo reflektuje a zároveň aj stimuluje vedeckotechnologický pokrok a hospodársky rast. Nielen, že takýmto výskumom môžeme prispieť k ďalšej úrovni rozvoja vedy právnych dejín na Slovensku, ale zároveň sa tým otvára priestor aj pre ďalšiu spoluprácu na úrovni výskumných projektov a vedeckej spolupráce na národnej aj medzinárodnej úrovni, a to nielen s pracoviskami a odborníkmi z oblasti právnych dejín, ale tiež s predstaviteľmi ekonomických vied a pozitívnych právnych vied. Tzv. súčasné hospodárske právne dejiny teda predstavujú ďalší spôsob, akým je možné právne dejiny zapojiť do aktuálneho stredoeurópskeho právnického, ale aj celospoločenského diskurzu.

durch Recht im Nationalsozialismus. Studien zur Entwicklung des Wirtschaftsrechts im Interventionsstaat des „Dritten Reichs“ (Studien zur europäischen Rechtsgeschichte 199. Das Europa der Diktatur 9). Frankfurt: Vittorio Klostermann, 2006. Porovnaj PRŮCHA, Václav. Válečné řízení hospodářství v českých zemích a na Slovensku v letech 1939 – 1945. In: Acta Oeconomica Pragensia, 6, 1998, č.5, s. 66 a nasl.

61 BIANCHI, Leonard. *Právne formy monopolizácie za buržoáznej ČSR*. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1965; LACINA, Vlastislav. *Hospodárska politika československého štátu a podnikání ve dvacátých letech 20. století. Moderní dějiny. Sborník k dějinám 19. a 20. století*, 4, 1996, s. 159 a nasl.; LACINA, Vlastislav. *Rozhodování v hospodářské politice meziválečného Československa. Sborník k dějinám 19. a 20. století*, 13, 1993, s. 179 a nasl.; LACINA, Vlastislav – SLEZÁK, Lubomír. *Státní hospodářská politika v ekonomickém vývoji první ČSR*. Praha: Historický ústav AV, 1994.

**STANISLAV SEVERYNOVYČ
DNISTRIANSKYJ
(1870 – 1935)
– VYNIKAJÚCI
UKRAJINSKÝ PRÁVNIK
VÝCHODNEJ EURÓPY**

**ANDRIY KOVAL
IVAN FRANKO NATIONAL
UNIVERSITY OF LVIV**

ABSTRAKT

KOVAL, ANDRIY: STANISLAV SEVERYNOVIČ DNISTRINASKYJ (1870 – 1935) – VYNIKAJÚCI UKRAJINSKÝ PRÁVNÍK VÝCHODNEJ EURÓPY. IN: HISTORIA ET THEORIA IURIS, ROČ. 6, 2014, Č. 2, S. 30

V tomto článku sme analyzovali život, spoločenskú, prednášateľskú a vedeckú činnosť vynikajúceho ukrajinského právnika Východnej Európy konca 19. – začiatku 20. storočia, akademika Všeukrajinskej Akadémie Vied Ukrajiny – Stanislava Severynovyča Dnistrianského (1870 – 1935). Ako študent Viedenskej, Berlínskej a Lipskej univerzít S. Dnistrianskyj hlboko študoval myšlienky známych v tomto období teoretikov práva a štátu. Pod ich vplyvom, nezávisle od Eugena Erlicha zostavil vlastnú právnu koncepciu „spoločenských vzťahov“, ktorú zdôvodňoval začínajúc prácou „Zvykové právo a sociálne vzťahy“ (1902). Akademik dokazuje, že zvykové právo má historicko-kultúrny, etnografický, filozofický a sociologický základy. Okrem toho autor osobitne skúmal právny status národa a jeho ústavné právo na sebaurčenie. Vyššie uvedené všeobecne teoretické aspekty práva a štátu S. Dnistrianskyj podrobne preskúmal vo svojich prácach „Sebaurčenie národov“ (1919), „Štatút pre Haličinu“ (1919), „Vzťah a spojenie národov“ (1920), „Nové projekty Ústavy Ukrajiny“ (1920), „Všeobecná veda práva a politiky“ (1923), „Nový štát“ (1923), „Pohľad na teórie práva a štátu“ (1925), „Boj národa o právo“ (1928).

ABSTRACT

KOVAL, ANDRIY: STANISLAV SEVERYNOVIČ DNISTRINASKYJ (1870 – 1935) – THE PROMINENT UKRAINIAN JURIST OF EASTERN EUROPE. IN: HISTORIA ET THEORIA IURIS, 6, 2014, VOL. 2, S. 30

The paper contains an analysis of life, public, teaching and scientific activity of the prominent Ukrainian legist of eastern Europe of end of XIX – beginning of XX of century, academician of Allukrainian Academy of Sciences of Ukraine – Stanislav Dnistrianski (1870 – 1935). Stanislav Dnistrianski was the student of the Viennese, Berlin and Leipzig universities and deeply studied the ideas of the theorists of right and state known by then. Under their influence, in parallel from Eugen Ehrlich he formed own legal conception of „public connections“, grounded that in labour the „Ordinary right, and social copulas“ (1902). In the conception an academician Dnistrianski proves that an customary law has historically-cultural, ethnographic, philosophical and sociological bases. Except it, a prominent legist separately investigated legal status of people and him constitutional right of self-determination. Detailing the theoretical aspects of the law and the state S.Dnistrianskyj analyzed in his writings. „Self-determination of people“ (1919), „Charter for Galychyna“ (1919), „Connection of people“ (1920), „New projects of the Ukrainian constitution“ (1920), „General science of right and politicians“ (1923), „New state“ (1923), „Look to the theory of right and state“ (1925), „Fight of people for a right“ (1928).

KLÚČOVÉ SLOVÁ

S. Dnistrianskyj, teória „spoločenských vzťahov“, zvykové právo, spoločnosť, právo, národ, štát

KEYWORDS

S. Dnistrianski, theory of „public connections“, ordinary right, society, right, state

Stanislav Severynovyč Dnistrianskyj sa narodil 13. novembra 1870 v meste Ternopil' (Ukrajina). Študoval na Ternopiľskom gymnázii, na právnickej fakulte Viedenskej univerzity (doktor rakúskeho práva (1893), doktor politického práva (1894)), na Berlínskej (doktor právnych vied (1894) a Lipskej (1895) univerzite.¹

S. Dnistrianskyj sa zaoberal ideami vedcov ako Menger, Steinbach, Hoffmann, H. Elinnek, Baron, Hölder, Windscheid, Berling, Ihering, Bergbohm, Zitelmann, Neukamp, Sturm, Stamler.

Pod vplyvom myšlienok vyššie uvedených vedcov S. Dnistrianskyj určil smer svojich ďalších vedeckých právnických skúmaní z hľadiska dejín spoločnosti a jej zvykového a pozitívneho práva a píše svoje prvé vedecké práce: „Trojročný rečynec“ (skúma § 1487 rakúskeho civilného zákonníka), „Odškodné z hľadiska ekonomického a sociálneho“ (1897), „Človek a jeho potreby v právnom systéme“ (1900), „Zvykové právo a sociálne vzťahy“ (1902) (vedecky dokazuje princípy sociálnej ekonomickej teórie v právnej vede a zdôvodňuje priamy metodologický a vedecký vzťah právnej vedy a ekonómie a sociológie). Tieto práce potvrdzujú, že S. Dnistrianskyj, ako mladý vedec, starostlivo skúmal začiatky sociologickej a historicko-empirickej metódy právnej vedy, formuje svoje pohľady ako predstaviteľ sociologickej právnej vedy, ktorá v prvom rade pochybovala o pravdivosti v tomto období pozicivistického porozumenia práva ako systému normatívnych aktov, ktoré určil štát. S. Dnistrianskyj však vníma právo ako právne normy, ktorých základom sú reálne právne vzťahy, ktoré vznikli v živote ľudí. Autor takto navrhuje nahradiť „knižné právo“ „živým právom“ („slobodným právom“). Zvykové právo pre S. Dnistrianskeho má historicko-kultúrny, etnografický, filozofický a sociologický základ.

Ako potvrdenie skutočnosti, že S. Dnistrianskyj a E. Erlich (v práci „Základy sociológie práva“ (1913) nezávisle, samostatne skúmali a vedecky dokazovali sociologický prístup k porozumeniu práva v práci „Všeobecná veda práva a politiky“ (1923) S. Dnistrianskyj pripomína svoju prácu „Zvykové právo, a sociálne vzťahy“ (1902)². Práve v tejto práci podľa S. Dnistrianskeho boli založené základy vlastnej teórie „spoločenských vzťahov“, bol vedecky zdôvodnený určovací význam noriem zvykového práva pre tvorenie štátu a jeho pozitívneho práva, boli skúmané zákony fungovania a spoločnej existencie rozličných sociálnych skupín spoločnosti, bolo zdôraznené, že spoločnosť je faktickým zdrojom sociálnych, etických, morálnych noriem, ktoré pomôcú „autoritárskej“ sily tej alebo inej sociálnej skupiny v štáte sa uznávajú za „právne“. Vedecky zdôvodňujúc význam a spoločný vzťah zvykových, etických a právnych noriem, vzťah zvykového práva k štátu, ako aj zvykového práva k zákonu, S. Dnistrianskyj navrhuje uznať najdôležitejšie zvykové normy za „zdroj práva“ pre novozriadený („právny“) štát. Autor dokazuje, že zvykové právo má historicko-kultúrny, etnografický, filozofický a sociologický základ. Pre teoretickú analýzu a syntézu pojmu „zvykové právo“, ktorý má sociálnu povahu, S. Dnistrianskyj sa nazdával, že treba brať do úvahy „skutočný stav vecí a rozvoj tejto myšlienky v dejinách spoločnosti“. Historickým základom spájania ľudí do spoločenských skupín podľa autora sú ekonomické faktory, pretože iba takto je jednoduchšie uspokojovať vlastné životné potreby. „Rodina, rod, plemeno – to sú prvé spoločenské skupiny, ktoré sformovali vlastnú spoločnú výhodu, ktorá už vyžadovala obetovanie istých záujmov jedinca – člena tejto spoločenskej skupiny a celkom prirodzene s cieľom uchovávanie spoločných potrieb vzniká podrobenie sa jedinca spoločným ekonomickým cieľom tej alebo inej sociálnej skupiny.“³ Uvedomujúc si dôležitú úlohu právnickej vzdelanosti v spoločnosti vrátane ukrajinského národa, ktorý koncom 19. a začiatkom 20. storočia sa nachádzal pod vládou Rakúsko-Uhorska, treba pripomenúť, že v roku 1862 boli založené na právnickej fakulte Lvovskej univerzity dve katedry z ukrajinským jazykom prednášania: katedra trestného práva hmotného a procesného na čele s Vladislavom Srokovským a katedra občianskeho práva procesného na čele s Emilom Lopušanským (od roku 1873 začal prednášať v ukrajinčine Oleksandr Ohonovskij, ktorý bol po rok 1891 na čele katedry. V rokoch 1891 až 1899 miesto vedúceho tejto katedry nebolo obsadené). V roku 1899 svoju prednášateľskú činnosť vo funkcii docenta občianskeho práva a vedúceho katedry začína Stanislav Dnistrianskyj. Okrem práce prednášateľa a administratívnej práce

1 Державний архів Тернопільської області, Фонд № Р-3430, опис №1, Справа № 5, 6, 8, 9

2 Дністрянський С. Звичаєве право – а соціальні зв'язки. Причини до пояснення §10 австрійської книги законів цивільних. // Часопись правника і економічна. – Львів, 1902. – Р.3. – Т.4-5. – С. 1 – 42

3 Тамтєж, с. 9

na Ľvovskej univerzite S. Dnistrianskyj niekoľko krát bol poslancom viedenského parlamentu; aktívne sa zúčastňoval vo Vedeckej spoločnosti T. Ševčenka (založená roku 1873) (od roku 1900 bol na čele Právnej komisie Vedeckej spoločnosti T. Ševčenka. Aktívnymi členmi tejto spoločnosti boli P. Stebeľskyj, K. Levyckyj, E. Olesnyckyj, A. Horbačevskyj, V. Verhanovskij a iní), „Krúžku právnikov“ (bol založený roku 1881 ukrajinskými študentmi - právnikmi Ľvovskej univerzity (na čele s Kostom Levyckým) ako sekcia pri spoločnosti „Akademické Bratstvo“, neskôr „Akademický spolok“. Jeho členmi boli K. Levyckyj, A. Čajkovskij, E. Olesnyckyj, A. Mohylnyckyj a iní).⁴ V roku 1889 „Krúžok právnikov“ založil časopis „Časopis právnický“ (na začiatku redaktorom bol Kostja Levyckyj). Od roku 1900 časopis mení názov – „Časopis právnický a ekonomický“ a dostáva nového redaktora - S. Dnistrianskeho, ktorý vydal 10 ročníkov, v rámci ktorých boli uverejnené jeho vlastné práce ako aj práce jeho žiakov a iných právnikov.⁵ V roku 1909, po dvadsiatich piatich rokoch existencie „Krúžku právnikov“ S. Dnistrianskyj založil Spolok ukrajinsko-ruských právnikov a stal sa redaktorom časopisu „Právnický vestník“, ktorý vydával až do I. svetovej vojny.

Spolok ukrajinsko-ruských právnikov mal pred sebou vedecký cieľ: „vydávanie právnického časopisu, publikáciu pôvodných a preložených diel zo sféry práva a spoločenských vied“. ⁶ Spolok obsahoval civilistickú, kriminalistickú a jazykovú komisiu. Jednou z najvýznamnejších udalostí tejto spoločnosti bolo zvolanie z príležitosti 100. výročia narodenia T. H. Ševčenka Prvého zjazdu ukrajinských právnikov v Ľvove 25. mája 1914. Sám S. Dnistrianskyj predniesol počas zjazdu obsažnú prednášku o „Právach národov“, zdôrazňujúc v nej prirodzené právo každého národa alebo národnostnej skupiny na sebaurčenie a vlastný rozvoj. O význame T. H. Ševčenka pre Ukrajincov hovoril: „V jubilejný rok 100. výročia narodenia Tarasa Ševčenka sa zišli ukrajinskí právnici uctiť si pamiatku najväčšieho Génia Ukrajiny, Apoštola pravdy a vedy. Tarasova idea je hlboká ako more, silná ako Boh. Je to Pravda a Spravodlivosť. Pred pravdou sa skláňa mohutný Tarasov duch, ktorý volá: Modlite sa k Pravde na zemi, a viac sa na zemi pred nikým neskláňajte (slová T. Ševčenka – autor). Pravda a Spravodlivosť to je samotný obsah práva, ktorým chce ho pre seba mať Taras Ševčenko... Ševčenko volá: Zákony sú katmi písané pre vás - toto je vám jedno! (slová T. Ševčenka - autor). ...Vznáša sa v práve aj hlas národa. Naša úloha vznášať tento hlas je čoraz silnejšia, čoraz trvalejšia... Takto aj dnes, keď ospevujeme pamäť ukrajinského Apoštola pravdy a vedy, pripomenieme si obdobie našich špecifických národných zákonov...“.⁷

Zároveň upozorníme, že za vplyvom tvorby T. H. Ševčenkom na S. Dnistrianského z hľadiska práva národov bol aj americký prezident W. Wilson. Taký záver je výsledkom analýzy prác ukrajinského vedca ako „Sebaurčenie národov“ (1919), „Štatút pre Haličinu“ (1919), „Vzťah a spojenie národov“ (1920), „Nové projekty Ústavy Ukrajiny“ (1920), „Všeobecná veda práva a politiky“ (1923), „Nový štát“ (1923), „Vzhľad na teórie práva a štátu“ (1925), „Boj národu o právo“ (1928) a iné. V priebehu roka 1918 S. Dnistrianskyj dokončil preklad ABGB z roku 1811 do ukrajinčiny, doplnil ho novými zákonmi a nariadeniami Západoukrajinskej ľudovej republiky (ZULR) a roku 1919 vo Viedni vydal objemnú knihu „Civilné právo“⁸. Koncom roku 1920 S. Dnistrianskyj na objednávku vlády Západoukrajinskej ľudovej republiky napísal návrh jej ústavy. Návrh sa zostavoval na základe historických tradícií ukrajinského národa a ústav iných demokratických štátov, od ktorých sa odlišoval, a to tým, že spolu s ústavnými normami bral do úvahy prechodné štádium, počas ktorého sa mali uskutočniť všeobecné voľby zákonodarných orgánov, ktoré legálnym spôsobom mali prijať konečný text Ústavy. Najvyšším orgánom Západoukrajinskej ľudovej republiky sa mala stať Národná snemovňa, ktorú volili na štyri roky na základe všeobecného, priameho, rovnakého, pomerného a tajného hlasovania. Podľa princípu sebaurčenia poslanci Národnej snemovne boli

4 Левицький К. Первісна організація українських правників у Львові // Ювілейний альманах Союзу українських адвокатів (1923 – 1933). – Львів, 1934. С. 9

5 Дністрянський С., Старосольський В. Українці – професори права// Ювілейний Альманах Союзу українських адвокатів. Львів, 1934 С. 131

6 Товариство українсько-руських правників // Ювілейний Альманах Союзу українських адвокатів(1923-1933). – Львів, 1934. – С. 13 – 15

7 Надрага О. Товариство українсько-руських правників у Львові (1909-1933р.) // Ювілейний альманах Союзу українських адвокатів. – Львів, 1934.// Ювілейний Альманах Союзу українських адвокатів. Львів, 1934. – С. 24

8 Дністрянський С. «Цивільне право. Переклад з німецької на українську мову »Книги загальних цивільних законів з 1811 року«. Відень 1919 рік

rozdelení do troch národných kúrií: ukrajinskej, poľskej a kúrie iných národností. Dôležitá miesto v zákonoch republiky bolo poskytnuté národným schôdzam, národnej komore a prezidentovi, ktorého priamo volil národ na štyri roky. Civilné veci mala viesť vláda - Rada štátu. Miestna vláda sa sústredila v obvodných, okresných a spoločenských orgánoch, ktoré sa volili na štyri roky. Každému národu sa zaručovali všetky práva /kultúra, autonómia, škola, tlač/ a zastupovanie vo všetkých orgánoch podľa kľúča 4:1:1 (4 Ukrajinci, 1 Poliak a jeden predstaviteľ inej národnosti). Projekt predvídal budúce spojenie Západoukrajinskej ľudovej republiky s Veľkou Ukrajinou na základe práva národa na sebaurčenie. V súvislosti s udalosťami začiatku 20. rokov však bola ZULR zlikvidovaná a projekt Ústavy S. Dnistrianského ani nebol uverejnený.⁹

V priebehu roka 1920 S. Dnistrianskyj kvôli zmene vedenia Ľvovskej univerzity a zmene jej politiky ohľadom ukrajinskosti sa pripája k zakladaniu Ukrajinskej slobodnej (neštátnej) univerzity. V novembri 1920 sa už začali prednášky, ktoré sa potom premenili do systematických štúdií s názvom „Ukrajinská slobodná univerzita“ (otvorenie univerzity sa uskutočnilo 17. januára 1921). S. Dnistrianskyj sa stal dekanom fakulty práva a spoločenských vied. Vo Viedni však neboli priaznivé pracovné podmienky a po skončení letného semestra roku 1921 S. Dnistrianskyj sa presťahoval do Prahy, kde bola sústredená ukrajinská mládež a po prediskutovaní tejto otázky s prezidentom Československa T. Masarykom sa dohodol o premiestnení „Ukrajinskej slobodnej univerzity“ do Prahy. Nasledujúci akademický rok bol S. Dnistrianskyj zvolený za rektora. USU existovala v Prahe až do roku 1945. Sám S. Dnistrianskyj udržiaval vzťahy s právnickými fakultami univerzít Kyjeva a Charkova. Roku 1926 poslal pre uverejnenie vo vydavateľstve Charkovskej univerzity dve svoje práce „Kultúra, civilizácia a právo“ a „Potreby nového systému súkromného práva“.¹⁰ Žiada z nich bohužiaľ z neznámych príčin nebola uverejnená. V marci roku 1928 S. Dnistrianskyj dostal správu o tom, že ho v Kyjeve zvolili za akademika Všeukrajinskej akadémie vied (VUAV). Činnosť S. Dnistrianského vo funkcii akademika bola obmedzená tým, že VUAV v Kyjeve uverejnila jeho prácu „Sociálne formy práva“¹¹, v ktorej boli sformulované základné princípy jeho teórie sociálnych vzťahov v právnej vede.

Začiatkom 30. rokov v súvislosti s ekonomickou krízou a politickými udalosťami na území Československa bol veľmi znížený rozpočet Ukrajinskej slobodnej univerzity. Napriek ťažkému materiálnemu stavu USU v októbri roku 1933 pri príležitosti desiateho výročia existencie Ukrajinskej právnej spoločnosti S. Dnistrianskyj zorganizoval v Prahe Ukrajinský právnický vedecký zjazd, ktorý sa mal stať ďalším medzníkom v rozvoji ukrajinského práva. Počas zjazdu s prednáškami vystúpilo niekoľko známych právnikov, ale pre nedostatok prostriedkov sa nepodarilo materiály uverejniť.

24. júla roku 1935 Stanislav Severynovych Dnistrianskyj zomrel a je pochovaný v Užhorode. Jedným z najväčších vedeckých prínosov Stanislava Dnistrianského bola skupina prác so spoločným názvom „Všeobecná veda práva a politiky“¹². Obsahovala sedem kníh: 1) Genéza a základy práva; 2) Dejiny medzinárodného, cirkevného a trestného práva; 4) Dejiny súkromného práva; 5) Filozofia práva; 6) Ekonomické problémy práva; 7) Politika. Roku 1923 uzreli svetlo sveta prvé dve knihy, tretia a štvrtá napriek tomu, že boli napísané, uverejnené neboli. Časť z nich sa uchovala v rukopisoch, napríklad „Právo in concreto“ (1907 – 1910), „Hranice vedy práva“, „Prehľadka dejín filozofie práva“ (1922), „Kultúra, civilizácia a právo“ (1929).

Hovoriac o dôkladnej práci „Všeobecná veda práva a politiky“ (1923) vcelku, z hľadiska metodológie zdôrazníme, že v nej S. Dnistrianskyj rozšíril sociologickú metódu, ktorú po prvý krát uplatnil ešte v práci „Zvykové právo a sociálne vzťahy“ (1902). Využívajúc ju, ukrajinský teoretik práva a štátu upozornil na jej veľký význam pre dejiny rozvoja práva. Na základe početných skutočností dokázal, že svojho času Kyjevská Rus mala povahu vyspelého európskeho štátu, a Ukrajina v 17.-18. storočiach bola prvým národným štátom, ktorý začal bojovať s vonkajšími nepriateľmi a zorganizoval pre to výlučne národné prvky. Ukrajina poskytla základy štátneho práva Rusku a celej východnej Európe. Právny systém Ukrajiny je historicky založený na základe zvykového práva a preto podľa S. Dnistrianského veľmi ovplyvnil rozvoj ruského a poľského práva. Vo štvrtej knihe „Všeobecnej vedy práva a politiky“ vedec analyzuje dejiny súkromného práva od antických štátov

9 Мушинка М. Академік Станіслав Дністрянський 1870 – 1935. К., 1992. С. 25 – 27

10 Тамтєж С. 28 – 38.

11 Дністрянський С. Соціальні форми права// Записки соціально-економічного відділу ВУАН. Київ, 1927, Т. 5-6, С. 328

12 Дністрянський С. Загальна наука права і політики I том. Прага. 1923

po najnovší systém sovietskeho súkromného práva. Takto na konci tejto knihy analyzuje rozličné formy súkromného práva v Rusku, zdôrazňujúc dôležitý význam pre nich v pokusoch kodifikácie súkromného práva v Ukrajine („Západná zbierka“ ukrajinského práva). V prvej polovici 19. storočia spomedzi kodifikovaných súkromnoprávných systémov zvláštnu úlohu poskytol švajčiarskemu a ruskému systému súkromného práva. Samostatná časť je venovaná subjektom súkromného práva v rozličných obdobiach a rozličných štátoch. Samostatne sú vysvetlené otázky súkromného stavu obyvateľstva ukrajinského územia v 14. – 16. storočí. Základným cieľom napísania práce „Pohľad na teórie práva a štátu“ bolo vysvetlenie literatúry tohto obdobia, ktorá sa týkala otázok štátu a práva, jej analýza a syntéza. Predmetom analýzy a syntézy sa stali teórie práva a štátu konca 18. a začiatku 20. storočia. Východiskovým momentom pre tvorenie nových teórií bola francúzska revolúcia a francúzska ústava. Ony „poskytli nový začiatok pre celkom novú konštrukciu štátu a otvorili nové vedúce myšlienky pre teóriu práva“. Základné myšlienky tohto obdobia sa obmedzili myšlienkou slobody človeka a suverenity národa (osobitne od suverenity štátu), ktoré podľa S. Dnistrianského spôsobili vznik nového dôležitého faktoru v právnom živote moderného štátu „čiže spoločnosť v modernom pochopení ako faktor vedľa štátu, a často aj proti štátu, a vzniká na jednej strane národná a na druhej strane sociálna otázka s rozhodujúcim ovplyvnením myšlienky práva a štátu“.¹³ Rozmanitosť teórií, metód skúmania, nemožnosť pretvoriť ich na jednotný systém prinútili S. Dnistrianského navrhnúť svoj názor typológie práva a štátu, ktoré na jednej strane sú vytvorené filozofmi, na druhej strane právnikmi. Takýto prístup pomohol vedcovi kvalitatívne hlbšie pochopiť úspechy svojich predchodcov a súčasníkov a jasnejšie vykresliť vlastné postavenie ohľadom pochopenia štátu, jeho základných črt v spoločnosti.

13 Дністрянський С. Погляд на теорії права та держави, Львів 1925, С. 2

K VÝZNAMU TERMÍNU CIVITAS DO KONCA 13. STOROČIA¹

ŽOFIA LYSÁ
HISTORICKÝ ÚSTAV, SLOVENSKÁ
AKADÉMIA VIED

1

Táto práca bola podporovaná Agentúrou pre podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV – 0051 – 12. Stredoveké hrady na Slovensku. Život, kultúra, spoločnosť.

ABSTRAKT

Štúdia sa zaoberá významom slova *civitas* do konca 13. storočia. Termín prešiel od čias antiky viacerými významovými premenami. V uhorských stredovekých prameňoch sa termín *civitas* vyskytuje taktiež vo viacerých významoch. Pôvodne označoval, podobne ako v strednej Európe predoštokým hrad, centrum komitátu, opevnené sídlisko či sídlo biskupa. V priebehu 13. storočia sa termín *civitas* významovo presúva, keď sa ním pomenúva už len samotné podhradie resp. mesto na rozdiel od hradu – *castrum*. Väčšina lokalít, ktoré dostali výsady v priebehu 13. storočia sa nazýva v prameňoch *villa*, resp. *libera villa*, len výnimočne ako *civitas*. Už v tomto období sa však začínajú rozlišovať výsadné mestá a výsadné dediny, ide teda o istý náznak kategorizácie výsadných lokalít. Ani v 14. storočí nebola terminológia pomenovania miest ešte celkom ustálená – ako *civitas* sa označovali mestá malé aj veľké, ohradené i neohradené, takže z termínu nemožno vyvodiť záver o kategórii mesta. Až dekrétom kráľa Ľudovíta I. (1351) sa *civitas* charakterizuje ako ohradené mesto, ktoré nemá povinnosť odvádzať deviatok, na rozdiel od neohradených tzv. slobodných obcí (*liberae villae*), ktoré nemali hradby a z toho titulu mali odvádzať deviatok zemepánovi.

ABSTRACT

This study deals with a meaning of word *civitas* untill the end of the 13th Century. In Hungarian medieval sources the term *civitas* occurs in various meanings, too. Formally expressed, like in the central Europe, in the first place a castle, a centre of a county, fortified settlement or a seat of a bishop. During the 13th Century the term *civitas* changes its meaning, when using like an expression only for an extramural settlement or a town, in contrast to a castle – *castrum*. Majority of in the 13th Century privileged localities are called in sources *villa* or *libera villa*, only exceptionally *civitas*. Not even in the 14th Century the terminology for towns was not conventionaled. Small or big towns, unfortified or fortified, they all were called *civitas*, and therefore we cannot make conclusion on category of town from its term. As late as with a decree of Louis I (1351) the *civitas* is characterized like a fortified town, without duty of a ninth-census, in contrast to unfortified so-called free communes (*liberae villae*) without city-walls and with a ninth-census duty.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

Civitas, mesto, hrad, 13. storočie, výsadné mesto

KEYWORDS

civitas, castle, 13th century, privileged town

KONTAKTNÉ ÚDAJE

Mgr. Žofia Lysá, PhD.
histlysa@savba.sk
Historický ústav, Slovenská akadémia vied
P. O. BOX 198
Klemensova 19
814 99 Bratislava

Termín *civitas*, prešiel od čias antiky viacerými významovými premenami.¹ V Rímskej ríši slúžil pôvodne na označenie rímskeho provinciálneho mesta nižšieho rangu, pretože jeho obyvatelia (na rozdiel od plnoprávných municipií) nezískali rímske občianstvo, hoci si zachovali vlastnú slobodu a samosprávu.² Ako konštatovala Marie Bláhová, veľkú časť – pôvodne neopevnených – miest Rímskej ríše bolo nutné v priebehu 3. a 4. storočia n. l. pre neustále vpády barbarov ohradiť. Tieto opevnené *civitates* prežili zánik Rímskej ríše a stali sa sídlami merovejovských kráľov a ich správcov (*comites*). Za Karolovcov sa centrá správy presunuli z opevnených miest na vidiek (falce). Istú kontinuitu na Rímsku ríšu si zachovali najmä mestá, ktoré sa stali sídlami biskupov (v dnešnom Taliansku, Francúzsku, ale aj na Rýne). Na území, ktoré nespádalo do Rímskej ríše (Nemecko) došlo k budovaniu nových sídliskových útvarov – hradov. Odlišné typy sídel medzi Západofranskou ríšou (prežili antické mestá) a Východofranskou ríšou, malo za následok aj odlišnú terminológiu. Tá nadväzovala na západe viac na antickú tradíciu, kým vo Východofranskej ríši a jej pokračovateľoch – kde tradícia absentovala – bola terminológia oveľa voľnejšia. K akémusi významovému rozštiepeniu slova *civitas* došlo najmä v 8. až 10. storočí. Kým na západe a juhu (dnešné Taliansko, Španielsko, Francúzsko) sa termín zužuje a používa výlučne pre biskupské sídla a staré rímske opevnené mestá, v Nemecku naberať širší význam – na pomenovanie akéhokoľvek opevneného sídliska, predovšetkým hradu.³ Podľa Gerharda Köble- ra sa nerozlišovalo pomenovanie pre hrad v dnešnom ponímaní od označenia opevnených sídel mestského typu. Včasný stredovek odlišoval len opevnené miesta (*civitas*) od neopevnených dedín (*villa*). *Civitas* teda boli hrady, ale aj opevnené sídla mestského charakteru či hradbami obohnané kláštory. Termín *civitas* sa používal súbežne s termínom *urbs*, ktorý bol však zväčša vyhradený pre lokality najväčšieho významu. Marie Bláhová poukázala, že napríklad v *Chronikon universale* je Nitra (biskupské sídlo) spomenutá ako *civitas* v súvislosti s vojskom idúcim na krížovú výpravu, ktoré bolo roku 1099 zničené „*apud Nitram Pannoniae civitate- m*“.⁴ Naproti tomu Bratislava je pre kronikára len *castrum* – menšie opevnené lokality boli pomenované ako *castrum*, *castellum* či *munitio*.⁵ Až v 12. storočí došlo v nemeckom prostredí k terminologickému odlíšeni hradu (*Burg*) a mesta (*Stadt*).⁶ Aj Edith Ennen dodáva, že *civitas* v prameňoch nemeckej oblasti nie je vždy totožné len s hradom (*castrum*) a často môže ísť aj o opevnené cirkevné stredisko.⁷

Už v 4. – 6. storočí sa v západnej Európe ustálilo aj používanie termínu *civitas* pre biskupské sídla, ktoré sa objavuje aj v Čechách vo väzbe *civitas* (sídllo biskupa) *et diocesis* (obvod jeho správy). Najmä pápežská kancelária používala výraz *civitas* výlučne pre biskupské sídla, čo nadhlo diskvalifikovalo rodiače sa mestá od pomenovania *civitas* v pápežských listinách.⁸

V nemeckom prostredí, ktoré je Uhorsku a Čechám najbližšie, označovalo teda slovo *civitas* v období 8. – 11. storočia hrad, resp. opevnené miesto. Tak najčastejšie označujú latinské pramene nemeckej proveniencie aj hradiská na Veľkej Morave, pričom niekedy pod výrazom *civitas* možno chápať nie len samotné hradisko, ale aj k nemu prislúchajúce územie (jeho politicko-správny obvod).⁹ Termín *civitas* znamenal neraz hrad aj s jeho podhradím, ako to vyplýva aj zo záznamu o udalosti, keď roku 1042 nemecký kráľ Henrich III.

1 Prehľad literatúry pozri: KEJŘ, Jiří. *Vznik městského zřízení v českých zemích*. Karolinum: Praha, 1998, s. 87. BLÁHOVÁ, Marie. *Evropská sídliště v latinských pramenech v období raného feudalismu*. Karolinum: Praha 1983. BLÁHOVÁ, Marie. Terminologie sídlišť ve vyprávěcích pramenech první čtvrtiny 12. století. In *Československý časopis historický*, 1978, roč. 26, č. 2, s. 249 – 278. ENNEN, Edith. Die Forschungsproblematik Bürger und Stadt – von der Terminologie her gesehen. In *Über Bürger, Stadt und städtische Literatur im Spätmittelalter*. Eds. Josef Fleckestein – Karl Stackmann. Göttingen: Vandenhoeck and Ruprecht, 1980, s. 9. s. 9 – 26. ENNEN, Edith. *Frühgeschichte der europäischen Stadt*. Bonn: Röhrscheid Verlag 1953. SCHLESINGERS, Walter. *Stadt und Burg im Lichte der Wortgeschichte*. Berlin – Göttingen – Heidelberg: Springer 1963, s. 95 – 121.

2 V roku 212 cisár Caracalla udelil všetkým slobodným obyvateľom Rímskej ríše rovnaké občianske právo, a rozdiel medzi jednotlivými kategóriami miest sa zotrel.

3 BLÁHOVÁ, *Evropská sídliště*, s. 111.

4 BLÁHOVÁ, Terminologie sídlišť, s. 255.

5 BLÁHOVÁ, Terminologie sídlišť, s. 255, 262

6 citované podľa ENNEN, Die Forschungsproblematik, s. 12 – 13.

7 ENNEN, Die Forschungsproblematik, 13.

8 KEJŘ, *Vznik městského zřízení*, s. 87.

9 *Civitas* sa používalo súbežne s výrazom *urbs*, ojedinele aj s termínom *moenium*. SOKOLOVSKÝ, Leon. Grad – španstvo – stolica – župa. In *Slovenská archivistika*, 1981, roč. 16, č. 2, s. 95 – 96.

vstúpil do Panónie a rozvrátil dva najľudnatejšie hrady (*duas populosissimas Civitates*) Hainburg a Bratislavu.¹⁰ Zmienka o ľudnatosti sa tu nepochybne vzťahuje nielen na samotný hrad, ale hrad aj s podhradím. O postupe Henricha III. sa ďalej píše, že postúpil až k Hronu a „*prijal podrobenie sa deviatich hradov (novem civitates)*“, ktoré na prosbu českého kniežaťa Břetislava a so súhlasom obyvateľov dal synovcovi kráľa Štefana. Podľa Jána Steinhübelu možno spomínaných deväť hradov interpretovať ako deväť komitátov Nitrianskeho kniežatstva.¹¹

Jiří Kejř ukazuje, že *civitas* v Čechách počas 11. a 12. storočia niesol význam hrad, pričom sa striedala so slovom *urbs*. Ako ukázala Marie Bláhová, v Kosmovej kronike sa termínom *urbs* označujú významné opevnené lokality s kamennými stavbami napr. staré mestá ako Rím, Mohuč, Mantova, Verona alebo biskupské sídla Krakov, Vratislav, Olomouc, Praha ale aj uhorský Ostrihom či Nitra.¹² V prípade Nitry mal kronikár na mysli pod termínom *urbs* výlučne hrad (sídlo biskupa), ktorý sa roku 1099 českému kniežaťu Svätoplukovi nepodarilo dobyť, kým podhradie (*suburbium*) vyplienil.¹³ Bratislava sa vyskytuje v kronike 2-krát ako *civitas* a 2-krát ako *urbs*.¹⁴ Zato na menej významný Trenčín sa viaže len termín *castrum*.¹⁵

Civitas v 12. ale aj v 13. storočí však označoval nielen samotný hrad ale aj širší hradský obvod, resp. podhradie.¹⁶ Aj preto sa mohol termín *civitas* v 13. storočí tak ľahko rozšíriť na pomenovanie rodiacich sa miest. Z mnohých podhradí sa vyvinuli mestá. Vo význame hrad, hradský obvod sa vyskytuje termín aj v čase vzniku prvých miest v Čechách. *Civitas* vo význame mesto nachádzame po prvýkrát v prípade Uničova v roku 1223 (podľa F. Hoffmana), resp. podľa J. Kejřa v prípade ríšskeho mesta Chebu (1203) a následne Opavy (1224).¹⁷ Privilegium z roku 1232 (pre Doksany) dokazuje, že novovzniknuté mestá už boli v Čechách

- 10 „*Heinricus rex Pannoniam ingressus duas populosissimas Civitates Hemburg et Presburg evertit, plures deditione subiecit.*“ Herimani Augiensis Chronicon ad a. 1042. In *Monumenta Germaniae historica. Scriptorum V.* Ed. Georgius Henricus PERTZ. Hannoverae, 1884, s. 124. Prepis pozri aj *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis.* (ďalej CDH) Tomi VII, volumen V. Ed. Georgius Fejér. Budae: Typ. Universitatis, 1830, č. 56, s. 57 – 58.
- 11 „*Novem ibi civitates rex deditione cepit, quas rogatu Bratezlavi et consensu incolarum fratrueli Stephani regis, qui cum eodem duce advenerat, dedit.*“ Citované podľa STEINHÜBEL, Ján. *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska.* Bratislava: Vydavateľstvo Rak, 2004, s. 257 – 258, pozn. č. 1470 na s. 465.
- 12 BLÁHOVÁ, Terminologie sídlišť, s. 262: „*Hoc anno dux Bracizlaus magna cede prostravit Ungaros et terram eorum usque ad urbem Strigoniam devastavit.*“ 1030, Cosmae Pragensis Chronica Bohemorum. In *Monumenta Germaniae historica. Scriptores rerum Germanicarum. Nova Series. Tomus II.* (ďalej Cosmae) Ed. Bertols Bretholz. Berolini APVD Weidmannos 1823. Lib. I, Cap. XLI, s. 76.
„*Nam prima die, qua regem adiit, nimiam corporis incidit molestiam, et quia prope urbem erat Strigoniam, illuc mittit eum rex navigio, committens curam eius illius urbis episcopo.*“ 1090, Cosmae, Lib. II, Cap. XLI, s. 146.
„*Qui veniens ad sedem suam urbis Strigonie tempore, quo sacri ordines celebrantur, III. id. Iunii ordinat eum presbiterum, et me, quamvis indignum, similiter ad eundem promovit gradum.*“ Cosmae, Lib. III, Cap. IX, s. 169.
Preklad v zmysle hrad pozri: KOSMAS. *Kronika Čechů.* Eds. Karel HRDINA – Marie BLÁHOVÁ et al. Argo: Praha 2011, s. 8, 81, 131, 151.
- 13 Roku 1109 vtrhol český knieža Svätopluk do Uhorska, „...*applicuit cum exercitu ad urbem Nitram; et irrupisset in eam, si non vigiles, qui semper ibi sunt custodientes, clausissent portam. Depopulato igitur et succenso eius suburbio reudentibus occurrunt eis agnima multorum in curribus et in equis fugentium ad predictam urbem.*“ Cosmae, Lib. III, Cap. XXVI, s. 194 – 195. BLÁHOVÁ, Terminologie sídlišť, s. 262. Preklad KOSMAS, *Kronika Čechů*, s. 168.
- 14 Všetky zmienky sa vzťahujú na udalosti z rokov 1108 – 1109: „*Iamque mense Septembri, dum moratur Zuatopluk dux cum rege in Pannonia iuxta civitatem Possen, ...*“ Cosmae, Lib. III, Cap. XXII, s. 189. „*Factum est autem, postquam rex Heinricus reverteretur soluta obsidione a civitate Possen, Colomannus rex Ungarie non longo post tempore volens sibi illatas a Zuatopluk duce ulcisci iniurias intrat Moraviam et eam hostoliter devastare cepit. Nam cum rex Henricus intentus bellicis armis ex omni parte cingeret obsidione urbem Possen, dux predictus cum suis Boemis, quicquid erat ex hac parte Wag fluminis, a Trencinopoli quoad usque predictis annis influit Danubium...*“ Cosmae, Lib. III, Cap. XXV, s. 193 – 194. „*Eodem anno rex excellentissimus Heinricus, ... memor pollicitacionis, quam pollicitus erat compatri suo Zuatopluk, iuxta urbem Possen, uti supra retulimus, iter agens per Saxoniam...*“ Cosmae, Lib. III, Cap. XXVII, s. 195. BLÁHOVÁ, Terminologie sídlišť, s. 266 uvádza nesprávne, že v Kosmovej kronike sa vyskytuje 3x *civitas Possen* a 1x *urbs Posen*. Porovnaj: KOSMAS, *Kronika Čechů*, s. 164, 167, 168.
- 15 Roku 1091 prijal kráľ Ladislav I. české knieža Břetislava aj s vojskom a vojakom dovolil, aby obývali „*locum qui dicitur Banov iuxta castrum nomine Trencin...*“ Cosmae, Lib. II, Cap. XLVIII, s. 155. BLÁHOVÁ, Terminologie sídlišť, s. 268. KOSMAS, *Kronika Čechů*, 138.
- 16 Jiří Kejř interpretuje použitie termínu *civitas* vo význame hradský obvod v súvislosti s Olomoucom a Prahou (privilegium Soběslava). KEJŘ, *Vznik městského zřízení*, s. 89.
- 17 HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 54. KEJŘ, *Vznik městského zřízení*, s. 90. Starší autori interpretovali aj skoršie zmienky *civitas* vo význame mesto. Pozri: FIALA, Zdeněk. O pražském názvosloví a jeho významu ve vyprávěcích i diplomatických pramenech. In *Z českých dejin. Sborník prací in memoriam prof. dr. Václava Husy.* Eds. Zdeněk FIALA – Rostislav NOVÝ. Praha: Universita Karlova 1966.

vžitej inštitúciou a termín *civitas* sa začal presadzovať vo význame mesto.¹⁸ Súčasne sa však naďalej používal vo význame hrad, ako synonymum termínu *castrum*.¹⁹ V polovici 13. storočia sa v Čechách vyčleňuje termín *civitas* pre mesto, kým hradu ostáva už len pomenovanie *castrum*.²⁰

V uhorských stredovekých prameňoch sa termín *civitas* vyskytuje taktiež vo viacerých významoch. Pôvodne označoval, podobne ako v strednej Európe predošetkým hrad²¹, centrum komitátu²², opevnené sídlisko či sídlo biskupa.²³ V niektorých prípadoch slúžil aj na označenie širšieho územia hradskej (komitát/vármegye)²⁴ alebo cirkevnej (diecéza) správy²⁵. Ak pramene hovoria o županovi hradu (*comes civitatis*), nejde len o správcu konkrétneho hradu, ale celého územia, ktoré hradu podliehalo a neskôr sa označovalo ako *comitatus*.²⁶ Pôvodný význam slova *comitatus* bol sprievod, ktorý obklopuje svojho pána. Hrad obklopovalo územie – hradský vidiek s ustáleným obvodom, ktorému Slovania hovorili medza, Maďari ho prevzali vo forme *megye/vármegye* a v latinčine dostal pomenovanie *comitatus*. Termín neznamenal len samotnú hranicu, ale aj celé územie hradskeho obvodu/vidieku a slúžil teda na označenie územnej jednotky štátu.²⁷

Komplikovanosť terminológie dokladajú aj rozdielne názory historikov ako interpretovať a prekladať termín *civitas* v najstaršom období a v rôznych súvislostiach. György Györffy konštatoval, že *civitas* znamenal približne v období rokov 1000 – 1150 predovšetkým hrad, pričom od druhej polovice 12. storočia ho začal nahrádzať termín *castrum*. Napríklad hrad Abaújvár (Abov Nový hrad, pôvodne Újvár/Nový hrad, dnes v Maďarsku) sa vyskytuje v prameňoch spočiatku ako *Nova civitas* (1138), neskôr sa však nazýva už *Novum castrum* (1177).²⁸ Termín *civitas* sa vzťahuje aj na Nitru a Trenčín v listine z roku 1111. Kráľ Koloman v nej potvrdil tretinu všetkých kráľovských mýt v Nitre, Trenčíne a ostatných miestach na Váhu, ktoré kráľ Štefan I. udelil Zoborskému kláštoru. Ako sa dozvedáme z listiny po skúmaní sa zistilo: „o mýtach celej Nitry, veľkých alebo malých, v hradnom obvode aj mimo neho, a v Dvoroch (dnes Dvory nad Žitavou), v časti zvanej Baba, a po celej rieke, ktorá sa volá Váh a rovnako na všetkých obchodných (trhových) miestach a v hradnom obvode Trenčína,

18 Mesto Doksany sa má tešiť slobode, ktorú majú iné mestá kráľovstva. ŽEMLIČKA, Jozef. *Počátky Čech kráľovských 1198 – 1253. Proměna státu a společnosti*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2002, s. 273.

19 Príklad z roku 1235 uvádza KEJŘ, *Vznik městského zřízení*, s. 90.

20 KEJŘ, *Vznik městského zřízení*, s. 91.

21 „*Consilio...civitates construuntur et castra adversariorum destruuntur.*” *Lexicon latinitatis Medii Aevi Hungariae* (ďalej LLMAH) 2/1. Budapest: Argumentum, 1993, s. 138. Pozri napríklad ustanovenie III zákonníka Ladislava I. o obchodníkoch idúcich z hradu do hradu: „*De negotiatoribus euntibus de civitate in civitatem. Si quis de civitate in civitatem vadens emerit vel vendiderit, et si quod prius vendidit, postea furatum esse apparuerit, ille qui vendidit, sicut fur diiudicetur, et qui testes fuerint, iudicio discutiantur, si culpabiles inventi fuerint, sicut fures, ita diiudicentur.*” *Decreta regni mediaevalis Hungariae* (ďalej DRMH) I, 1000 – 1301. Eds. János M. Bak et al. Bakersfield, Ca.: Charles Schlacks, Jr., Publisher, 1999, čl. č. 11. s. 19. Editori DRMH I. v poznámke č. 26 na s. 86 konštatujú, že ako *civitas* sa v tomto období označoval komitát, mesto alebo hrad, no keďže existovalo v tomto období len niekoľko sídlisk mestského typu, termín má podľa autorov význam hrad, resp. opevnené sídlisko. Naproti tomu Erik Fügedi sa nazdáva, že *civitas* tu možno prekladať dvomi spôsobmi – ako mesto alebo komitát. FÜGEDI, Erik. *Der Plan von Stuhlweissenburg und die Anfänge des Bürgertums in Ungarn*. In *Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae*. Tomus XV, 1969, s. 107.

22 „*tres villas ...in comitatu Albensis civitatis sitas*” LLMAH 2/1, s. 137, 138.

23 Ustanovenie synody v Ostrihome zo začiatku 12. storočia hovorí, že biskupi majú v každom biskupskom sídle zriadiť dva domy na zadržanie kajúcnikov. „*Episcopi in unaquaque civitate duas domos ad coercendos penitentes faciant.*” DRMH I, s. 63. ULICHNÝ, Ferdinand. *Dejiny Slovenska v 11. až 13. storočí*. Bratislava: VEDA, 2013, s. 456.

24 V 37. článku Zákonov kráľa Kolomana sa píše, že ak kráľ vstúpi na hradský obvod/územie hradu (*civitatis megam*), dvaja sudcovia z komitátu ho majú sprevádzať. „*In quamcunque civitatis megam rex degrediatur, ubi iudices II megales cum eo commigrent...*” DRMH I, s. 27. Pozri: LLMAH 2/1, s. 138. Výraz *civitatis mega* znamená komitát, ktorý sa po maďarsky nazýval aj *megye/vármegye*, čo pochádza zo slovanského medza – hranica. GYÖRFFY, György. *Die Entstehung der ungarischen Burgorganisation*. In *Acta Archeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 28, 1976, s. 331 – 332. STEINHÜBEL, Nitrianske kniežatstvo, s. 257 – 258.

25 Roku 1075 sa spomínajú hranice vacovskej diecézy „...*terminus cum episcopalibus Sancte Marie Waciensis civitatis...*” LLMAH 2/1, s. 138. *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae* 1 (ďalej CDSI). Ed. Richard MARSINA. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1971, č. 58, s. 52: 1075.

26 SOKOLOVSKÝ, Leon. Grad – španstvo – stolica – župa. In *Slovenská archvistika*, 1981, roč. 16, č. 2, s. 101 – 102.

27 STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo*, s. 257 – 258; STEINHÜBEL, Ján. Bratislavský komitát. In *Historický časopis*, 2012, roč. 60, č. 2, s. 191 – 214.

28 CDSL I, č. 77, s. 75; č. 93, s. 75. GYÖRFFY, Civitas, s. 332. Naproti tomu F. Uličný konštatuje, že „časť pomenovania tohto hradu slovom *civitas* je úplne jedinečná, až neskôr používali správnejšie a primeranejšie vyjadrenie slovom *castrum*”. ULICHNÝ, *Dejiny Slovenska*, s. 64. Termín *civitas* pre hrad bol však v tomto období celkom bežný. Porovnaj LLMAH 2/1, s. 137 – 138.

vnútri a pomimo, celkovo a všade, vždy a v každom čase, že svätý kráľ Štefan tretinu (z toho všetkého) dal svätému Hypolitovi (kláštoru sv. Hypolita na Zobore).²⁹ Historici prekladajú v listine použitý termín *civitas* v súvislosti s Nitrou a Trenčínom odlišne. Väčšina ho chápe vo význame hrad³⁰ resp. hradný obvod³¹. Takejto interpretácii termínu *civitas* nasvedčuje aj ďalší kontext listiny, keď sa spomínajú medzi významnými svedkami vtedajší nitriansky župan Mojžiš a viacerí nitrianski župani vo forme *comes civitatis Nitrie*, čo možno interpretovať nepochybne ako župan hradu Nitra. Svedkovia potvrdili svedectvo prisahou v Nitre v kostole svätých Emeráma, Ondreja a Benedikta (*in eadem civitate Nitrie in ecclesia sanctorum Emerami, Andree et Benedicti*), ktorý sa nachádzal v areály hradu.³²

Niektorí historici prekladajú termín *civitas* v zoborskej listine ako mesto.³³

Ferdinand Uličný nepripúšťa iný význam slova *civitas*, ktoré podľa autora treba prekladať výlučne v zmysle mesto, podobne ako slovo *civis*, ktoré sa viaže len na sociálne pomenovanie mešťanov. Tvrdenie, že slovo *civitas* sa vyskytuje od 12. storočia je nepresné.³⁴ Dokonca termíny zoborskej listiny ako *comes civitatis Nitirae* či zmienku o Peregrinovi spomínanom v listine ako *judex*, prekladá F. Uličný vo všetkých prípadoch ako „richtári mesta“. ³⁵ Ako pravdepodobnejšia je však prijímaná interpretácia termínov *judex* – trhový richtár a *comes civitatis* – župan/veľmož.³⁶ Ak sa nitriansky župan Mojžiš spomína v zázname z rokov 1105 – 1116 ako *Nitriensis comes*, bolo by anachronizmom pokladať ho za „richtára mesta Nitry“.³⁷

V 11. a 12. storočí boli v Uhorsku lokality, ktoré svojimi centrálnymi funkciami – strediská svetskej a cirkevnej správy, trhové miesto, špecializované remeslá – plnili niektoré funkcie neskorších miest. Išlo zväčša o hrady, ktoré plnili túto funkciu. Popri nich sa vyvíjalo podhradie, ktoré neraz pozostávalo z viacerých osád a postupne nadobudlo mestský charakter. Boli to mestá tzv. starého typu (Nitra, Stoličný Belehrad, Ostrihom). V 11. a 12. storočí však absentuje v týchto lokalitách mešťanstvo a samospráva – sociálny a právny status obyvateľov týchto lokalít sa neodlišoval od ostatného obyvateľstva. Ani opticky sa sídla priveľmi neodlišovali od ostatných lokalít.³⁸ S termínom mesto preto treba narábať opatrne a obozretne.

Ako *civitas* sa v období 11. a 12. storočia označovali také lokality, ktoré boli ohradené a fakticky mali charakter hradu s prislúchajúcim podhradím. Vo Väčšej legende svätého Štefana kráľa (vznikla 1077 – 1083) sa dozvedáme, že kráľ Štefan dal postaviť v samom kráľovskom sídelnom hrade/meste (*in ipsa regalis sedis civitate*), ktoré sa volá Alba/Biela (Stoličný Belehrad) veľkú a obdivhodnú baziliku.³⁹ Stoličný Belehrad tvoril pôvodne hrad na malom kopci, kde sa nachádzal kostol, v ktorom pochovali knieža Gejzu. Pod hradným vrchom sa konával trh, neďaleko ktorého postavili v priebehu 11. storočia baziliku a kráľovský palác – celý areál bol obohnaný hradbami a stal sa korunovačným a sídelným miestom uhorských panovníkov – fakticky

29 „...de tocius Nitrie theloneis, magnis vel parvis, in civitate seu extra civitatem et in Doardi illud, quod Baba pars vocatur, et per totum flumen, quod Vvaga nominatur, et per omnia mercata similiter et in civitate Treinchen, intus vel extra, per totum et per omnia ubicunque, in quibuscunque, quandocunque, quomodocunque rei per temporum vices augetur vel minuitur, sanctum regem Stephanum terciam partem dedisse beato Ypolito.“ CDSL I, č. 68, s. 63 – 64.

30 LLMAH 2/1, s. 138.

31 Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti 1. Eds. Ján Beňko et al. Bratislava: Národné literárne centrum; Dom slovenskej literatúry, 1998, s. 119 – 120.

32 „Quorum primus Una nomine, multis annis comes eiusdem extitit civitatis Nitrie; sed et alter, Bacha nomine, similiter multis comes eiusdem Nitrie annis fuit. Tercius vel quartus Deda et Cace, qui ambo filii Buquen, eiusdem civitatis Nitrie olim comitis fuerunt; hi duo, Deda videlicet et Cace, filii Buquen comitis, octoginta annis et eo amplius in civitate Nitrie vixerant iam, cum hec facta est discussio...Primus quorum fuit Moyses, eiusdem civitatis tempore illo comes... sacramento confirmarunt in eadem civitate Nitrie in ecclesia sanctorum Emerami, Andree et Benedicti.“ CDSL I, č. 68, s. 63.

33 „...o mýtach celej Nitry, veľkých alebo malých, v mestách aj mimo miest (použitie plurálu je nesprávne) ... a na všetkých trhových miestach rovnako, v meste Trenčín, vnútri aj zvonka...“ (Pramene k dejinám III, s. 45 – 46.).

34 ULIČNÝ, Dejiny Slovenska, s.456. Porovnaj CDSL I.

35 ULIČNÝ, Dejiny Slovenska, s. 457 – 458. Pozri tamže aj s. 103, pozn. č. 25. Vo svojej staršej štúdii (ULIČNÝ, Trhy a mestá, s. 59) pripúšťa, že slovom *civitas* v zoborskej listine z roku 1111 charakterizovali aj hrad Nitru.

36 STEINHÜBEL, Nitrianske knížatstvo, s. 324. Pramene k dejinám III, s. 44. LUKAČKA, Ján. Nitra. In Lexikón stredovekých miest na Slovensku. Eds. Martin ŠTEFÁNIK – Ján LUKAČKA. Bratislava: Historický ústav SAV, 2010, s. 286 – 287.

37 CDSL I, č. 66, s. 62.

38 FÜGEDI, Erik. Die Städte im mittelalterlichen Ungarn. Versuch einer Forschungsbilanz. In Städte im Donauraum. Sammelband zum 700 Jahresfeier des Stadtgrundprivilegs von Preßburg 1291 – 1991. Ed. Richard MARSINA. Bratislava: SHS; SAV – Preßburg 1993, s. 43.

39 MARSINA, Richard. Legendy stredovekého Slovenska. Budmerice: Rak 1997, s. 54.

mal charakter hradu a v neskorších prameňoch sa tak aj nazýva (*castrum Albense*). Popri ňom sa vyvíjalo podhradie, neskoršie mesto, nazývané vonkajšie mesto (*civitas exterior*).⁴⁰ Zmienka Väčšej legendy sv. Štefana sa nepochybne vzťahuje na sídlo kráľa, ktorý mal charakter hradu, preto je správnejšie preložiť termín *civitas* ako hrad.⁴¹ O niekoľko riadkov ďalej sa v legende spomína Rím ako „hlavné mesto sveta“ či kráľovské „mesto Konštantínopol.“ V tomto prípade je vhodnejší termín mesto, nakoľko Rím aj Konštantínopol mali v tomto období charakter mesta, tak ako ho dnes chápeme a vnímame.⁴² Pri preklade termínu *civitas* však treba mať na pamäti, že súdobý človek v 11. a 12. storočí neodlišoval termíny hrad a mesto – ktoré sa obe zosobňovali v termíne *urbs* či *civitas*. Vtedy na ich rozlíšenie prakticky neexistoval pojmový aparát. Odlišoval však opevnenú lokalitu (*civitas/urbs*) od neopevnenej (*villa*). Táto pôvodná príbuznosť hradu a mesta sa vyjadruje dodnes v podobnosti slov *vár* (hrad) – *város* (mesto); *Burg* (hrad) – *Bürgerium* (meštianstvo); v staroslovienkom *grad* (hradisko), ktoré sa zachováva v dnešnom chorvátkom *grad* (mesto).

Nakoľko v Čechách, ale aj v Uhorsku, bolo v 11. a 12. storočí ešte len niekoľko sídlisk mestského charakteru, uprednostňujú pri preklade českí aj maďarskí historici význam hrad, hradný obvod, komitát.⁴³ Autori kritického vydania najstarších uhorských zákonníkov konštatujú, že *civitas* znamenal hrad, komitát a neskôr mesto, no keďže v 11. a 12. storočí bolo v Uhorsku ešte veľmi málo sídiel mestského charakteru preferujú vo všetkých prípadoch preklad hrad alebo komitát.

V Knihe mravných ponaučení svätého Štefana kráľa kráľovičovi Imrichovi (doba vzniku (1013 – 1015) sa v ponaučení o dôležitosti rady píše, že „na základe rady sa ustanovujú králi, určujú hranice kráľovstva, bráni sa vlasť, zmierujú sa rozbroje, dosahuje sa víťazstvo, zapudzujú sa nepriatelia, budujú sa hrady, búrajú sa tábory nepriateľov (*civitates construuntur et castra adversariorum destruuntur*)“.⁴⁴ Termín *civitas* tu nemožno interpretovať inak ako hrad, keďže začiatkom 11. storočia sa v Uhorsku nebudovali mestá.⁴⁵ Podobne jeden z článkov v III. knihe Zákonov sv. Ladislava (1077 – 1092) hovorí o obchodníkoch idúcich z hradu/komitátu do hradu/komitátu (*De negotiatoribus euntibus de civitate in civitatem*): „Ak niekto ide z hradu do hradu nakupovať a predávať...“ Ani tu nie sú historici v interpretácii termínu jednotní. Ferdinand Uličný konštatuje, že je tu ako *civitas* pomenovaná obec s trhom. Erik Fügedi pripomína, že ustanovenie môže znamenať „z mesta do mesta“ alebo „z komitátu do komitátu“. Editori najnovšieho vydania najstarších uhorských zákonníkov interpretujú článok ako „z hradu do hradu“, pričom v poznámke uvádzajú aj možnosť, že pisár mal na mysli komitáty.⁴⁶ Rozdielnosť interpretácii naznačuje komplikovanosť tohto terminologického problému, ako aj skutočnosť, že niekedy nie je možné obsah termínu jednoznačne určiť, definovať a preložiť.

V roku 1242 informovali pápeža všetci klerici a laici zhromaždení na opevnených miestach v Uhorsku, ktoré odolávali plieneniu Tatárov, o ich ničivom vpáde do Uhorska. V liste sa spomínajú obyvatelia v „mestách, hradoch a komitátoch a na iných opevnených miestach (*civitatibus, castris et comitatibus ac aliis locis munitionis*)“. Menujú sa tiež tie opevnené lokality, ktoré sa Tatárom nepodarilo dobyť. Obyvatelia sa podľa listu zachránili ozbrojení „na hradoch (*castris*) Stoličného Belehradu, Ostrihomu, Vesprímu, Tihanu, Rábu, Pannonhalmy, Mošona,

40 FÜGEDI, Der Plan von Stuhlweissenburg, s. 103 – 134. FÜGEDI, Die Städte, s. 42.

41 Ako hrad interpretujú termín v súvislosti so Stoličným Beleheradom napr. autori: LLMAH 2/1, s. 138. Naproti tomu R. Marsina prekladá väzbu „v samom kráľovskom sídelnom meste, ktoré sa volá Biela (Alba)...“ MARSINA, Legendy stredovekého Slovenska, s. 54.

42 MARSINA, Legendy stredovekého Slovenska, s. 55; PRAŽÁK, Richard. Legendy a kroniky koruny uherské. Praha: Vyšehrad 1988, s. 85.

43 Porovnaj českú edíciu Kosmovej kroniky (KOSMAS, Kronika). BLÁHOVÁ, Terminologie sídlišť; KEJŘ, Vznik městského zřízení, s. 88; HOFFMANN, Středověké město, s. 54. Porovnaj DRMH I, čl. č. 18 na s. 10, pozn. č. 17 na s. 82; s. 86, 141, čl. č. 11 na s. 19, pozn. č. 26, s. 86; LLMAH 2/1, s. 138.

44 MARSINA, Legendy stredovekého Slovenska, s. 30.

45 V zmysle hrad uvádzajú citáciu autori LLMAH 2/1, s. 138. Naproti tomu R. Marsina či V. Segeš prekladajú pasáž ako „budujú sa mestá, búrajú sa tábory nepriateľov“. Porovnaj MARSINA, Legendy stredovekého Slovenska, s. 30. SEGEŠ, Vladimír – ŠEĐOVÁ, Božena. Pramene k vojenským dejinám Slovenska I/2 (1000 – 1387). Bratislava: Vojenský historický ústav, 2011, s. 28.

46 DRMH I, s. 19, čl. č. 11. „Si quis de civitate in civitatem vadens emerit vel vendiderit, et si quod prius vendidit, postea furatum esse apparuerit, ille qui vendidit, sicut fur diiudicetur, et qui testes fuerint, iudicio discutantur, si culpabiles inventi fuerint, sicut fures, ita diiudicentur.“ Porovnaj: ULICHNÝ, Ferdinand. Trhy a mestá na Slovensku v 9. – 12. storočí. In Zborník príspevkov k slovenským dejinám. Bratislava: SHÚ MS, 1998, s. 59; ULICHNÝ, Ferdinand. Nitra – mesto v 9. – 12. storočí. In Nitra v slovenských dejinách. Ed. Richard Marsina. Martin: Matica slovenská, 2002, s. 143; ULICHNÝ, Dejiny Slovenska, s. 469; FÜGEDI, Der Stadplan von Stuhlweissenburg, s. 107; DRMH I, pozn. č. 26 na s. 86.

Šoprona, Železného hradu, Nového hradu, Zaly, Leuky a iných hradov a miest opevnených popri Dunaji (et aliis castris et locis circa Danubium munitis), nad (Dunajom) však z (hradov) Bratislavy, Nitry, Komárna, Fiľakova, Abovského Novohradu a iných hradov a miest podobne opevnených (et aliis castris et locis similiter munitis)“ očakávali pomoc pápeža.⁴⁷ V listine sa preferuje aj pre veľké a významné hrady termín *castrum*, ktorý bol v predchádzajúcich storočiach vyhradený skôr pre menej významné hrady. Termín *civitas* sa významovo presúva, keď sa ním pomenúva už len samotné pohradie resp. mesto na rozdiel od hradu – *castrum*. Roku 1239 povolil kráľ Belo IV. ostrihomskému arcibiskupovi vystavať arcibiskupské mesto so slobodným trhom v priestore pod hradom Ostrihom („...concessimus civitatem archiepiscopalem construendam et congregandam in territorio suo sub castro Strigoniensi...“).⁴⁸ Vedľa neho vzniklo v stredoveku aj samostatné ohradenné kráľovské mesto Ostrihom (*regalis civitas Strigoniensis*).⁴⁹ Roku 1247 daroval kráľ Belo IV. komesovi Bechendovi zem Šarkan za služby preukázané v čase tatárskeho vpádu, najmä za obranu mesta Niš a útoku na jednu z veží hradieb mesta Zadar (*unam turrim confregit, in propugnaculo civitatis ipsius*).⁵⁰ Aj v tzv. privilegii Bela IV. pre Židov z roku 1251 sa termín *civitas* vyskytuje vo význame mesto: „Žid vezúci tovar alebo iné veci, z ktorých treba platiť mýto, nemá platiť na všetkých mýtnych staniach väčšie mýto, ako mešťan z toho mesta, v ktorom Žid v tom čase býva.“ Podľa iného ustanovenia „ak richtár mesta, v ktorom bývajú Židia, nechce ich súdiť podľa znenia tohto nášho privilegia, ale chce postupovať proti nariadeniam, obyčajom a ich slobodám, keď sa to dozvieme, nech je uvoľnený z kompetencie nad nimi a nech je s naším súhlasom ustanovený iný.“⁵¹ Keď roku 1291 podpísal uhorský kráľ Ondrej III. a rakúsky vojvoda Albrecht mier v Hainburgu, podľa dohody mal vojvoda vrátiť Bratislavský hrad s mestom a kráľovským príslušenstvom (*castrum Posoniense, cum civitate et suis pertinentiis regalibus*).⁵²

ZÁVER

V priebehu 13. storočia sa ešte len formovalo to, čo dnes chápeme pod výsadným mestom, mestským právom či termínom mešťan. Hlavnými prijímateľmi výsad panovníka boli hostia (*hospites*).⁵³ Výsady pritom mohli získať aj sídla, ktoré ostali na úrovni dedín, a nie všetky privilegované sídla sa teda vyvinuli v mestá. Preto sa v historiografii zdôrazňuje, že v tomto období treba hovoriť skôr o práve/výsadách hostí a nie o mestskom práve.⁵⁴ Rôznorodosť privilegovaných sídlisk vyjadruje aj terminológia pomenovania

47 *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae 2* (ďalej CDSI II). Ed. Richard MARSINA. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1987, č. 110, s. 73. Preklad pozri: *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov III. V kráľovstve svätého Štefana*. Eds. Richard MARSINA et al. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2003, č. 63, s. 142 – 143; SEGEŠ – ŠEĐOVÁ, *Pramene k vojenským dejinám Slovenska I/2*, s. 95 – 96.

48 CDSI II, č. 55, s. 40.

49 GEREVICH, László. *Town in medieval Hungary*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1990, s. 30.

50 CDSI II, č. 248, s. 170.

51 „Item si Iudei de facto inter se discordiam moverint aut guerram, iudex civitatis nostre nullam sibi iurisdictionem vendicet in eosdem, sed nos aut sumpmus noster camararius iudicium exercebit... Sed si aliquas merces vel alias res duxerit, de quibus tributa debeant, provenire, per omnia tributorum loca non nisi debitum solvat tributum, quod solverent unus civium illius civitatis in qua Iudeus eo tempore demoratur... Statuimus eciam, quod si iudex civitatis, in qua Iudei morantur, noluerit eosdem secundum tenorem huius nostri privilegii iudicare, sed contra statuta, consuetudines et libertates ipsorum actenus observatas agravare voluerit, postquam nobis per ipsos innotuerit, ab ipsorum regimine removeatur et alius de nostra consciencia constituatur.“ CDSI II, č. 378, s. 263 – 264.

52 CDH IV/1, s. 181.

53 Štatistiku pomenovania osôb v privilegiálnych listinách urobil R. Marsina. MARSINA, Richard. K vývoju miest na Slovensku do začiatku 15. storočia. In *Historický časopis*, 1973, roč. 21, č. 3, s. 344 – 345. Nasledujúca štatistika je doplnená o výsadné listiny miest z územia dnešného Maďarska. Pozri privilegia: pre Starý Tekov z roku 1240 (CDSI II, č. 79, s. 56 – 57), Spišské Vlachy z roku 1243 (CDSI II, č. 128, s. 84), Krupinu z roku 1244 (CDSI II, č. 167, s. 111 – 112), Körmen z roku 1244 (*Elenchus fontium historiae urbanae* (ďalej EFU). Ed. András KUBINYI. Budapest: Balassi, 1997, č. 33, s. 38), Pešť z roku 1244 (EFU, č. 34, s. 39 – 41), Seňu z roku 1249 (CDSI II, č. 319, s. 222 – 223), Babinú a Dobrú Nivu z roku 1254 (CDSI II, č. 450, s. 313), Banskú Bystricu z roku 1255 (CDSI II, č. 491, s. 340 – 341), Nové Mesto pod Šiatrom (Sátorajújhely) z roku 1261 (EFU, č. 43, s. 52), Füzitó z roku 1263 (EFU, č. 45, s. 55) Nemeckú Lupču z roku 1270 (*Výsady miest a mestečiek na Slovensku I (1238–1350)* (ďalej Výsady). Ed. Ľubomír JUCK. Bratislava: Veda, 1984, č. 38, 52 – 53.), pre Rimavskú Baňu z roku 1268 (*Výsady*, č. 36, s. 50 – 51), pre Kežmarok 1269 (*Výsady*, č. 37, s. 51 – 52), pre Komárno z roku 1265 aj 1277 (*Výsady*, č. 32 a 56, s. 48 a 63), či pre saských hostí na Spiši z roku 1271 (*Výsady*, č. 43, s. 55 – 56), Ráb (Győr) z roku 1271 (EFU, č. 53, s. 61 – 62), Vasvár (Železný hrad) z roku 1279 (EFU, č. 59, s. 71 – 72), či privilegium pre hostí z Prešova, Sabinova a Veľkého Šariša z roku 1299 (*Výsady*, č. 90, s. 82 – 83).

54 MARSINA, K vývoju miest na Slovensku, s. 345; KUBINYI, András. Zur Frage der deutschen Siedlungen im mittleren Teil des Königreichs Ungarn (1200 – 1541). In *Die deutsche Ostsiedlung des Mittelalters als Problem der Europäischen Geschichte*.

týchto lokalít či prijímateľov výsad (označovaných *hospites*, a len zriedkavo *cives*). Väčšina lokalít, ktoré dostali výsady v priebehu 13. storočia sa nazýva v prameňoch *villa*, resp. *libera villa*. Ako *civitas* pomenovali napr. Stoličný Belehrad (1237), Ostrihom (1239) Banskú Štiavnicu (1275), Bratislavu (1291), Podolíneč (1292).⁵⁵ Už v tomto období sa však začínajú rozlišovať výsadné mestá a výsadné dediny. V privilegii pre Bratislavu (1291) sa píše, že cudzí svedkovia mohli byť proti Bratislavčanom predvolaní len za prítomnosti dvoch až troch svedkov z tohože mesta (Bratislavy), prípadne iných miest a obcí, ktoré majú to isté právo (*de eadem civitate vel de aliis civitatibus seu villis, eandem habentibus libertatem*).⁵⁶ Je tu teda istý náznak kategorizácie výsadných lokalít. Zároveň sa občas príslušníci právne rozvinutejších komunít nazývali *cives*, hoci obyvatelia ostatných miest sa súčasne pomenúvali *hospites*.⁵⁷

Neraz sa však stávalo, že lokalita bola v prameňoch striedavo pomenovaná ako *civitas* a *villa*. Ani v 14. storočí nebola terminológia pomenovania miest ešte celkom ustálená – ako *civitas* sa označovali mestá malé aj veľké, ohradené i neohradené, takže z termínu nemožno vyvodit' záver o kategórii mesta.⁵⁸ Od 13. storočia sa popri sebe objavujú termíny *civitas* a *villa*⁵⁹, resp. *civitas* a *libera villa* (14. storočie) a neskôr *civitas* – *opidum* – *villa* (15. storočie).⁶⁰ Až dekrétom kráľa Ľudovíta I. (1351) sa *civitas* charakterizuje ako ohradené mesto, ktoré nemá povinnosť odvádzať deviatok, na rozdiel od neohradených tzv. slobodných obcí (*liberae villae*), ktoré nemali hradby a z toho titulu mali odvádzať deviatok zemepánovi.⁶¹

RESUME

This study deals with a meaning of word *civitas* untill the end of the 13th Century. This term changed its meaning since the Antiquity more times. Formally, in the Roman Empire served as a term for a town of lower importance, because its inhabitants (in contrast of full-fledged municipalities) did not gain the Roman citizenship. After the descent of the Roman Empire a meaning of the word *civitas* split in two. On the west and the south (today's Italy, Spain and France) the term reduces itself and is used only for the bishop's seats and older Roman fortified towns. In the territory of today's Germany gets wider meaning – for a name of any fortified settlement, especially for a castle.

In Hungarian medieval sources the term *civitas* occurs in various meanings, too. Formally expressed, like in the central Europe, in the first place a castle, a centre of a county, fortified settlement or a seat of a bishop. During the 13th Century the term *civitas* changes its meaning, when using like an expression only for an extramural settlement or a town, in contrast to a castle – *castrum*. Majority of in the 13th Century privileged localities are called in sources *villa* or *libera villa*, only exceptionally *civitas*. Not even in the 14th Century the terminology for towns was not conventionaled. Small or big towns, unfortified or fortified, they all were called *civitas*, and therefore we cannot make conclusion on category of town from its term. As late as with a decree of Louis I (1351) the *civitas* is characterized like a fortified town, without duty of a ninth-census, in contrast to unfortified so-called free communes (*liberae villae*) without city-walls and with a ninth-census duty.

Ed. Walter Schlesinger Sigmaringen, 1975, s. 529.

55 MARSINA, K vývoju miest na Slovensku, s. 345. *EFU*, č. 27, s. 29; č. 29, s. 33.

56 Archív mesta Bratislavy, listina č. 12: 2. XII 1291.

57 Hostia z Vasváru majú mať na jednej strane vo veci predvolávania svedkov také práva ako „*hospites de maioribus civitatis*“, na druhej strane také slobody, ako majú „*cives Albenses*“ (*EFU*, č. 59, s. 72). Pozri tiež: LYSÁ, Žofia. Možnosti komunikácie pri počiatkoch mestkej society v Bratislave. In *Stredoveké mesto ako miesto stretnutí a komunikácie*. Eds. Ján Lukačka et al. Bratislava: Historický ústav SAV, 2010, s. 135 – 142.

58 MARSINA, K vývoju miest na Slovensku, s. 351.

59 Dekrét kráľa Ondreja III. z roku 1298: „*Palatinus, castra tenendo, in campis et conventibus, et non in villis vel civitatibus, judicare debeat*“ LADÁNYI, Erzsébet. *Libera villa, civitas, oppidum. Terminologische Fragen in der Ungarischen Städteentwicklung*. In *Annales Universitatis scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominate. Sectio Historica. Tomus XVIII*. Budapest 1977, s. 4.

60 LADÁNYI, *Libera villa*, s. 6.

61 Preklad dekrétu kráľa Ľudovíta I. pozri: *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov IV. Pod vládou anjouovských kráľov*. Eds. Vincent Sedlák et al. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2002, č. 59, s. 182.

ZOZNAM POUŽITÝCH PRAMEŇOV A LITERATÚRY

- Archív mesta Bratislavy
- BLÁHOVÁ, Marie. *Evropská sídliště v latinských pramenech v období raného feudalismu*. Karolinum: Praha, 1983.
- BLÁHOVÁ, Marie. Terminologie sídlišť ve vyprávěcích pramenech první čtvrtiny 12. století. In *Československý časopis historický*, 1978, roč. 26, č. 2, s. 249 – 278.
- *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae 1* (ďalej CDS I). Ed. Richard MARSINA. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1971.
- *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae 2* (ďalej CDS II). Ed. Richard MARSINA. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1987.
- *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Tomi VII, volumen V*. Ed. Georgius Fejér. Budae: Typ. Universitatis, 1830.
- Cosmae Pragensis Chronica Bohemorum. In *Monumenta Germaniae historica. Scriptorum rerum Germanicarum. Nova Series. Tomus II.* (ďalej Cosmae) Ed. Bertold Bretholz. Berolini APVD Weidmannos 1823.
- *Decreta regni mediaevalis Hungariae (ďalej DRMH) I, 1000 – 1301*. Eds. János M. Bak et al. Bakersfield, Ca.: Charles Schlacks, Jr., Publisher, 1999
- *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti 1*. Eds. Ján Beňko et al. Bratislava: Národné literárne centrum; Dom slovenskej literatúry, 1998
- *Elenchus fontium historiae urbanae*. Ed. András KUBINYI. Budapest: Balassi, 1997.
- ENNEN, Edith. Die Forschungsproblematik Bürger und Stadt – von der Terminologie her gesehen. In *Über Bürger, Stadt und städtische Literatur im Spätmittelalter*. Eds. Josef Fleckstein – Karl Stackmann. Göttingen: Vandenhoeck and Ruprecht, 1980, s. 9. s. 9 – 26.
- ENNEN, Edith. *Frühgeschichte der europäischen Stadt*. Bonn: Röhrscheid Verlag 1953. SCHLESINGERS, Walter. *Stadt und Burg im Lichte der Wortergeschichte*. Berlin – Göttingen – Heidelberg: Springer 1963, s. 95 – 121.
- FIALA, Zdeněk. O pražském názvosloví a jeho významu ve vyprávěcích i diplomatických pramenech. In *Z českých dejin. Sborník prací in memoriam prof. dr. Václava Husy*. Eds. Zdeněk FIALA – Rostislav NOVÝ. Praha: Universita Karlova 1966.
- FÜGEDI, Erik. Der Plan von Stuhlweissenburg und die Anfänge des Bürgertums in Ungarn. In *Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae*. Tomus XV, 1969.
- FÜGEDI, Erik. Die Städte im mittelalterlichen Ungarn. Versuch einer Forschungsbilanz. In *Städte im Donauraum. Sammelband zum 700. Jahrestag der Stadtgrundprivilegien von Preßburg 1291–1991*. Ed. Richard MARSINA. Bratislava: SHS; SAV, 1993.
- GEREVICH, László. *Town in medieval Hungary*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1990
- GYÖRFFY, György. Die Entstehung der ungarischen Burgorganisation. In *Acta Archeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 28, 1976.
- HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009.
- KEJŘ, Jiří. *Vznik městského zřízení v českých zemích*. Karolinum: Praha, 1998.
- *Monumenta Germaniae historica. Scriptorum V*. Ed. Georgius Henricus PERTZ. Hannoverae, 1884.
- KOSMAS. *Kronika Čechů*. Eds. Karel HRDINA – Marie BLÁHOVÁ et al. Argo: Praha, 2011.
- KUBINYI, András. Zur Frage der deutschen Siedlungen im mittleren Teil des Königreichs Ungarn (1200–1541). In *Die deutsche Ostsiedlung des Mittelalters als Problem der Europäischen Geschichte*. Ed. Walter Schlesinger Sigmaringen, 1975.
- *Lexicon latinitatis Medii Aevi Hungariae 2/1*. Budapest: Argumentum, 1993
- LADÁNYI, Erzsébet. Libera villa, civitas, oppidum. Terminologische Fragen in der Ungarischen Städteentwicklung. In *Annales Universitatis scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominate. Sectio Historica. Tomus XVIII*. Budapest, 1977.

- LUKAČKA, Ján. Nitra. In *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*. Eds. Martin ŠTEFÁNIK – Ján LUKAČKA. Bratislava: Historický ústav SAV, 2010.
- LYSÁ, Žofia. Možnosti komunikácie pri počiatkoch mestkej society v Bratislave. In *Stredoveké mesto ako miesto stretnutí a komunikácie*. Eds. Ján Lukačka et al. Bratislava: Historický ústav SAV, 2010, s. 135 – 142.
- MARSINA, Richard. K vývoju miest na Slovensku do začiatku 15. storočia. In *Historický časopis*, 1973, roč. 21, č. 3
- MARSINA, Richard. *Legendy stredovekého Slovenska*. Budmerice: Rak, 1997.
- *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov III. V kráľovstve svätého Štefana*. Eds. Richard MARSINA et al. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2003.
- *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov IV. Pod vládou anjouovských kráľov*. Eds. Vincent Sedlák et al. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2002.
- PRAŽÁK, Richard. *Legendy a kroniky koruny uherské*. Praha: Vyšehrad, 1988.
- SEGEŠ, Vladimír – ŠEĐOVÁ, Božena. *Pramene k vojenským dejinám Slovenska I/2 (1000 – 1387)*. Bratislava: Vojenský historický ústav, 2011
- SOKOLOVSKÝ, Leon. Grad – španstvo – stolica – župa. In *Slovenská archvistika*, 1981, roč. 16, č. 2, s. 94 – 117.
- STEINHÜBEL, Ján. *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Bratislava: Vydavateľstvo Rak, 2004.
- STEINHÜBEL, Ján. Bratislavský komitát. In *Historický časopis*, 2012, roč. 60, č. 2, s. 191 – 214.
- ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny Slovenska v 11. až 13. storočí*. Bratislava: VEDA, 2013.
- ULIČNÝ, Ferdinand. Trhy a mestá na Slovensku v 9. – 12. storočí. In *Zborník príspevkov k slovenským dejinám*. Bratislava: SHÚ MS, 1998.
- ULIČNÝ, Ferdinand. Nitra – mesto v 9.–12. storočí. In *Nitra v slovenských dejinách*. Ed. Richard Marsina. Martin: Matica slovenská, 2002.
- *Výsady miest a mestečiek na Slovensku I (1238 – 1350) (ďalej Výsady)*. Ed. Ľubomír JUCK. Bratislava: Veda, 1984.
- ŽEMLIČKA, Jozef. *Počátky Čech královských 1198 – 1253. Proměna státu a společnosti*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2002.

POLITICKÉ A PRÁVNE ASPEKTY AUTONÓMIE SLOVENSKA V ROKU 1938

**MARTIN SKALOŠ
KATEDRA DEJÍN ŠTÁTU A PRÁVA,
PRÁVNICKÁ FAKULTA,
UNIVERZITA MATEJA BELA**

ÚVOD

Mníchovské riešenie česko-slovenskej krízy v r. 1938 nepochybne prinieslo závažnú mocensko-politickú zmenu v strednej Európe. Nielenže „rozbilo“ prvú ČSR a uvoľnilo jej vzťahy so západnými veľmocami, ale dostalo ju do faktickej závislosti od nacistického Nemecka, budujúceho režim nacionálneho socializmu.

Kritický až odmietavý vzťah k niektorým aspektom štátu jednotného československého národa (jednotný národ, hospodárska, sociálna politika, atď.) však mal ešte jeden dôležitý aspekt. Bolo ním sklamanie z nenaplneného sľubu o autonómii Slovenska, tak ako to bolo deklarované v Clevelandskej a Pittsburskej dohode. Aj to bol dôvod, prečo sa Slováci v tomto štátnom zoskupení vždy snažili o autonómiu v rámci ČSR, ktorá im v konečnom dôsledku bola „dopriata“ až v kontroverznom období r. 1938 v podobe ústavného zákona č. 299/1938 Zb. z. a n. o autonómii Slovenskej krajiny.¹

1. SNAHY O AUTONÓMIU SLOVENSKA

Prvých dvadsať rokov spoločného česko-slovenského štátu možno charakterizovať jednotnosťou centralizovaného unitárneho štátu, kde zo štátoprávneho aspektu Slovensko nevykazuje v podstate nijakú špecifickú zvláštnosť. Na túto skutočnosť poukazovali niektorí politickí reprezentanti Slovákov, pričom aj formulovali niektoré požiadavky.

Vystúpenia v tomto duchu zazneli na niektorých verejných manifestáciách alebo vo vyjadreniach niektorých politických strán. Ľudová a národná strana vypracovali politické programy, v ktorých žiadali rovnoprávnosť slovenského národa s českým, autonómne postavenie Slovenska na princípe sebaurčovacieho práva a odmietali koncepciu čechoslovakizmu.

Už 14. novembra 1918 predložil slovenskému parlamentnému klubu vlastnú koncepciu štátoprávnych vzťahov predstaviteľ ľudovej strany F. Juriga. Vtedy však ešte nemal dôsledne sformulovanú predstavu o definitívnej úprave vzťahov Čechov a Slovákov v ČSR. V jeho parlamentných prejavoch a publikovaných návrhoch sa striedala vízia autonómie Slovenska s – v tom čase neaktuálnym – federatívnym modelom. Parlamentný klub tento návrh neprijal.²

Pri schvaľovaní Ústavy ČSR v r. 1920 poslanci Slovenskej ľudovej strany vyjadrili súhlas s prijatím centralistickej ústavy, ale nevzdali sa myšlienky autonómie v budúcnosti.³ Už v roku 1921 sa v ľudáckej tlači postupne objavili tri konkrétne návrhy zákona o autonómii Slovenska.⁴ Všetky návrhy vychádzali z rovnakého filozofického postulátu, neskôr nazývaného „suverenita (zvrchovanosť) slovenského národa“, teda z predstavy, že slovenský národ má nárok sám vykonávať štátnu moc na území, ktoré obýva. Tieto návrhy počítali aj so zvláštnym zákonodarným a výkonným (vládnym) orgánom pre Slovensko. Rozdiel bol jednak v miere kompetencií, ponechávaných spoločným česko-slovenským (ústredným) orgánom, jednak v technickom výkone spoločných funkcií.

Prvým slovenským zákonodarcom,⁵ ktorý takýto návrh podal, bol Ferdinand Juriga, ktorého návrh v praxi znamenal nie však autonómiu, ale konfederáciu. Labayov návrh bol v porovnaní s Jurigovým umiernennejší a po formálnej stránke prepracovanejší. Oveľa radikálnejším bol univerzitný profesor Vojtech Tuka, ktorý už v roku 1921 predložil návrh zväzovej listiny Česko-slovenskej zväzovej republiky, dnes tento návrh

1 SKALOŠ, Martin. *Historickoprávne aspekty slovensko-českých vzťahov. Rozdelenie ČSFR a ďalšia spolupráca*. Banská Bystrica: PrF UMB, 2008, s. 47.

2 Bližšie pozri RYCHLÍK, Jan. *Česi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1914 – 1945*. Bratislava: Academic Electronic Press, 1997, s. 104 – 105.

3 Podľa Ústavy z r. 1920 mala mať autonómne postavenie len Podkarpatská Rus.

4 Návrhy vypracovali nezávisle: F. Juriga, L. Labay a V. Tuka.

5 Pozri tiež: SCHNEIDEROVÁ, Anna. Reflexia moci v preklade. In: *Zborník mladých filológov Univerzity Mateja Bela II, Materiály z II. konferencie mladých filológov*. Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied UMB, 2001, s. 135 – 139.

označujeme ako tzv. Tukova ústava.⁶ Jej cieľom bolo vytvorenie štátu, ktorý sa organizáciou najväčšmi podobal konfederácii.⁷

Na čele zväzu mal stáť prezident, volený striedavo z občanov obidvoch štátov. Podľa § 8 bol každý zo štátov samostatným subjektom medzinárodného práva, pričom jeho suverenita bola obmedzená len dobrovoľnou dohodou s druhým štátom na základe zväzovej listiny. Táto dohoda sa mala týkať zahraničných vecí, obrany, verejnej dopravy a spojov, bankových a devízových záležitostí, zahraničného obchodu, zákonodarstva v oblasti pracovného práva, autorského a pasového práva, ako aj mier a váh a zásobovania (§ 52). Všetky dohody boli vypovedateľné a nesmeli sa uzatvárať na dlhšie ako 10 rokov (§ 58). Návrh vôbec nepredpokladal vytvorenie nejakého parlamentu, len akési výbory, ktoré mali dosiahnuť spoločný návrh, ktorý by potom parlamenty obidvoch štátov schválili.⁸

Ďalší návrh HSLS o autonómii Slovenska bol predložený do parlamentu 8. mája 1930 za podpory poslancov Nemeckej kresťansko-sociálnej ľudovej strany a predsedu SNS M. Rázusa. Tento návrh bol umiernennejší a skromnejší než prvý návrh ľudovej strany. Požadoval rovnakú samosprávu, akú zaručovala ústava Podkarpatskej Rusi, rozšírenú o kompetencie v rezorte spravodlivosti. Rovnako ako prvý návrh, ani tento sa na rokovanie pléna parlamentu vôbec nedostal.⁹ Napriek neúspechu ďalšieho návrhu zákona o autonómii Slovenska sa HSLS nevzdávala svojich cieľov. Medzi ľudovou stranou a SNS začalo postupné zblížovanie. Ich zjednocujúcou myšlienkou bola požiadavka autonómie Slovenska. Dňa 16. októbra 1932 na spoločnej manifestácii vo Zvolene prijali dokument, tzv. Zvolenský manifest, v ktorom vyhlásili spoločný autonomistický program. Následne na decembrovom zjazde v Trenčíne vypracovali konkrétne požiadavky autonómie.¹⁰

2. UZÁKONENIE AUTONÓMIE SLOVENSKA

Po dvadsiatich rokoch spoločného štátu a existencie samostatného Československa došlo v roku 1938 k podstatným zmenám v štátoprávnom usporiadaní Slovenska a to práve aj vzhľadom na osobitné medzinárodné vzťahy a pomery. V júni 1938 predsedníctvo Hlinkovej slovenskej ľudovej strany schválilo¹¹ a predložilo Národnému zhromaždeniu Československej republiky návrh zákona o autonómii Slovenska.¹² Vychádzal z ustanovení Pittsburskej dohody a pre vtedajšiu pražskú vládu bol neprijateľný. Videla za ním predovšetkým posilnenie opozičnej HSLS a oslabenie súdržnosti republiky. Požiadavku širokej samosprávy pre Slovensko si však medzičasom osvojili aj mnohí slovenskí činitelia celoštátnych politických strán.

Nové kolo rokovaní, ktoré sa začalo na konci septembra, bolo 29. septembra 1938 prerušené s tým, že bude pokračovať na Slovensku. Medzičasom však udalosti nadobudli prevratné tempo. Zatlačili do úzadia nielen tieto rokovania, ale aj návrh vládneho nariadenia zo 6. októbra 1938, ktorý počítal s vytvorením slovenskej krajinskej vlády.

Pozornosť sa sústredila na Žilinu, kde v ten istý deň schválil výkonný výbor HSLS Manifest slovenského národa. HSLS v ňom vystupovala ako predstaviteľka celého slovenského národa a žiadala právo na sebaurčenie a zaručenie práva na rozhodovanie o svojom budúcom národnom živote vrátane štátneho zriadenia.¹³

6 Bližšie pozri MĚCHÝŘ, Jan. *Slovensko v Československu. Slovensko-české vztahy 1918 – 1991. Dokumenty, názory, komentáře*. Praha: Práce, 1991, s. 10 a nasl.

7 SRB, Vladimír – VESELÝ, Tomáš. *Rozdělení Československa*. Bratislava: Karpaty-Infopress, 2004, s. 22.

8 Bližšie pozri RYCHLÍK, Jan. *Česi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1914 – 1945*. Bratislava: Academic Electronic Press, 1997, s. 105.

9 Bližšie pozri: Druhý parlamentný návrh HSLS na autonómiu Slovenska (8. mája 1930). In: BARNOVSKÝ, Michal a kol. *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II. diel*. Bratislava: NLC – Dom slovenskej literatúry, 1998, s. 148 – 149.

10 SKALOŠ, Martin. *Historickoprávne aspekty slovensko-českých vzťahov. Rozdelenie ČSFR a ďalšia spolupráca*. Banská Bystrica: PrF UMB, 2008, s. 47 – 49.

11 Dňa 5. júna 1938 denník Slováč publikoval nový návrh HSLS na autonómiu Slovenska. Jeho autormi boli Ferdinand Ďurčanský, Martin Sokol a Aladár Kočíš.

12 Tlač č. 1429: Návrh poslancov Andreja Hlinku, Karola Sidora, dr. Martina Sokola a dr. Jozefa Tisa na vydanie ústavného zákona o autonómii Slovenskej krajiny. Národní shromáždění republiky Československé 1935 – 1938 Poslanecká sněmovna: Tisky [online], 15. 11. 1938. Dostupné na internete: http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/tisky/t1429_00.htm.

13 SIVÁK, Florián a kol. *Slovenské a české dejiny štátu a práva v rokoch 1918 – 1945*. Bratislava: UK, 1999, s. 139.

Manifest slovenského národa sa stal východiskovým dokumentom, o ktorý sa opierala dohoda prevažnej väčšiny slovenských politických strán a slovenských predstaviteľov celoštátnych strán zo 6. októbra 1938 známa ako Žilinská dohoda. Medzi jej signatármi nájdeme zástupcov takmer celého slovenského politického spektra. Spoločne žiadali prijatie ústavného zákona o autonómii, ktorý by vyriešil štátoprávne postavenie Slovenska. Zároveň žiadali okamžité odovzdanie vládnej a výkonnej moci na Slovensku do rúk slovenskej vlády na čele s Dr. Tisom.¹⁴

Ustanovenia Manifestu slovenského národa, majúce proklamačnú povahu, vyjadrovali uplatnenie práva slovenského národa na svoje sebaurčenie i medzinárodnú garanciu nedeliteľnosti slovenskej národnej jednoty a územia obývaného Slovákmi. Ako výraz sebaurčovacieho práva sa ďalej požadovalo právo slovenského národa určiť si svoj budúci život v plnom rozsahu, teda aj v línii štátneho usporiadania. Manifest prehlasoval snahu slovenského národa podieľať sa na priateľskom spoluzití so všetkými okolitými národmi. Slovenský národ mal tak prispieť k usporiadaniu strednej Európy v duchu kresťanskom odmietajúc, tak ako to bolo v texte výslovne uvedené, marxisticko-židovskú ideológiu rozvratu a násilia. Sporné problémy sa mali riešiť mierovou cestou v duchu ustanovení mníchovskej dohody. V závere Manifestu sa požadovala medzinárodná ochrana slovenskej menšiny v cudzine, stanovenie hraníc Slovenska za prítomnosti zástupcov slovenského národa, okamžité prevzatie výkonnej a vládnej moci na Slovensku Slovákmi.¹⁵

Československá vláda, promptne, už 7. októbra, akceptovala Žilinskú dohodu aj Tisov návrh na zloženie autonómnej vlády. Realizácia Žilinskej dohody de facto premenila dovtedy unitárny štát na asymetrickú federáciu.

Predstavitelia slovenskej vlády a HSLS rokovali o uzákonení autonómie s predstaviteľmi ústredných úradov v Prahe¹⁶ 9. a 11. novembra 1938.¹⁷ Slovenskí predstavitelia vyslovili ultimátum, že ak by sa české strany zdráhali splniť svoj záväzok z 8. októbra 1938 ústavne zakotviť závery Žilinskej dohody, predseda slovenskej autonómnej vlády vypíše voľby do slovenského parlamentu bez ohľadu na stanovisko Čechov. K takémuto scenáru však nedošlo a návrh ústavného zákona o autonómii Slovenskej krajiny¹⁸ bol schválený 19. novembra 1938 v poslaneckej snemovni, avšak bez predpísanej trojpäťinovej väčšiny.¹⁹ V senáte bol prijatý o tri dni neskôr 22. novembra 1938 a publikovaný bol oficiálne v slovenskom jazyku ako ústavný zákon č. 299/1938 Zb. z. a n., s právnou účinnosťou od 25. novembra 1938.

Uvedený zákon sa stal základným zákonom Slovenskej krajiny. V ten istý deň bol prijatý aj zákon o autonómii Podkarpatskej Rusi č. 328/1938 a č. 329/1938 Zb. z. a n. (úplné znenie). Prijatím zákonov o autonómii Slovenskej krajiny a Podkarpatskej Rusi sa odstránil unitárny charakter dovtedy platnej Ústavy ČSR z r. 1920 a štátne zriadenie Česko-Slovenska sa zmenilo. Ústavnoprávne postavenie českých krajín však nebolo priamo určené. Centrálné štátne inštitúcie, akými boli Národné zhromaždenie alebo vláda v Prahe, vystupovali súčasne ako inštitúcie a orgány celoštátne, aj ako inštitúcie a orgány nepomenovanej tretej časti republiky – zvyšku územia Čiech, Moravy a Sliezska. Zákony o autonómii Slovenskej krajiny a Podkarpatskej Rusi vytvorili špecifickú („asymetrickú“) federatívnu formu štátoprávneho usporiadania Česko-Slovenskej republiky.

Podľa názoru J. Rychlíka je dokonca sporné, či je v prípade pomníchovskej Česko-Slovenskej republiky možné hovoriť o federácii, pretože spojenie troch častí štátu bolo v skutočnosti oveľa voľnejšie. Šlo v podstate o dualizmus, resp. s ohľadom na Podkarpatskú Rus o trializmus so silnými konfederatívnymi prvkami.

14 Bližšie pozri ŠTEFANOVIČ, Milan. *Zrod slovenskej štátnosti a zánik česko-slovenskej federácie*. Bratislava: Iris, 1999, s. 60.

15 Bližšie pozri MOSNÝ, Peter – HUBENÁK, Ladislav – SKALOŠ, Martin. *Dejiny štátu a práva na území Slovenska*. Banská Bystrica: Právnická fakulta UMB, 2010, s. 271 – 274.

16 V kruhoch pražskej vlády v tej dobe prevládal názor, že udržanie Slovenska v rámci Česko-Slovenskej republiky je po Mníchovskom diktáte oveľa dôležitejšie ako pred okupáciou pohraničia ČSR. Z tohto dôvodu sa českí politici snažili o posilnenie právomocí ústrednej vlády, najmä v hospodárskej oblasti.

17 Bližšie pozri LIPSCHER, Ladislav. *Eudácka autonómia – ilúzie a skutočnosť*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1957, s. 221.

18 Návrh tohto zákona bol v zásade zhodný s pôvodným tretím návrhom HSLS o uzákonení autonómie. Z návrhu však bola odstránená možnosť Slovenska uzatvárať vlastné medzinárodné zmluvy a bolo vypustené ustanovenie o náhradách Slovensku za hospodársku ujmu v posledných dvadsiatich rokoch.

19 Bližšie pozri GRONSKÝ, Ján. *Komentované dokumenty k ústavným dejinám Československa I. (1914 – 1945)*. Praha: Karolinum, 2005, s. 283.

Preto nájsť presné pomenovanie tohto štátoprávneho usporiadania podľa vžitého medzinárodného systému nie je možné.²⁰

Podobný názor zastáva aj L. Hubenák a uvádza: „Česko-Slovensko sa v dôsledku tohto štátoprávneho usporiadania navonok vo svojom názve zdalo federáciou, ale asymetrický model štátoprávneho usporiadania nedovoľuje takto charakterizovať štátne zriadenie pomníčkovskej republiky.“²¹

Celý proces schvaľovania ústavných zákonov bol z právneho hľadiska problematický, pretože schváleniu v skutočnosti nedošlo predpísanou kvalifikovanou väčšinou. Prijatý zákon o slovenskej autonómii nadväzoval na zákon o krajinskom zriadení z roku 1928.²² Ústavnoprávne je dôležitá preambula k novému usporiadaniu, ktorá hovorí:

„Národné zhromaždenie vychádzajúc z toho, že Česko-Slovenská republika vznikla zhodou suverénnej vôle dvoch rovnoprávných národov, že slovenskému národu v Pittsburskej dohode, ako aj v iných zmluvách a prejavoch, domácich i zahraničných, zabezpečená bola úplná autonómia, a vedené snahou uzmierenia slovenského a českého národa v duchu Žilinskej dohody, uznáva sa na tomto ústavnom zákone.“²³

Ide o krátke deklaračné prehlásenie uznávajúce samobytné postavenie slovenského národa i skutočnosť historických domácich a zahraničných príslubov vytvorenia úplnej autonómie Slovenska (menovite sa uvádzala Pittsburská dohoda). Nejde už o jeden, ale dva národy a to rovnoprávne. Pittsburská dohoda neuznaná pôvodne za právne záväznú, ani politicky záväznú, akoby nadobudla „ústavnú relevanciu“, resp. status „prameňa“ ústavného práva. Verejno-politicky od 6. októbra 1938 (Žilinská dohoda) a komplexne ústavnoprávne od účinnosti ústavného zákona o autonómii Slovenskej krajiny sa zmenila forma štátneho zriadenia ČSR z unitárnej na autonómnu, resp. federatívno-asymetrickú Česko-Slovenskú republiku.²⁴

Pokiaľ ide o vnútornú štruktúru zákona o autonómii Slovenskej krajiny, jeho prvá časť bola venovaná organizačným a procesným záležitostiam. Kľúčové ustanovenia obsahovala druhá časť zákona. Podľa nej sa menil oficiálny názov štátu na Česko-Slovenská republika, pričom Slovenská krajina sa v jej rámci konštituovala ako autonómna súčasť.²⁵ Úradným a vyučovacím jazykom sa tu stala slovenčina s možnosťou úradovať aj po česky. Naďalej existovalo jednotné štátne občianstvo, no popri ňom aj nová, primárna krajinská príslušnosť.

Nositeľom zákonodarnej moci na Slovensku sa stal Snem Slovenskej krajiny, ktorý bol volený podľa klasických zásad všeobecným, rovným, priamym a tajným hlasovaním. Pri rozdeľovaní mandátu sa uplatňoval princíp pomerného zastúpenia. Kompetencie snemu vymedzoval čl. 9 ods. 1 zákona o autonómii Slovenskej krajiny negatívne: mal na Slovensku zákonodarnú moc vo všetkých veciach, ktoré neboli zverené Národnému zhromaždeniu.²⁶ Snem mal prijať aj ústavu Slovenskej krajiny ako súčasti Česko-Slovenska. V zákone boli ustanovené aj záruky, aby pri prerokúvaní celoštátnych záležitostí v Národnom zhromaždení nemohlo dôjsť k majorizácii zo strany tých poslancov, ktorí neboli volení na území Slovenska.

Slovenská krajinská vláda, ako výkonný a vládny orgán na území Slovenska, bola za svoju činnosť zodpovedná snemu Slovenskej krajiny, menoval ju prezident republiky. Ministri slovenskej krajinskej vlády boli súčasťou celoštátnej vlády, mali právo zúčastňovať sa jej v prípadoch, keď táto rozhodovala o záležitostiach dotýkajúcich sa Slovenskej krajiny (§ 12). Vládne akty vydané československou vládou vždy spolupodpisoval aspoň jeden slovenský minister. Československá vláda pre celé územie Česko-Slovenska riadila veci zahraničných vzťahov, národnej obrany, meny, mier, váh, patentov, ochranných vzoriek a známk, vymeriavania a mapovania, spoločného rozpočtu, štátneho dlhu a pôžičiek pre spoločné potreby štátu, monopolov spoločných podnikov, ústavov a zariadení.²⁷

20 RYCHLÍK, Jan. *Česi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1914–1945*. Bratislava: Academic Electronic Press, 1997, s. 151.

21 HUBENÁK, Ladislav. *Právne dejiny Slovenska do roku 1945 2. diel*. Banská Bystrica: PrF UMB, 2001, s. 251; resp. HUBENÁK, Ladislav. *Slovenské a československé dejiny štátu a práva v rokoch 1918 – 1945*. Banská Bystrica: PrF UMB, 1998, s. 148.

22 Slovenská krajina z roku 1928 sa zmenila z administratívno-teritoriálneho útvaru na štátoprávny útvar. Zároveň je tu určitá quasi „kontinuita“ so systémovou zmenou – stále slovenská krajina.

23 ŠTEFANOVIČ, Milan. *Zrod slovenskej štátnosti a zánik česko-slovenskej federácie*. Bratislava: Iris, 1999, s. 61.

24 BEŇA, Jozef. *Vývoj slovenského právneho poriadku*. Banská Bystrica: Právnická fakulta, 2001, s. 36.

25 Slovenská autonómia je definovaná v čl. 3 ods. 3 úst. zák. č. 299/1938 Zb. z. a n. zo dňa 22. novembra 1938 o autonómii Slovenskej krajiny.

26 SIVÁK, Florián a kol. *Slovenské a české dejiny štátu a práva v rokoch 1918 – 1945*. Bratislava: UK, 1999, s. 141.

27 Bližšie pozri CHOVANEC, Jaroslav – MOZOLÍK, Peter. *Historické a štátoprávne korene samostatnosti Slovenskej republiky*. Bratislava: Procom, 1994, s. 29.

Ustanovenia ústavného zákona o autonómii Slovenskej krajiny zakotvovali tiež otázky dotýkajúce sa personálneho obsadzovania orgánov štátnej správy na území Slovenska, náčrt súdnej organizácie na území Slovenskej krajiny na čele s Najvyšším súdom a niektoré ďalšie otázky dotýkajúce sa štátneho usporiadania Slovenskej krajiny. Záverečná piata hlava zákona č. 299/1938 Zb. z. a n. v § 19 stanovila, že na výdajoch i príjmoch plynúcich zo spoločných vecí sa bude Slovenská krajina podieľať v pomere daňového výnosu. Takto stanovená klasifikácia bola omnoho výhodnejšia pre priemyselne vyspelejšiu českú časť spoločnej republiky.²⁸

Zákon o autonómii Slovenskej krajiny len legalizoval už existujúce reality faktického fungovania autonómie. Jeho koncepciu i obsah diktovala politická realita. Nie nadarmo bol označovaný za dielo politikov a nie právnikov. Mnohé ustanovenia zákona boli formulované vágne a dovoľovali rozdielne interpretácie, mnohé otázky ostali nevyriešené. Bol to prejav a následok protirečivosti záujmov na česko-slovenskej politickej scéne a zároveň prejav vedomia nevyhnutnosti urýchlenej úpravy v tejto kritickej oblasti. Už sám zákon tak vytváral priestor na budúce spory. Veci neriešené alebo nedoriešené v zákone sa plnou silou prejavili pri jeho praktickom používaní. Česká politická reprezentácia si slovenskú autonómiu vykladala čo najužšie. Na strane HSLS - SSNJ podobné tendencie len urýchlili aktivizáciu radikálneho, separatistického krídla. Spory, ktoré za tejto situácie vznikali, sa vyostrovali natoľko, že ohrozovali fungovanie spoločného štátu. Vonkajšie faktory pôsobili v tomto smere rovnako negatívne. Nemecká politika voči druhej republike²⁹ sa orientovala v konečnom dôsledku na rozbitie štátu za pomoci vnútorného politického rozkladu.³⁰

3. ROZPAD DRUHEJ ČESKO-SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Obdobie po vyhlásení autonómie bolo poznačené mimoriadnymi udalosťami v medzinárodných súvislostiach a osud Česko-Slovenska už závisel len od vôle zo zahraničia, prakticky od vôle Adolfa Hitlera. Mocenské orgány a aj politická reprezentácia si boli vedomé danej situácie.

Vnútropolitický vývoj smerom k autoritatívnemu systému podstatným spôsobom ovplyvnil ústavný zákon č. 330/1938 Zb. z. a n. z 15. decembra 1938 o zmocnení na zmeny ústavnej listiny a ústavných zákonov Česko-Slovenskej republiky a o mimoriadnej nariaďovacej moci. Tento rozsahom nevelký zákon (pozostával zo štyroch článkov) sa týkal práve vtedajších mimoriadnych politických a medzinárodných i domácich pomerov – umožňuje zjednodušiť legislatívu, vydávanie právnych noriem a vydávanie aj ústavných zákonov, a to dekrétov s mocou ústavného zákona. Takéto dekréty môže vydávať prezident republiky spolu s vládou. Musia byť prijaté s jednomyselným súhlasom vlády, pričom na zasadnutí vlády musí byť aj väčšina členov slovenskej krajinskej vlády a aj jeden člen vlády Podkarpatskej Rusi.

Ústavným zákonom č. 330/1938 Zb. z. a n. sa vytvoril nový stav vzájomných vzťahov medzi najvyššími orgánmi štátnej moci a správy Česko-Slovenskej republiky. Rozšírila sa predovšetkým právomoc prezidenta republiky, ale aj vlády, na úkor Národného zhromaždenia. To v konečnom dôsledku prispievalo k postupnému odbúravaniu parlamentného režimu.

Nasledujúci deň po vydaní zmocňovacieho zákona, 16. decembra 1938, ukončil svoju činnosť parlament, keď prijal návrh zákona o rozpočtovom provizóriu a vyhlásil parlamentné prázdniny, ktoré sa preň už neskončili a nebol viac zvolaný. Ďalšie právne normy, hlboko zasahujúce do celého česko-slovenského právneho poriadku, mali formu vládných nariadení. Smerovali k likvidácii pluralitného politického systému a k dokončeniu zrušenia parlamentnej formy vlády.³¹

V tomto kritickom období, na prelome rokov 1938 – 1939, pokračovalo nacistické Nemecko v právach na „usporiadanie“ zvyšku Česko-Slovenska. Jedným z možných riešení bolo vojenské obsadenie Česko-Slovenska Nemeckom za spoluúčasti Maďarska a Poľska. Už v novembri 1938 chcelo horthyovské Maďarsko obsadiť Podkarpatskú Rus, tento zámer však bol v rozpore Hitlerovými predstavami. Nemecko

28 MOSNÝ, Peter – HUBENÁK, Ladislav – SKALOŠ, Martin. *Dejiny štátu a práva na území Slovenska*. Banská Bystrica: Právnická fakulta UMB, 2010, s. 267.

29 Druhá Česko-Slovenská republika trvala od 6. 10. 1938 do 14. 3. 1939.

30 SKALOŠ, Martin. *Historickoprávne aspekty slovensko-českých vzťahov. Rozdelenie ČSFR a ďalšia spolupráca*. Banská Bystrica: PrF UMB, 2008, s. 50. a nasl.

31 BEŇA, Jozef. *Vývoj slovenského právneho poriadku*. Banská Bystrica: Právnická fakulta, 2001, s. 40.

sa rozhodlo na jednej strane podporiť separatistickú líniu radikálov³² z HSLS a dopomôcť k vytvoreniu zdanlivo samostatného slovenského štátu, na strane druhej vojensky zabráť územie českých krajín a pripojiť ich k nemeckej ríši. Popri vojenských prípravách sa nacisti snažili zatlačiť Česko-Slovenskú republiku do ešte väčšej politickej izolácie, podnecovali a stupňovali vnútorné problémy štátu.

Zvolený diferencovaný prístup k Čechom a Slovákom bol zameraný na to, aby sa zánik česko-slovenského štátu navonok javil ako vnútorný rozpad republiky a aby samostatné Slovensko v budúcnosti slúžilo nemeckej ríši ako slabý vazalský štát aj pri jej prenikaní do juhovýchodnej Európy.

Zahranično-politický faktor v politike HSLS hral dôležitú úlohu. Radikálne krídlo HSLS sa už 6. októbra 1938 usilovalo o rozbitie Česko-Slovenska a vytvorenie samostatného slovenského štátu pod ochranou Nemecka. Ľudácki predstavitelia sa pri realizácii separatistickej koncepcie obracali priamo na Hitlera a osud Slovenska „vkladali do jeho rúk“.³³

Vtedy sa už aj na českej strane prvýkrát objavuje myšlienka úplného rozdelenia Česko-Slovenska. Myšlienka vznikla v politických kruhoch opierajúcich sa o český nacionalizmus – u národných socialistov. V Brne na verejnej schôdzi 13. novembra 1938 vyhlásil poslanec František Langr, že pre český národ by bolo za týchto podmienok výhodnejšie, keby sa Slovensko úplne oddelilo a zriadilo si vlastný štát.³⁴ Vláda v Prahe sa však domnievala, že podporou Tisovej vlády bude možné eliminovať vplyv radikálnych skupín a tým Česko-Slovensko zachrániť. Prevládal názor, že nový štát sa už nemusí opierať o ideu česko-slovenskej národnej jednoty, ale postačí vedomie, že spoločným štátom Čechov a Slovákov je Česko-Slovensko.³⁵

Prezident republiky E. Hácha³⁶ sa rozhodol koncom roka 1938 rokovať s J. Tisom a slovenskými ministrami s úmyslom rozptýliť vzájomné nedorozumenia a zmierniť existujúce napätie. Rokovanie sa uskutočnilo 26. decembra 1938 v Tatranskej Lomnici. Slovenská strana sa narokovaniach snažila využiť stretnutie a presadiť svoje požiadavky.³⁷ P. Čarnogurský vystihol výsledky rokovania, keď uviedol: „Dobromyselné úsilie a plán prezidenta Dr. Háchu odstrániť všetku nedôveru Slovákov voči Prahe, získať ich tak, aby bolo možno práve na Slovensku tvoriť hlavnú oporu bezpečnosti štátu, vyšlo nazmar. Do vojenského zákroku v marci 1939 nebola ani jedna slovenská požiadavka splnená.“³⁸

Vývoj vnútropolitической situácie v Česko-Slovensku od začiatku roku 1939 poznamenávalo zvyšujúce sa napätie medzi ústrednou pražskou vládou a slovenskou autonómnou vládou. Napätá atmosféra podozrenia z možného štátoprávného oddelenia Slovenska sa znásobila po programovom vyhlásení vlády Slovenskej krajiny vo februári 1939.³⁹ Konflikt medzi prezidentom E. Háchom a česko-slovenskou vládou na jednej strane a Tisovou autonómnou vládou na druhej strane vyvrcholil v odstránení Tisovej vlády. Síce bol za dva dni formálne vyriešený,⁴⁰ nie však pre A. Hitlera a ani pre jeho dôverníkov medzi slovenskými separatistami.

32 Radikálnu skupinu v HSLS predstavovali V. Tuka, F. Ďurčanský, A. Mach. Usilovali sa o okamžité vyhlásenie slovenského štátu pod nemeckou ochranou. Umiernená skupina, ktorú reprezentovali J. Tiso, M. Sokol, J. Buday a K. Sidor, zastávala koncepciu evolučnej cesty vzniku slovenského štátu.

33 Dňa 2. 2. 1939 došlo k návšteve Tuku u Göringa a 12. 2. 1939 ho prijal sám Hitler. Pri tejto audiencii požiadal Tuka o pomoc pri vyhlásení samostatnosti Slovenska a rovnako o hospodársku pomoc. Hitler naproti tomu prehlásil, že sa rozhodol skončiť s Čechmi, pretože medzi nimi „oživujú staré tendencie“. In: LUKEŠ, František. Podivný mír. Praha: Svoboda, 1968, s. 151.

34 Bližšie pozri RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914 – 1992*. Praha: Vyšehrad, 2012, s. 174.

35 RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1914 – 1945*. Bratislava: Academic Electronic Press, 1997, s. 163.

36 E. Hácha bol zvolený za česko-slovenského prezidenta 30. novembra 1938.

37 Slovenská vláda žiadala: „všetko to, čo malo Slovensko utvrdiť v jeho svojbytnéj politike. Aj spoločné veci, ako armádu a zahraničnú politiku...“ Napríklad umiestnenie vojenských jednotiek na Slovensko s prevažne slovenským mužstvom a slovenskými dôstojníkmi, obsadenie vyslaneckých miest v Berlíne, Varšave a Budapešti Slováckmi a ďalšie. In: ČARNOGURSKÝ, Pavol. 14. Marec 1939. Bratislava: Veda, 1992, s. 121.

38 Bližšie pozri SKALOŠ, Martin. *Historickoprávne aspekty slovensko-českých vzťahov. Rozdelenie ČSFR a ďalšia spolupráca*. Banská Bystrica: PrF UMB, 2008, s. 59.

39 Vyhlásenie vlády Slovenskej krajiny. Bratislava 21. februára 1939. In: BARNOVSKÝ, Michal a kol. *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II. diel*. Bratislava: NLC – Dom slovenskej literatúry, 1998, s. 196 a nasl.

40 Prezident E. Hácha v noci z 9. na 10. marca 1939 zosadil Tisovu vládu a vyhlásil mimoriadny stav na Slovensku. Dôležité miesta a inštitúcie obsadilo vojsko a četníci. Zatknutých bolo viac ako 200 politických a straníckych činiteľov. Prezident vymenoval novú vládu, ktorej predsedom sa stal K. Sidor (podľa návrhu predsedníctva Slovenskej ľudovej strany). Bližšie pozri RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1914 – 1945*. Bratislava: Academic Electronic Press, 1997, s. 169.

Hitler z konfliktu medzi Prahou a Bratislavou urobil konflikt medzi Berlínom a Prahou, pretože na túto príležitosť už dlho čakal.⁴¹

Dňa 14. marca bol zvolaný slovenský snem. Krátko po desiatej hodine dopoludnia bolo poslancom tlmočené berlínske ultimátum, po pätnásťminútovej prestávke sa začalo hlasovať o vyhlásení slovenskej samostatnosti. Samotné hlasovanie prebehlo podivným spôsobom. Predseda snemu Sokol vyzval poslancov, aby svoj súhlas vyjadrili tým, že vstanú. Deň po vyhlásení samostatnej Slovenskej republiky vnikli do Prahy nemecké vojská a o deň neskôršie „vznikol“ aj tzv. Protektorát Čechy a Morava. Česko-Slovensko bolo prvýkrát rozdelené.⁴²

ZÁVER

Záverom možno konštatovať, že osud Česko-Slovenskej republiky, zmrzačenej okupovaním jej pohraničného územia po mníchovskom diktáte, došiel v dňoch 14. a 15. marca 1939 k smutnému koncu. Nemecká ríša si politikou nátlaku, dezorientácie a podporovania radikálnych skupín postupne vytvorila mocenské predpoklady na rozšírenie bezprostrednej nadvlády aj nad zvyšnou časťou republiky.

Rozbitie ČSR a vytvorenie Protektorátu Čiech a Moravy potvrdilo agresívny, rozpínavý a výbojný charakter nemeckej hitlerovskej politiky. Preukázalo, že nacistická idea zjednoteného nemeckého národa, ktorá zdôvodňovala anšlus Rakúska a mníchovský diktát, je len zásterkou na dosiahnutie cieľov nemeckej ríše. Rozbitie republiky malo ďalekosiahle následky, ktoré postihli oba naše národy.

Marcové udalosti opäť oddelili osudy českého a slovenského národa, ale zároveň boli aj krokom k tomu, čo ich malo znova po niekoľkých rokoch spojiť. Likvidácia národnej a štátnej nezávislosti bola sprevádzaná odstraňovaním demokratických slobôd. Nastolenie fašistického politického režimu, zosilnenie národnostného útlaku a prispôbovanie ekonomiky potrebám a cieľom Nemecka, to bol osud Protektorátu Čiech a Moravy a tiež Slovenského štátu po zániku spoločnej štátnosti.

41 LETTRICH, Jozef. *Dejiny novodobého Slovenska*. Bratislava: Archa, 1993, s. 98.

42 SRB, Vladimír – VESELÝ, Tomáš. *Rozdělení Československa*. Bratislava: Karpaty-Infopress, 2004, s. 24.

PRÁVO VEREJNOSTI NA LIMITY VLASTNÍCTVA? PRÁVO VEREJNOSTI NA PRÍSTUP KU KRAJINE A LIMITÁCIA VLASTNÍCKYCH OPRÁVNENÍ K POZEMKOM NA SLOVENSKU

**JÁN ŠURKALA
KATEDRA PRÁVNÝCH DEJÍN,
PRÁVNICKÁ FAKULTA, UNIVERZITA
KOMENSKÉHO V BRATISLAVE**

ABSTRAKT

ŠURKALA, JÁN. PRÁVO VEREJNOSTI NA LIMITY VLASTNÍCTVA? – PRÁVO VEREJNOSTI NA PRÍSTUP KU KRAJINE A LIMITÁCIA K VLASTNÍCKYCH OPRÁVNENÍ K POZEMKOM NA SLOVENSKU. HISTORIA ET THEORIA IURIS, ROČ. 6, 2014, Č. 2, S. 58

Príspevok sa venuje problematike obmedzenia vlastníckeho práva k pozemkom v prospech verejnosti s cieľom zabezpečenia prístupu ku krajine. Autor vychádza z fínskej koncepcie jokamiehenoikeus („práva každého“), ktorá v sebe zahŕňa viaceré obyčajové oprávnenia verejnosti ku krajine. Autor ďalej skúma pôvod týchto obyčajových práv a dôvody, prečo boli v niektorých krajinách kontinentálnej Európy potlačené. Na základe historickej a filozofickej analýzy daného fenoménu dochádza k záveru, že aj napriek zavedeniu slobodného vlastníctva pretrvávajú mnohé obyčajové práva, vzťahujúce sa k pozemkom vo voľnej krajine, vo forme zvyklostí aj naďalej a plnia svoju regulatívnu funkciu. Autor rozpracováva koncepciu „práva verejnosti na prístup ku krajine“, ktorá by v slovenských podmienkach mala zastrešiť rôznorodé obyčajové práva a zabezpečiť ich lepšiu ochranu a vymožiteľnosť.

ABSTRACT

ŠURKALA, Ján. Right of public to limitations of ownership? – Right of public to access a countryside and limitations of ownership rights to land parcels in Slovak Republic. HISTORIA ET THEORIA IURIS, Vol. 6, 2014, No. 2, P. 58

The article deals with a problem of land ownership limitations in order to ensure access of a public to countryside. The author starts with an description of the Finish legal concept of everyman's right (jokamiehenoikeus), which enshrines several ancient customary rights. The author subsequently continue with an analysis of everyman's rights nature and try to answer the question, why those customary rights have almost disappeared in the most of a continental Europe. For this purpose the uses historical and philosophical perspective of this particular legal issue. Finally, he concludes that regardless of introduction of free ownership few centuries ago, there persists residuents of those rights, which have sustained their importance even nowadays. In the last chapter the author tries to build up a concept of „a right of public to access countryside“, which would be suitable for the Slovak Republic.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

právo verejnosti na prístup ku krajine, jokamiehenoikeus („právo každého“), obyčajové právo, legalizmus

KEYWORDS

the right of public to access a countryside, jokamiehenoikeus (“everyman's rights“), customary law, legalism

KONTAKTNÉ ÚDAJE

Mgr. Ján Šurkala
jan.surkala@gmail.com
Katedra právnych dejín, Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
Šafárikovo nám. 6, P. O. BOX 313
810 00 Bratislava 1
Slovenská republika

Keď budete zberať úrodu svojej krajiny, nežniete svoje pole až do kraja, a keď zoberiete svoju úrodu, nepaberkujte. Ani vo svojich viniciach nepaberkujte a nezbierajte, čo poopadávalo v tvojej vinici; nechajte to pre chudobných a cudzincov! Ja, Pán, som váš Boh!

Levitikus 19, 9 – 10

ÚVOD

V dnešnej odbornej a laickej verejnosti panuje názor, že obyčajové právo v súčasnosti je prežitým fenoménom bez reálneho praktického uplatnenia. Ľudia sú predsa chránení sofistikovanými nástrojmi pozitívneho práva, súdy strážia a starostlivo aplikujú doktrínu ľudských práv a demokracia zaistí pozitívny vývoj spoločnosti a spravodlivú distribúciu výsledkov spoločného snaženia. Preto sa na obyčaj hľadí ako na barbarický archaický prežitok, ktorý patrí do dávnej minulosti.

Avšak keď sa človek pristaví pri fenoméne fínskeho *jokamiehenoikeus* a švédskeho *allemansrätten* (v doslovnom preklade „právo každého“) zistí, že starobylé zvyky sú v skutku živé aj v súčasnosti. V tomto kontexte sa javia všetky bohorovné tvrdenia z prvého odseku ako minimálne spochybiteľné. A keď si začneme všímať realitu okolo seba pozorne, zistíme, že aj na Slovensku sme obklopení živými obyčajovými pravidlami takmer v každej oblasti života.

Keďže fenomén „práva každého“, jeho spoločenská a ekonomická funkcia ako aj vzťah k platnému pozitívnemu právu je dnes prakticky neznámy, rozhodli sme sa, že sa na vec pozrieme bližšie.

Ako základ analýzy nám posluží opis „platného práva“ v Škandinávii, kde je koncept „práva každého“ dlhodobo ustálený, a kde kontinuita jeho pôsobenia (aj *de iure*) nebola narušená. V prvej kapitole si teda budeme postupne všímať pojem, obsah a obmedzenia práv prameniacych z „práva každého“ v týchto krajinách.

Následne sa sústreďíme na teoretickú analýzu pôvodu a zmyslu tejto právnej koncepcie. Od toho si slubujeme predovšetkým lepšie pochopenie zákonitostí vzniku a existencie „práva každého“, ako aj jeho vzťahu k ostatným zložkám právneho systému od najstarších čias až po súčasnosť.

Vo štvrtej kapitole uvedieme na scénu problém agresívneho legalizmu, ktorý vo väčšine krajín kontinentálnej Európy podstatnú časť „práva každého“ necitlivým spôsobom vytlačil mimo sféru pozitívneho práva. V tejto súvislosti poskytneme čitateľovi dobový názor Karla Marxa na kriminalizáciu niektorých činností, ktoré v minulosti spadali pod „právo každého“. Jeho názor konfrontujeme s náhľadmi jeho súčasníkov a v závere tejto časti sa vyjadríme aj k relevancii jeho východísk pre súčasnú dobu.

V poslednej kapitole sa sústreďíme na opis stavu „práva verejnosti na prístup ku krajine“ na Slovensku. V krátkosti rozoberieme najväčšie výzvy, pred ktorými obyčajové práva verejnosti ku krajine momentálne stoja a navrhneme niekoľko nástrojov na zlepšenie súčasného právneho stavu.

V závere tejto práce sa pokúsime dať odpoveď na základnú otázku: majú dané obyčajové práva v súčasnosti na Slovensku opodstatnenie? V prípade pozitívnej odpovede budeme hľadať aj konkrétne oblasti, kde sú ich existencia a pôsobenie najviac žiadúce.

1. „PRÁVO KAŽDÉHO“ (JOKAMIEHENOIKEUS, ALLEMANRÄTTEN) V SEVERSKOM KONTEXTE

1.1 POJEM

Pojem „právo každého“ nie je dostatočne jasný a jeho povaha a obsah sa signifikantne líši z krajiny do krajiny. Neurčitost' a diverzita sú spôsobené viacerými faktormi. Poprvé, „právo každého“ je založené na obyčajovom práve a aj dnes je poväčšine stále nekodifikované. Tým je spôsobená nižšia určitost' jeho pojmu a slabšie povedomie o jeho skutočnom obsahu. Po druhé, „moderní právnici“, ktorí sú „odkojení“ na legalistickej právnej doktríne, zväčša buď nerozumejú podstate obyčajového práva, a tým pádom sa ním ani nechcú veľmi zaoberať, alebo rovno neuznávajú obyčaj za právne záväzný. Napokon, rôznorodosť pojmu „práva každého“ je determinovaná aj rozdielnym spoločenským a ekonomickým prostredím a rozmanitými právnymi tradíciami v jednotlivých štátoch.

Vnútorý problém presnej a jasnej definície „práva každého“ spočíva v tom, že toto právo nie je ani jednoduchým právom, ani ucelenou štruktúrou niekoľkých vzájomne závislých a podmienených práv a povinností. Je skôr rámcom pre mnohopočetné a rôznorodé nepísané práva „všeobecného subjektu“ voči vlastníkom pozemkov mimo zastavaného územia municipalít. Preto treba mať na pamäti, že práva a povinnosti obsiahnuté pod spoločným pojmom „právo každého“ nie sú rozdielnymi aspektami určitého jednotného právneho konceptu, ale sú skôr zhlukom rôznorodých navzájom príbuzných singulárnych právnych vzťahov vecnoprávnej povahy.

1.2 OBSAH A KLASIFIKÁCIA

Z predchádzajúcej podkapitoly je jasné, že s definíciou pojmu „práva každého“ to vôbec nie je jednoduché. Preto sa radšej sústreďíme na klasifikáciu jednotlivých právnych vzťahov, ktoré sa zvyčajne pod tento pojem zaraďujú. Vo všeobecnosti naša klasifikácia vychádza zo škandinávského modelu, predovšetkým z fínskej situácie. Tento geografický priestor sme si pre náš základný opis obsahu pojmu „práva každého“ zvolili preto, lebo práve tu je tento koncept najlepšie rozvinutý, a je teda možné na ňom demonštrovať najširší rozsah rozličných práv a povinností, ktoré pod neho spadajú.

Je možné zvoliť viacero kritérií klasifikácie práv a povinností združených pod spoločných označením „práva každého“. Sme tohto názoru, že najdôležitejším rozlišovacím znakom je rozsah jednotlivých práv. Podľa neho ich rozdeľujeme do štyroch väčších skupín. Skupiny sme zoradili podľa šírky oprávnení a množstva limitujúcich faktorov smerom od najširších po najviac obmedzené. Ponúknutá klasifikácia si však nijako nenárokujú na úplnosť, a je preto pokojne možné, že existujú aj iné práva, ktoré možno odôvodnene zaradiť pod tento koncept, a nebudú vyhovovať žiadnej nižšie vymedzenej klasifikačnej skupine.

Prvá skupina obsahuje právo vstupu na pozemok a právo prechodu cezeň.¹ Na zaručenie dodržiavania tohto práva fínsky zákonodarca formuloval voči vlastníkom pozemkov nasledovný zákaz: „*Je zakázané v krajine umiestňovať akékoľvek značky, ktoré by zamedzovali prechod, kotvenie, pristávanie alebo akokoľvek inak obmedzovali prístup ku krajine, bez adekvátneho právneho základu na takéto konanie.*“² V niektorých krajinách je toto právo nazvané „právo cesty“.³ Pod právo prechodu spadá aj právo preplávať určitú vodnú plochu.

Samozrejme, toto právo môže byť predmetom určitých obmedzení, rozsah ktorých môže závisieť *inter alia* aj od toho, či je pozemok vlastnený verejným alebo súkromným subjektom. Pod právo prechodu spadá aj právo prejsť cez pozemok na určitom dopravnom prostriedku. Rozsah tohto oprávnenia závisí predovšetkým od množstva negatívnych imisií, ktoré musí vlastník (a ostatní držiteľia vecných práv k pozemku) zniesť. Medzi ľahšie formy zásahov zaraďujeme prechod pozemkom na bicykli, lyžiach, saniach, korčuliach, nemotorizovanom člene, na koni, sobovi alebo inom ťažnom zvierati. Naopak ťažšie zásahy do vlastníckych oprávnení predstavuje preprava motorovými dopravnými prostriedkami, ako napr. autom, motocyklom, skútrom, motorovým člnom, snežným skútrom, traktorom alebo inou ťažkou technikou. Vzhľadom na povahu týchto zásahov však musíme dodať, že ich aplikácia je v praxi značne obmedzená.⁴

V druhej skupine je zaradené právo „pobytu v krajine“ a s ním súvisiace práva, ako napr. právo „kempovať v prírode“ na krátky čas⁵, právo za určitých okolností rozložiť oheň (implicitne zahŕňa aj právo použiť na to suché haluze ležiace na zemi v lese), právo piť pramenitú vodu a pod.

Tretia skupina pozostáva z práva „privlastňovať“ si určité hmotné statky neekonomického charakteru, ako napr. huby, lesné ovocie, oriešky, bylinky, kvety, semenka, iné prírodniny a pod.⁶ Sem možno zaradiť aj zber suchých spadnutých haluzí.

1 *Everyman's right in Finland: Public access to the countryside: rights and responsibilities*. Helsinki: The Finnish Ministry of the Environment, 2007, s. 2.

2 Zákon o ochrane prírody (FI), § 36.

3 Tu máme na mysli Českú republiku a Rakúsko. V ČR je toto právo („*veřejná přístupnost krajiny*“) zakotvené v § 63 *Zákona o ochrane přírody a krajiny* č. 114/1992 Sb. a v § 19 *Lesního zákona* č. 289/1995 Sb. V Rakúsku je „*Wegefreiheit*“ garantované v § 33 *Lesného zákona* z roku 1975 („*Forstgesetz*“).

4 *Everyman's right in Finland: Public access to the countryside: rights and responsibilities*. Helsinki: The Finnish Ministry of the Environment, 2007, s. 12.

5 Tamtiež, s. 5.

6 Tamtiež s. 6.

V poslednej štvrtej skupine môžeme nájsť právo lovu a rybolovu. Špecifikom týchto oprávnení je fakt, že sa viažu na „hnuteľné predmety“, ktoré sú spôsobilé migrovať z jedného pozemku (alebo vodnej plochy) na druhý. Vlastnícke právo k nim preto môže byť konštruované rôzne. Napr. vo Fínsku je spojené s vlastníctvom pozemku, kde vlastník môže na pozemku sám loviť, alebo udeliť povolenie na lov tretím osobám.⁷ Okrem toho si musí prípadný lovec zabezpečiť od štátu licenciu a zaplatiť poplatok.⁸ Okrem toho, každý s domicilom v Laponsku, alebo v konkrétnych zákonom taxatívne vymenovaných obciach, má právo loviť na štátnych pozemkoch svojej domovskej obce.⁹ Každý trvalý fínsky rezident má právo loviť vo vodách ekonomickej zóny, ktoré neboli prevedené na inú osobu, rovnako ako aj rezident konkrétnej municipality môže loviť vo vodách patriacich jeho obci.¹⁰

1.3 OBMEDZENIA

Je jasné, že držiteľ „práva každého“ musí rešpektovať určité hranice vo vzťahu k vlastníkom pozemkov alebo oprávnený verejný záujem. Tiež by mal brať ohľad na držiteľov ďalších vecných práv k pozemkom ako aj na iných držiteľov „práva každého“.

Čo sa týka obmedzení v prospech vlastníka pozemku, tie majú za cieľ predovšetkým zabezpečiť vlastníkové oprávnené ekonomické záujmy ako aj zaistiť jeho právo na súkromie.

Nikto, kto vykonáva „právo každého“ nesmie poškodiť majetok vlastníka nad prípustnú hranicu.¹¹ Toto všeobecné obyčajové pravidlo je exemplifikované v konkrétnych rôznorodých situáciách.

Napríklad, právo prechodu je vo Fínsku obmedzené v prípade polí počas vegetačného obdobia, kedy sa môžu držiteľia „práva každého“ pohybovať len „*po ceste alebo chodníku sledujúcim okraj poľa (po medzi)*“.¹² Je jasné, že toto obmedzenie sleduje oprávnený majetkový záujem vlastníka pozemku (alebo osoby odvodzujúcej svoje oprávnenie k pozemku od vlastníka), ktorý by bol v opačnom prípade narušený nad prípustnú mieru. Je ale dôležité všimnúť si, že toto obmedzenie nijako nebráni držiteľovi „práva každého“ v jeho základnom oprávnení – práve na prístup ku krajine – len výkon jeho práva nasmerováva želateľným smerom.

Držiteľ „práva každého“ je tiež povinný rešpektovať súkromie vlastníka pozemku. Napr. nemôže vykonávať toto právo „*v záhradách alebo v bezprostrednom susedstve ľudských sídel*“.¹³ Fínska úprava teda okrem záhrad neuvádza žiadnu ďalšiu konkrétnu lokalitu, ku ktorej by mali držiteľia „práva každého“ zamedzený prístup. Používa pojem „bezprostredné susedstvo ľudských sídel“, ktorý je dostatočne pružný na to, aby pokryl aj ďalšie situácie. Na porovnanie, český zákonodarca zvolil iný prístup, ktorý spôsobil, že rozsah „zakázaných lokalít“ je podstatne širší.¹⁴ Je tiež vhodné poukázať na fakt, že formulácia „bezprostredné susedstvo ľudských sídel“ je v skutku zaujímavá. Nie je totiž nikde stanovené, že by toto „bezprostredné susedstvo“ malo patriť vlastníkovi sídla. Môžeme teda konštatovať, že zákaz narušenia súkromia je formulovaný široko, pretože sa nevzťahuje iba na ochranu súkromia vlastníka konkrétneho susediaceho sídla, ale aj jeho susedov či širšieho okolia.

Verejný záujem musí byť tiež rešpektovaný. Pod verejným záujmom v tomto prípade chápeme predovšetkým ochranu prírody (životného prostredia), zaistenie verejnej bezpečnosti a dobrých mravov.

7 Porovnaj § 6 fínskeho zákona o love (č. 615/1993 Zb.)

8 Tamtiež § 10.

9 Tamtiež § 8.

10 Tamtiež § 7 ods. 1. a 2.

11 *Everyman's right in Finland: Public access to the countryside: rights and responsibilities*. Helsinki: The Finnish Ministry of the Environment, 2007, s. 2.

12 Tamtiež, s. 2.

13 Tamtiež, s. 23.

14 Porovnaj § 63 ods. 3 Zákona o ochrane prírody a krajiny č. 114/1992 Sb., ktorý uvádza: „Práva podle odstavce 2 se nevztahují na zastavěné či stavební pozemky, dvory, zahrady, sady, vinice, chmelnice a pozemky určené k faremním chovům zvířat. Orná půda, louky a pastviny jsou z oprávnění vyloučeny v době, kdy může dojít k poškození porostů či půdy nebo při pastvě dobytka.“

Ochrana prírody je zaručená vylúčením alebo obmedzením využívania niektorých ohrozených druhov rastlín a zvierat, prípadne v ochrane určitej biologicky hodnotnej oblasti (napr. národné parky), alebo ochrane prírody vo všeobecnosti – napr. povinnosť držiteľa „práva každého“ neplašiť vtáctvo a živočíšstvo.¹⁵

Na zaistenie verejnej bezpečnosti boli tiež stanovené rôzne obmedzenia. Tie sa prejavujú napr. pri výkone práva lovu,¹⁶ alebo vo všeobecnom zákaze „zakladania otvorených ohňov v lesoch a ich okolí, ak hrozí lesný požiar“.¹⁷

Medzi obmedzenia v záujme zachovania dobrých mravov môžeme zaradiť zákaz použitia určitých metód lovu nie kvôli ich nadmernému zaťažovaniu prírody, ani v záujme zachovania verejnej bezpečnosti, ale preto, že ide o „neetické“ praktiky.¹⁸

Na záver tejto kapitoly nám len ostáva uviesť, že sme si plne vedomí, že niektoré obmedzenia „práva každého“ môžu sledovať viacero cieľov. Je očividné, že napr. zákaz zakladania ohňov je zameraný tak na zaistenie verejnej bezpečnosti ako aj na ochranu prírody či vlastníctva.

2. PÔVOD „PRÁVA KAŽDÉHO“

Ako sme sa zmienili v úvode, pôvod „práva každého“ je veľmi starobylý. Je ťažké určiť presný čas jeho vzniku, alebo stanoviť aspoň storočie, odkedy sa začalo objavovať, ale zdá sa, že je oveľa staršie ako vlastnícke právo k pozemkom.

Formovanie sa inštitútu vlastníctva bolo v každej spoločnosti dlhodobým a komplikovaným procesom. V divočine, kde je dostatok dostupných prírodných zdrojov, ktoré vysoko prevyšujú možnú spotrebu tam žijúcich ľudí, nie je žiadny ekonomický ani právny dôvod na obmedzovanie ich využívania.¹⁹ V začiatkoch procesu formovania vlastníctva sa začínali objavovať jednotlivé singulárne oprávnenia k určitým predmetom, ktoré nadobúdali status ekonomického statku. Tu môžeme spomenúť napr. právo pastvy, právo lovu a rybolovu a pod. Tieto práva boli teritoriálne limitované a vyhradené najskôr pre kolektívne subjekty (kmeň, klany, rody a pod.), o niečo neskôr sa objavuje aj individuálne „vlastnícke“ oprávnenie k týmto objektom. Klasický (rímsky) koncept vlastníctva pôdy sa však objavil až v spoločnostiach, ktoré boli schopné využívať širokú škálu prírodných zdrojov.

Môžeme preto konštatovať, že bez ekonomickej potreby vyhradenia určitých užívacích práv len určitým skupinám, panuje „prirodzený stav“ „práva každého“ k týmto statkom. Keď niekto žije v oblasti, kde množstvo dostupného dreva presahuje jeho potreby a schopnosti vyťažiť ho tisícnásobne, tam nie je žiaden praktický dôvod vyhradzovať právo k tomuto drevu konkrétnym subjektom. Analogicky preto platí aj v situácii, kde sú určité ekonomické statky viažúce sa k pozemkom vyhradené ich vlastníkom, že „neekonomické“ plody týchto pozemkov budú spadať pod koncept „práva každého“.

Vychádzajúc z tejto premisy konštatujeme, že obsah „práva každého“ a obsah vlastníckeho práva k pozemkom sú vzájomne podmienené. Jedným zo základných charakteristík vlastníctva je skutočnosť, že toto právo musia rešpektovať všetci, teda že platí *erga omnes*. Napriek tomu, že vlastníctvo je v súčasnosti definované veľmi široko, a interpretované ešte širšie, výkon tohto práva je limitovaný viacerými faktormi. Je limitovaný právami ďalších subjektov (napr. právami susedov), vecnými právami tretích osôb (vecné bremená, záložné právo, predkupné právo, ak má povahu vecného práva), verejným záujmom (napr. environmentálne predpisy) ako aj prirodzenými právami „každého“ (verejnosti) na prístup ku krajine. Preto konštatujeme, že rozšírenie oprávnení vlastníka pozemku súčasne zužuje práva verejnosti a *vice versa*.

15 *Everyman's right in Finland: Public access to the countryside: rights and responsibilities*. Helsinki: The Finnish Ministry of the Environment, 2007, s. 23.

16 Porovnaj napr. § 20 ods. 3, § 21 a § 23 finskeho zákona o love (615/1993 Zb.)

17 *Everyman's right in Finland: Public access to the countryside: rights and responsibilities*. Helsinki: The Finnish Ministry of the Environment, 2007, s. 23.

18 Porovnaj § 33 finskeho zákona o love (615/1993 Zb.). Zákon zakazuje určité metódy lovu, ktoré podľa nášho názoru sú v rozpore s dobrými mravmi, napr. „používanie zrkadiel a iných oslepujúcich nástrojov“ (ods. 5), „lovenie vtákov do sietí a na lepiace prvky“ (ods. 6), „používanie živých návlad“ (ods. 9), „používanie kovových pascí, ktoré nezabijú zviera okamžite“ (ods. 11). Spoločnou črtou týchto zakázaných metód lovu je, že spôsobujú nadmerné utrpenie zvieratám, čo sa považuje za morálne neprípustné.

19 DEMSETZ, Harold. Towards a theory of property rights. *The American Economic Review* 57, 1967, č.2, s. 347.

Napokon považujeme za potrebné zdôrazniť, že hranice medzi vlastníckym právom a „právom každého“ nie sú večné, ale naopak podliehajú spoločenskému vývoju na danom území. Berúc do úvahy posledných niekoľko tisícročí je jasné, že trend posilňovania vlastníckych oprávnení k pozemkom sa zvyšuje na úkor práva verejnosti. Myslíme si, že tento vývoj je ekonomicky odôvodniteľný vyššou efektivitou súkromného vlastníctva, alebo širšie – vyhradeného režimu užívania ekonomických statkov z pozemkov. Avšak aj práva, ktoré sa už stali obsahom vlastníckeho práva, môžu byť pri zmenených spoločenských a ekonomických podmienkach opäť prenesené do „voľného režimu“. Na ilustráciu tohto javu uvádzame „právo k lesným plodom“, ktoré bolo v paleolitickej spoločnosti lovcov a zberačov s najväčšou pravdepodobnosťou vyhradené ako významný zdroj potravy do kolektívneho užívania skupín, ktoré sa v danej oblasti zdržiavali. Dnes je zber lesných plodov ponechaný vo voľnom užívaní verejnosti minimálne v niektorých krajinách (napr. aj na Slovensku), pretože sa tieto plody stali „neekonomickou komoditou“.²⁰

3. ZMYSEL A FUNKCIE „PRÁVA KAŽDÉHO“

Vo svetle predchádzajúcej kapitoly sa zdá, že najdôležitejšou funkciou „práva každého“ je funkcia ekonomická. Je naozaj pravdou, že v minulosti bol výkon ekonomických oprávnení prameniach z „práva každého“ dôležitým pre prežitie chudobnejších vrstiev obyvateľstva. Aj ekonomická logika a hospodárnosť vo využívaní zdrojov podporuje za určitých okolností režim otvorenej spotreby. Pokiaľ ide o „postrádateľné zdroje“, ktoré sú dostupné vo veľkom množstve, je model ich otvorenej spotreby pre každého ekonomicky najracionálnejší, pretože každý iný model by spôsobil ekonomickú neefektívnosť vo využívaní týchto statkov. Avšak ekonomická funkcia práva verejnosti na prístup ku krajine je stále menej a menej dôležitá.

Na druhej strane, aj primárne „neekonomické“ „práva každého“ môžu mať za určitých okolností ekonomické opodstatnenie z hľadiska využívania iných oprávnení. Tento jav sa prejavuje napr. pri „práve cesty“, ak sa toto využíva s ekonomickou motiváciou. Predstavme si situáciu, kde špecifický ekonomický záujem viazne na pozemku A, avšak je nemožné tento ekonomický potenciál rozumne využívať bez prístupu cez pozemok B. Na účel prístupu k pozemku A možno zriadiť vecné bremeno k pozemku B. Za určitých okolností je ale takýto postup krajne nevyhovujúci. Napr. pozemok B je lokalizovaný na takom frekventovanom mieste, že predstavuje prístupovú cestu k mnohým ďalším pozemkom, s ktorými navyše ani nemusí susediť. Subjektov potrebujúcich cez pozemok B prejsť môže by aj neurčité množstvo, a za týchto okolností je nevyhovujúce vždy zriaďovať nové vecné bremeno na základe práva k inému „blízkeho“ pozemku, alebo vďaka určitým personálnym dôvodom. V tomto prípade je oveľa jednoduchšie danú situáciu ošetriť cez „právo každého“, lebo vzniká na neformálnom základe (púhy fakt potreby prechodu konštituuje toto právo). Samozrejme, podlieha rozumným obmedzeniam, ktoré sa dajú plasticky prispôbiť miestnym pomerom.

Avšak v súčasnosti vychádza do popredia iná funkcia „práva každého“. Je to zabezpečenie prístupu verejnosti k prírodným „statkom“, ktoré už nie sú založené na ekonomických potrebách ľudí, ale vychádzajú z potreby návratu človeka do jeho prirodzeného prostredia, s trávením voľného času, skrátka s „užívaním si krajiny“. *Homo sapiens postmodernicus* nevidí v lese, poli či lúke len ekonomickú jednotku produkcie, ktorá má pokryť jeho základné materiálne potreby. Mohli by sme s trochou zveličenia povedať, že je dosť bohatý a iba s materiálnymi statkami si nevystačí. Preto by v dnešnej dobe mali materiálne úžitky ekonomického charakteru patriť predovšetkým vlastníkovi pozemku, a „nemateriálne práva“ zhmotnené v práve verejnosti na prístup ku krajine by mali byť ponechané vo všeobecnom užívaní „ľudstvom“.

20 Podľa odhadov fínskej vlády, iba 3 – 10% jedlých lesných plodov a húb vo fínskych lesoch je vyzbieraných. Iba jedna tretina z tohto množstva je predaná tretím osobám. Zvyšok je použitý priamo domácnosťami. Porovnaj: KIMMO, Krista. *Inclusion of everyman's' rights on Unesco Intangible Heritage list proposed*. Forest.fi 2012 Dostupné na: [<http://www.forest.fi/smyforest/foresteng.nsf/allbyid/913F194EC1D20CEBC2257A7100328249?OpenDocument>]

4. HISTORICKÝ EXKURZ A PÁTRANIE PO PRÍČINÁCH SLABEJ OCHRANY „PRÁVA KAŽDÉHO“ V SÚČASNOSTI

4.1 INVÁZIA LEGALIZMU, LIBERALIZMU A KAPITALIZMU ALEBO KRÁTKY ÚVOD K MARXOVI

S cieľom správneho pochopenia Marxových námietok proti *Zákonu o krádeži dreva z roku 1841* v tejto podkapitole v krátkosti naznačíme, akým výzvam čelila doba, v ktorej žil.

Ako sme sa už zmienili, právo verejnosti na prístup ku krajine je obyčajovej povahy. Je založené na rešpektovaní určitých nepísaných pravidiel, ktoré časom získali povedomie záväznosti (*opinio necessitatis*), a stali sa záväzným právom. Vďaka týmto pravidlám v priebehu stredoveku popri sebe dlhodobo koexistovali práva „panstva“ ku hlavným ekonomickým plodom pozemkov s právami poddaných (každého, verejnosti) ku vedľajším plodom. V tejto situácii, kedy vlastníctvo, ako ho poznáme dnes, v podstate neexistovalo, boli tak práva panstva ako aj práva poddaných k pozemkom obyčajovej nepísanej povahy organicky zakomponované do feudálnej ekonomickej štruktúry. Je tu tiež dôležité zdôrazniť, že „obyčajovosť“ dodávala systému stabilitu, ktorá už čoskoro mala byť narušená.

S nástupom kapitalizmu a klasickej liberálnej doktríny bol feudálny systém spochybňovaný z viacerých smerov. V porovnaní s konceptom slobodného vlastníctva, ktorý propagoval kapitalizmus, bol feudálny systém ekonomicky neefektívny, sociálne rigidný a ideologicky stále menej a menej priateľný. Tieto trendy sa dajú pozorovať od neskorého stredoveku (v Taliansku niekoľko storočí skôr), ale dostatočnú silu nabrali až počas tzv. buržoázných revolúcií. Tie do značnej miery zmenili politický a právny systém vtedajších spoločností, ale paradigmatické zmeny neobišli ani právo. Písané právo bolo znovuobjavené.

Popri ohromnosti zmien, ktoré spôsobilo zavedenie kapitalizmu a občianskeho princípu v spoločnosti, sa nám môže zdať, že „legalistická revolúcia“ nebola až taká závažná. Opak je však pravdou. Princíp písaného práva bol z daných troch fenoménov možno najvýznamnejší a do značnej miery umožnil etablovanie sa ostatných dvoch. Je vskutku zmenou paradigmy, keď je umožnené z pozície suveréna okamžite zmeniť všetko dovtedajšie právo. Predtým boli aj na nepatrné zmeny potrebné desaťročia, potom sa dali zmeniť aj tie najzákladnejšie právne princípy v priebehu okamihu. Po druhé, napriek všeobecnej predstave „moderného človeka“ o tom, že počas feudalizmu vplyv na obsah práva malo menej ľudí, opak je pravdou. Na zmenu obyčaje sa vyžadovala dlhá doba, počas ktorej sa eliminovali vplyvy chvíľkových mocenských výkyvov. S nástupom parlamentarizmu sa to zmenilo, a aktuálna parlamentná väčšina mala plné zákonodárne právomoci, ktoré mohla využiť podľa svojej vôle.

Záverom tejto podkapitoly môžeme konštatovať, že písané právo bolo rozhodujúcim nástrojom transformácie feudálnej spoločnosti na občiansku. Zavedenie klasickej (rímskej) koncepcie vlastníctva k pôde monopolizovalo po stáročia rozdrobené vecné práva v rukách vlastníka. Možno to bolo nezamýšľaným efektom „veľkého pokroku“, ale legislatívna ochrana súkromného vlastníctva súčasne *de facto* prekludovala právnu ochranu predtým obyčajových oprávnení bývalých poddaných k tejto pôde. V dôsledku toho boli tieto starobylé obyčajové práva vo veľkom porušované a narušená ekonomická rovnováha vytvorila nové kontroverzie.

4.2 MARXOVA KRITIKA ZÁKONA O KRÁDEŽI DREVA Z ROKU 1841

Zhromaždenie rýnskej provincie (Pruské Porýnie) prediskutovalo a následne aj schválilo návrh zákona o krádeži dreva v roku 1841. Tento zákon medzi iným zakázal zber suchých haluzí spadnutých v lese a zároveň trestal tento čin ako delikt proti lesným reguláciám rovnako prísnymi sankciami ako krádež surovej guľatiny.²¹

Marxovu kritiku tohto zákona môžeme rozdeliť na dve skupiny argumentov. Po prvé, obvinil zákonodarcu zo zaujatosti voči chudobným, pretože svojimi zákonmi ochraňoval len záujmy bohatých. Marx uviedol, že n rozdiel od obyčajových práv vlastníkov, starobylé obyčajové práva chudobných k pôde neboli kodifikované, preto už nie sú v zmenenom právnom prostredí viac považované za práva hodné ochrany, lebo

21 MARX, Karl. Debates on the Law on Thefts of Wood. *Rheinische Zeitung*, November 1, 1842, par. 7.

nemajú požadovanú formu.²² Pokračujúc v tejto argumentačnej línii, každý pokus kriminalizovať konanie chudobných ľudí, ktoré sa zakladá na ich tradičných právach, iba dokazuje, že zákonodarcu sa zaujíma výlučne o ochranu práv bohatej vrstvy.²³

Marx tiež poukázal na to, že obyčajové práva chudobných mali okrem iného aj dôležitú sociálnu funkciu, ktorá navyše nebola sanovaná žiadnym pozitívnym zásahom zákonodarcu v zmysle jej kompenzácie. S touto myšlienkou neprišiel Marx ako prvý. Podobné spory boli časté už počas formovania prvých lesných regulácií v 16. storočí.²⁴

Druhý Marxov útok smeroval proti absencii dostatočných procedurálnych nástrojov ochrany obvineného z deliktu a tiež proti neporadne vysokému trestu za tento čin. Marx považoval takýto prísny trest za v podstate banálny priestupok, ktorý mal navyše oporu v starých obyčajových právach, za odtrhnutý od jeho aktuálnej spoločenskej nebezpečnosti.²⁵ Navyše tu dochádzalo ku kumulácii „benefitov“ zo sankčných mechanizmov v rukách vlastníka lesného pozemku. Podľa § 15 predmetného zákona mohol vlastník lesa získať trojnásobnú „kompenzáciu“: mal nárok na vrátenie ceny ukradnutého dreva, potom na štvor-šesť-osemnásobnú pokutu, a napokon sa špeciálnu sumu, ktorá ho mala odškodniť za stratu. Marx bol presvedčený, že výpočet výšky tejto straty „bude často vykonaný arbitrárne a bude založený skôr na fikcii ako na realite“. ²⁶ To v konečnom dôsledku môže viesť k tomu, že lesný vlastník bude svoje postavenie zneužívať na šikanovanie chudobného ľudu.²⁷

Marx tiež namietal proti „prezumpcii krádeže“. Podľa predmetného zákona totiž platila všeobecná zásada, že s každým, kto nebol schopný dokázať, že drevo nadobudol z poctivých zdrojov, bolo naložené ako so zlodejom.²⁸ Napokon Marx považoval „lesného strážcu“ za natoľko závislého od vlastníka lesa, že dôvodne pochyboval o nestrannosti jeho úsudku pri výkone právomocí, ktoré mu zákon zveril.²⁹ „Táto logika, ktorá mení sluhu vlastníka lesa na štátny orgán, súčasne mení štátnu moc na sluhu vlastníka lesa.“³⁰

Zhrnúc vyššie uvedené dodávame, že Marx videl v porušovaní starobylých obyčajových „práv každého“ akt násilia buržoázie na proletariáte. Odmietol protiargumenty spočívajúce v poukazaní na objektívne okolnosti – ochranu oprávnených záujmov vlastníkov a zabezpečenie prirodzenej obnovy lesa – ako faľošné a majúce za cieľ zakryť skutočné úmysly zákonodarcu. Avšak Marx nevolal po obnovení predošlého stavu, teda obnovení ochrany obyčajových práv chudobných. Poukázal len na to, že „rozumný zákonodarcu uprednostní prevenciu pred represiou“. ³¹ Preto volá po rozsiahlych pozitívnych zásahoch zákonodarcu u prospech najchudobnejších.³²

4.3 DNEŠNÉ VÝZVY, ALEBO ČO SI MARX NEVŠIMOL

S mnohými Marxovými postrehmi z predchádzajúcej podkapitoly možno nepochybné súhlasiť. Môžeme *en bloc* akceptovať jeho kritiku excesívnej kriminalizácie zbierania suchých halúz v lesoch, pretože išlo o čin s minimálnou spoločenskou nebezpečnosťou a uvalené tresty mali ďaleko od primeraných. Navyše „perličky“ ako „prezumpcia krádeže“, privatizácia štátnej moci (vo vzťahu ku kompetenciám „lesných strážcov“) a súkromný adresát príjmov z pokút, značne ohrozujú samotné základy právneho štátu a suverenity štátu.

22 MARX, Karl. Debates on the Law on Thefts of Wood. *Rheinische Zeitung*, October 27, 1842, par. 3.

23 MARX, Karl. Debates on the Law on Thefts of Wood. *Rheinische Zeitung*, November 3, 1842, par. 17.

24 WARDE, Paul. Law, the “Commune”, and the Distribution of Resources in early modern German State Formation. *Continuity and Change*, 17, 2002, č. 2, s. 183 – 221.

25 MARX, Karl. Debates on the Law on Thefts of Wood. *Rheinische Zeitung*, October 27, 1842, par. 13.

26 MARX, Karl. Debates on the Law on Thefts of Wood. *Rheinische Zeitung*, November 1, 1842, par. 14.

27 MARX, Karl. Debates on the Law on Thefts of Wood. *Rheinische Zeitung*, October 30, 1842, par. 10.

28 MARX, Karl. Debates on the Law on Thefts of Wood. *Rheinische Zeitung*, November 1, 3. 1842, par. 11.

29 MARX, Karl. Debates on the Law on Thefts of Wood. *Rheinische Zeitung*, October 27, 1842, par. 20.

30 MARX, Karl. Debates on the Law on Thefts of Wood. *Rheinische Zeitung*, October 30, 1842, par. 19.

31 MARX, Karl. Debates on the Law on Thefts of Wood. *Rheinische Zeitung*, October 27, 1842, par. 11.

32 Tamtiež

Tiež súhlasíme s jeho argumentom proti prehnane širokému aplikovaniu prostriedkov trestného práva. Ako bolo dokázané aj v nedávnych štúdiách, prevencia zločinu je ďaleko efektívnejšia ako represia.³³

Avšak treba pripustiť, že aj prohibícia zbierania suchého dreva mohla mať svoje racionálne zdôvodnenie. Azda najvýznamnejší argument v tejto súvislosti je argument ekonomický. V Marxových časoch získalo drevo ako komodita na dôležitosti, čo je objektívny fakt, nie výsledok „kolektívnej pažravosti“ lesných vlastníkov alebo kapitalistického systému ako takého. Bol to dôsledok rozsiahlych spoločenských zmien, rapidného nárastu populácie a vedeckého pokroku, ktorý umožnil rozšírenie priemyselnej výroby vyžadujúcej si veľké kvantá dreva. V záujme uspokojenia rastúceho dopytu po dreve boli vyvinuté metódy, ako zvýšiť jeho produkciu. A jednou z nich je posilňovanie prirodzenej obnovy lesa, ktorá by mohla byť „rastúcim počtom chudobných prečesávajúcich lesy“ ohrozená.

Ako sme poukázali už v prvej kapitole, ekonomická zložka „práva každého“ sa vhodne uplatní v prípadoch, kedy je daných zdrojov dostatok. V zmenenej situácii, ako je táto, je tendencia obmedzovania okruhu subjektov oprávnených na požívanie plodov prirodzená, pretože individuálne subjekty majú lepší predpoklad, že budú daný zdroj využívať udržateľným spôsobom.

Intenzívne ekonomické využívanie krajiny verejnosťou môže mať aj závažné ekologické dopady. Ako poukázal Garrett Hardin, verejné využívanie dostupných prírodných zdrojov môže viesť k ich totálnemu vyčerpaniu a zničeniu ich prirodzenej regeneračnej schopnosti.³⁴ K podobnému záveru dospela aj Eleonor Leacock vo svojich memoároch z kanadského prostredia *The Montagnes "Hunting Territory" and the Fur Trade*, kde jasne dosvedčuje, že predovšetkým absencia súkromného vlastníctva pôdy spôsobila nadmerný lov, keď diaľkový obchod s kožušinami zmenil motivácie lovcov.³⁵

V tomto kontexte zaujme aj názor Marxovho súčasníka a krajana Wilhelma Heinricha Riehla, ktorý je považovaný za konzervatívneho autora. Ten poukázal na to, že les má nielen svoju ekonomickú hodnotu, ale rovnako dôležitá je aj jeho ekologická a sociálna funkcia. Veril tomu, že „spor o les“ môže byť prekonaný tým, že sa zabezpečí prístup verejnosti k lesu v rámci voľnočasových aktivít, ale jeho ekonomické využívanie bude ponechané v súkromných rukách.³⁶

Ale prílišné lpenie na ekonomických aspektoch starých obyčajových práv nebolo najväčšou chybou Marxovho prístupu. Aj keď sa čiastočne dotkol jadra problému, keď poukázal na „jednostrannosť buržoáznej legislatívy“, v ďalšom výklade sa sústredil iba na rozpornosť záujmov bohatých (vlastníkov lesa) a chudobných (bývalých držiteľov obyčajových práv). Preto si nevšimol, že jadrom problému nie je zaujatý zákonodarc, ale legalistický prístup k právu ako taký.

Problém agresívneho legalizmu sme sa snažili uviesť v predchádzajúcej kapitole. Je to v skutku mocná zbraň proti konzervatívnym prístupom. Vyviera z racionalistickej viery, že zákonodarc, ako držiteľ štátnej suverenity, je schopný spravovať spoločnosť vo všetkých jej aspektoch. Nie je viazaný ničím iným ako „rozumom“ a s bývalým obyčajovým právom nakladá ako s reziduom *ancien régime*. Je tu prítomná imanentná snaha pokryť celé oblasti spoločenskej regulácie písaným právom, zvyčajne cestou kodifikácií. Za právo sa považuje len to, čo má písanú formu a sankciu zákonodarcu. Iste, písané právo má nepochybne veľa pozitív počinajúc neporovnateľne vyššou právnou istotou a končiac pripravením pôdy pre demokratizáciu spoločnosti. Avšak nemožno si nevšimnúť, že práve absolutistické tendencie písaného práva spolupôsobili pri tých najväčších tragédiách v dejinách ľudstva.

Je tiež nepochybne nie bez významu, že staré obyčajové práva neboli v Porýní zrušené priamo, teda zákonom, ktorý by bol explicitne zrušil ich platnosť. Ich „de facto zrušenie“ len implicitne vyplýva zo zavedenia klasickej rímskej koncepcie vlastníctva. V čase zavedenia slobodného vlastníctva poslanci nereflektovali všetky podstatné dopady, ktoré bude mať táto zmena v spoločnosti. V skutočnosti to ani nebolo celkom

33 TAKALA, Hannu. Nordic Cooperation in Criminal Policy and Crime Prevention. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 5, 2004, č. 2, s. 131 – 146.

34 HARDIN, Garret. The Tragedy of the Commons. *Science* 162, 1968, č. 3859, s. 1243 – 1248.

35 LEACOCK, Eleonor. *The Montagnais "Hunting Territory" and the Fur Trade*. Menasha: American Anthropological Association, 1954, s. 24 – 40.

36 WARDE, Paul. Fear of Wood Shortage and the Reality of the Woodland in Europe, c. 1450 – 1850. *History Workshop Journal* 62, 2006, č. 1, s. 31

možné. Nikto nedokáže presne predvídať všetky podstatné dopady svojho konania, obzvlášť v revolučných časoch. To sa stalo aj v tomto prípade. Monopolizáciou všetkých práv k pôde v rukách jej vlastníka zákonodarca nechcene odstránil všetky dovtedajšie obyčajové práva vrátane „práva každého“, ktoré malo v tomto čase dôležitú sociálnu funkciu. Je totiž ťažko uveriteľné, žeby liberálni poslanci chceli úmyselne zakázať chudobným zbieranie suchých haluzí či lesných plodov alebo orieškov v tej slávnostnej a epochálnej chvíli, kedy zaviedli slobodné vlastníctvo pôdy. Avšak svätý hnev proti starému režimu spôsobil, že spoločensky cudzorodý koncept slobodného vlastníctva bol zavedený bez vážnejších výhrad.

Preto počas parlamentnej diskusie pri schvaľovaní zákona o krádeži dreva ani raz nezaznela pochybnosť o prípadnom existujúcom právnom základe pre zber suchého dreva. Všetci poslanci verili, že to nie je legálne. Predmetom diskusie bolo len to, či tento skutok trestať, a v akom rozsahu.³⁷ Pôvodne nezamýšľaný dôsledok „opomenutia“ časti existujúcej právnej reality pri zavádzaní slobodného vlastníctva teraz poslužil za základ pre nespochybniteľnú „imanentnú“ vôľu zákonodarcu už obsiahnutú v platnom práve (rozumej v predchádzajúcich predpisoch).

Ale nestála pri zrode legalistickej právnej doktríny práve viera v to, že práve toto je metóda vedomej tvorby práva v prospech ľudu? Zrazu prichádzame na to, že pôvodné „opomenutia“ sú následne vykladané ako implicitné normy s potenciálom tvoriť podklad pre ďalšie legislatívne kroky v budúcnosti. Podobne ako pár dekád predtým, aj počas diskusie o zákone o krádeži dreva poslanci opomenuli dôležitú súčasť existujúcej právnej reality a síce, že „právo každého“, ktorého určitý aspekt práve pod hrozbou trestnej sankcie zakazujú, obsahuje aj neekonomické aspekty. Preto legislatívny zákaz zberu suchých haluzí majúci za následok faktické obmedzenie prístupu verejnosti do lesa nesie v sebe vrozenú vadu v podobe chápania lesa ako výlučne ekonomickej jednotky a opomínania jeho iného využitia.

5. PRÁVO VEREJNOSTI NA PRÍSTUP KU KRAJINE NA SLOVENSKU – TEORETICKÉ A PRAKTICKÉ VÝCHODISKÁ

Hoci obyčajové práva verejnosti na prístup ku krajine nemajú na Slovensku svoje legislatívne ani doktrínálne ukotvenie, v skutočnosti sú tieto bežnou súčasťou našej právnej reality. V tejto kapitole sa pokúsime formulovať základné teoretické východiská doktríny „práva verejnosti“ a stručne ich exemplifikujeme. Záverom sa vyjadríme aj ku konkrétnym zmenám pozitívneho práva, ktoré by mohli v budúcnosti napomôcť lepšiemu výkonu „práva verejnosti“.

Čo sa týka pojmu, rozhodli sme sa neprikloniť k doslovnému prekladu škandinávského „práva každého“, pretože tento pojem by mohol v laickej aj odbornej verejnosti vyvolávať určité rozpaky. Máme za to, že z pojmu „právo verejnosti na prístup ku krajine“ (skrátene: „právo verejnosti“) sa dá nepochybne lepšie identifikovať, o čo vlastne ide. Vzhľadom na to, že v tejto práci uvádzame do slovenskej jurisprudencie nový pojem, považujeme za dôležité, aby už z jeho názvu bol identifikovateľný jeho obsah.

Čo sa obsahu práva verejnosti na prístup ku krajine týka, inšpirujeme sa našou klasifikáciou „práva každého“ z prvej kapitoly tejto práce. „Právo verejnosti“ teda možno rozčleniť do štyroch kategórií rozvedených v nasledujúcich podkapitolách.

5.1 PRÁVO CESTY A S NÍM SÚVISIACE PRÁVA

Aj napriek tomu, že toto právo nie je v súčasnosti na Slovensku kodifikované, je široko rešpektované a praxi frekventovane využívané. Napriek tomu sme presvedčení, že pri súčasnom stupni „formalizácie“ práva je pozitívne ukotvenie práva prechodu cez pozemok odôvodnené. Napr. v zákone o lesoch by určite malo figurovať ustanovenie o základnom práve prechodu a popríklad by mali byť rámcovo stanovené aj jeho obmedzenia. Súčasný stav však *de facto* chráni tieto práva tým, že neumožňuje lesné pozemky ohradzovať a zamedzovať tak prístupu verejnosti (samozrejme, v určitých prípadoch je to dovolené).

37 MARX, Karl. Debates on the Law on Thefts of Wood. *Rheinische Zeitung*, October 25, 1842, par. 4 – 7.

Rovnako možno konštatovať, že aj právo prechodu cez lúčne alebo poľné pozemky sa vo všeobecnosti na Slovensku rešpektuje, s obmedzeniami vyplývajúcimi z povahy hospodárskeho využívania daných pozemkov. Tiež však chýba aspoň rámcová zákonná úprava. Zákon o ochrane prírody a krajiny v § 13 s účinnosťou pre druhý stupeň ochrany prírody (a vyššie) zakazuje vjazd motorovými vozidlami, záprahmi, kočmi a saňami na pozemky mimo cesty.

5.2 PRÁVO NA POBYT V KRAJINE

Podobne ako pri prvej skupine práv, ani právo pobytu v krajine nie je u nás upravené zákonom. Platí však základná ústavná zásada zakotvená v čl. 2 ods. 3 Ústavy SR, že „čo nie je zakázané, je dovolené“. Pobyt a pohyb po lesných a iných pozemkoch mimo zastavaného územia obce je teda vo všeobecnosti povolený (aj keď nie výslovne), ale podlieha obmedzeniam v závislosti od toho, o aký druh pozemku ide. Napr. v treťom stupni ochrany prírody a vyššie je zakázané pohybovať sa mimo turistický chodník či už peši alebo na bicykli, alebo stanovať.³⁸

Malo by teda platiť, že na území s prvým a druhým stupňom ochrany by mali byť tieto činnosti povolené. Avšak tu prichádzame k v skutku zaujímavému javu, pretože právo zakladať oheň v lese ako aj stanovať je zakázané v § 31 ods. 1 zákona o lesoch. Z tohto zákazu v oboch prípadoch platí výnimka, že je to dovolené v prípade, ak ide o na to určené a riadne označené miesta. A samozrejme, označenie majú zabezpečiť na svoje náklady lesní vlastníci, ktorí sa pochopiteľne do tejto činnosti veľmi nehrnú. V súčasnosti je teda vysoko problematické legálne založiť v lese oheň, hoci táto činnosť nie je v praxi nijako zriedkavá. Tieto zákazy sú dokonca sankcionovateľné pomerne prísnyimi pokutami: vstup na lesný pozemok na bicykli mimo lesnú cestu a stanovanie mimo vyznačené zóny môže človeka vyjsť až na 5 000 Sk³⁹ a založenie ohňa na opečenie si slaniny môže byť postihnuté pokutou až do 30 000 Sk.⁴⁰

Je teda jasné, koho záujmy zákon o lesoch sleduje. Na tomto mieste si neodpustíme zlomyseľnú poznámku, že lesníkov na Slovensku trápí ochrana prírody viac ako slovenských ochranárov. Napriek tomu k udeleniu pokút za tieto „delikty“ dochádza v praxi len veľmi zriedkavo, pravdepodobne pod vplyvom všeobecného presvedčenia, že nielenže nejde o protispoločenské konanie, ktoré by odôvodňovalo uvalenie takýchto prísnych sankcií, ale že ide dokonca o spoločnosťou akceptovanú činnosť, ktorú „praktizujú“ široké vrstvy obyvateľstva. Prichádzame teda k záveru, že napriek formálno-právne silnejšiemu zakotveniu zákazu činností spadajúcich pod „právo verejnosti“, toto neformálne obyčajové právo vďaka svojej prirodzenej autorite v praxi prevláda.

Preto navrhuje, aby bol právny stav zosúladený so spoločenskou realitou a nezmyselné všeobecné zákazy boli odstránené. Zákonodarcu by sa mal skôr sústreďiť na adresnejšie obmedzovanie možných negatívnych vplyvov výkonu „práva verejnosti“ napr. tým spôsobom, že zákaz zakladať ohne uplatní len v obdobiach sucha, kedy je riziko vzniku požiaru touto cestou reálne. Tiež by mal v úzkej súčinnosti s vlastníckymi pozemkov vytvárať vhodné podmienky na realizáciu „práva verejnosti“. Mal by teda zakladať bezpečné ohniská, vhodné táboriská a „budovať“ viac cyklistických trás v lesoch, nie fingovane odkazovať verejnosť na výkon jej oprávnení v neexistujúcich „zariadeniach“, ktoré za súčasných podmienok ani nikdy existovať nebudú.

5.3 PRÁVO NA NEEKONOMICKÉ PLODY KRAJINY

Analogicky k prvým dvom skupinám oprávnení zakazuje zákon o ochrane prírody a krajiny v § 14 ods. 1 písm. e) zber rastlín vrátane ich plodov v treťom a vyššom stupni ochrany. O zbere húb sa však zákon nezmieňuje, čo možno pravdepodobne považovať za nedôslednosť, ale za súčasného právneho stavu treba zákon vykladať tak, že povoľuje zber húb na celom území SR. Zber lesných plodov, rastlín, byliniek, a pod. je implicitne možný v prvom a druhom stupni ochrany.

38 Zákon o ochrane prírody a krajiny 543/2002 Z. z., § 14 ods. 1.

39 Tamtiež § 63 ods. 1 písm. b) a ods. 3.

40 Tamtiež § 63 ods. 1 písm. h) a ods. 4.

V tomto prípade sa zákon o lesoch nedopustil žiadnych excesov. V § 31 ods. 1 písm. h) akurát obmedzuje zber semien, výber semenáčikov a sadeníc lesných drevín v „nadmernom množstve“. Za sporný možno považovať jedine všeobecný zákaz získavania čečiny, živice alebo časti kříkov, ktorý je obsiahnutý v § 31 ods. 1 písm. j). Vzhľadom na minimálnu hrozbu pre prirodzenú obnovu lesa by sme sa skôr priklonili k podobnej úprave ako je zakotvená v už zmienenom písm. h), a teda zákazu nadmerného využívania týchto zdrojov. Na okraj chceme tiež podotknúť, že odrezanie si zopár vetvičiek čečiny, vrby rakyty alebo tyče k fazuli nie je v súčasných podmienkach našej krajiny ničím výnimočným. Autor tiež nikdy nepočul o tom, žeby za takéto konanie niekedy niekoho sankcionovali.

5.4 PRÁVO LOVU A RYBOLOVU

Právo lovu je dnes na Slovensku plne upravené zákonom č. 274/2009 Z. z. o poľovníctve. Toto oprávnenie sa odvodzuje od práva k poľovnému revíru. Aplikácia práva verejnosti na prístup ku krajine je tu teda vylúčená.

Čo sa práva rybolovu týka, to je v súčasnosti komplexne kodifikované zákonom č. 139/2002 Z. z. o rybárstve. Podľa § 4 ods. 2 tohto zákona patrí rybárske právo štátu. Ten prostredníctvom ministerstva udelí výkon tohto práva vo vodných tokoch Slovenskému rybárskemu zväzu.⁴¹ Zákon upravuje aj výkon rybárskeho práva na ostatných vodných plochách a v piatej časti stanovuje podmienky hospodárskeho chovu rýb a podnikania na ostatných vodných plochách.

Napriek tomu, že sa úprava práva rybolovu podľa zákona o rybárstve javí byť komplexná, z praxe poznáme minimálne jeden prípad, kde sa právo rybolovu nedá podľa tohto zákona určiť. Ide o dva rybníky v katastri obce Smilno v bardejovskom okrese. Tieto rybníky boli založené pred niekoľkými storočiami ešte za feudalizmu. Kvôli neprehľadným vlastníckym pohybom v minulosti (v súvislosti s vysťahovalectvom časti vlastníkov do Ameriky a následným nevysporiadaním majetkových pomerov, tiež v súvislosti s kolektivizáciou – určitý čas spravovalo rybníky miestne roľnícke družstvo, ktoré však krátko po revolúcii zbankrotovalo a tento „majetok“ takpovediac ostal „vysieť vo vzduchu“) je dnes otázka vlastníctva tejto stredne veľkej vodnej plochy nevysporiadaná. Asi pred 15 rokmi sa do veci pokúsil vložiť Slovenský rybársky zväz, ktorý plánoval rybníky prebrať pod svoju správu (samozrejme mimo už citovanej zákonnej licencie). Kvôli nejasným majetkovým pomerom a potrebe značných investícií však napokon od svojho zámeru ustúpil. Je však zaujímavé, že napriek tomu, že „právna situácia“ daného rybníka nie je najlepšia, rekreačný rybolov na tejto vodnej ploche priam prekvitá a rybník navštevujú ľudia zo širokého okolia. Keďže nemá správcu, nikto nevyberá žiadne poplatky, a tak verejnosť má voľný prístup k lovu. Tieto faktické oprávnenia verejnosti možno odôvodnene chápať ako výkon práva rybolovu podľa obyčajových zásad miestneho charakteru. Tento právny režim pretrváva na tomto rybníku už niekoľko desaťročí, preto sa za príklad „samovoľného“ vzniku obyčajového práva nepochybne dá považovať.

5.5 TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ A POTREBY PRAXE

V tejto kapitole sme stručne rozobrali základný stav „práva verejnosti na prístup ku krajine“ v Slovenskej republike. Konštatujeme, že zákony našej krajiny v súčasnosti toto právo negarantujú výslovne, možno pozorovať len niektoré implicitné náznaky ochrany. Napriek tomu sú vo všeobecnosti tieto obyčajové práva na Slovensku hojne rozšírené.

Z povahy týchto práv vyplýva, že nie je vhodné ich akoukoľvek uzavretou formou kodifikovať. Ide totiž o komplex oprávnení majúcich sčasti právnu povahu, sčasti môže ísť o „dobrú spoločenskú prax“ a sčasti môžu byť dokonca v rozpore s platným pozitívnym právom. Ide teda o „tekutý“ koncept, ktorého obsah je problematické jednoznačne determinovať.

Napriek tomu si myslíme, že súčasné pozitívne právo potrebuje dva pozitívne zásahy v prospech „práva verejnosti na prístup ku krajine“. Po prvé, je žiadúce v ústave alebo v občianskom zákonníku vymedziť

41 Zákonom č. 139/2002 Z. z. o rybárstve, § 4 ods. 3.

tento zastrešujúci koncept ako jeden zo zákonných dôvodov obmedzenia vlastníckeho práva. Súčasná právna úprava totiž takéto obmedzenie v prospech verejnosti nepozná (pozor, nejde tu o verejný záujem, ale o oprávnenie konkrétnych osôb, ktoré sú však vymedzené všeobecne). Ak sa teda aplikuje „dogmatický“ výklad vlastníckeho práva, akékoľvek zásahy, ktoré nie sú v zákone presne vymedzené sú v rozpore s platným právom. Preto je potrebné tento nedostatok napraviť.

Tiež považujeme za potrebné aspoň rámcovo upraviť konkrétne oprávnenia verejnosti, ako napr. právo založiť oheň, alebo právo táboriť v prírode. Tieto príklady sme použili zámerne preto, aby sme poukázali na potrebu určitej kodifikácie v prípadoch, ktoré sú momentálne sporné. Z povahy veci by malo ísť o pozitívne vymedzenie týchto práv verejnosti s následnými výnimkami sledujúcimi buď verejný alebo súkromný záujem.

ZÁVER

V odpovedi na základnú tézu tejto práce považujeme za preukázané, že „právo verejnosti na prístup ku krajine“ je na Slovensku živým fenoménom. V poslednej kapitole sme identifikovali niekoľko okruhov oprávnení, ktoré sa dajú pod tento koncept zaradiť, a ktoré sú v praxi hojne využívané širokými vrstvami obyvateľstva a tolerované jednak vlastníckmi pozemkov a tiež zákonom.

Samozrejme, poukázali sme aj na určité konflikty ku ktorým dochádza v dôsledku nedostatočnej pozitívnej ochrany „práva verejnosti na prístup ku krajine“, ktorá *de facto* absentuje úplne, a tiež v dôsledku určitých excesívnych tendencií zákonodarcu obmedzovať výkon určitých činností, potenciálne spadajúcich pod „právo verejnosti“, v prospech majiteľov lesných pozemkov (alebo v záujme iluzórnej ochrany prírody). V tejto súvislosti sme ponúkli návrhy opatrení, ktoré by mali tieto konflikty mierniť a nedostatky odstraňovať.

Ale ako sme sa už vyjadrili vyššie, „právo verejnosti“ sa nikdy nesmie stať plne kodifikovaným, lebo je to nielen ťažko zrealizovateľné, dokonca priam nemožné, ale ide to proti samotnej podstate tohto konceptu, ktorého dôležitou funkciou je práve zmierňovanie nedostatkov legalistického právneho poriadku, ktorý napriek častým zmenám svojho obsahu, je vo svojej podstate rigidným.

Význam zachovania „práva verejnosti na prístup ku krajine“ dnes vidíme predovšetkým v zabezpečení primeranej dostupnosti prírodného dedičstva a sprístupnenia krajiny na turistické a rekreačné účely. Doplnkovo má tento koncept aj ekonomický význam, keď umožňuje využívať „plody zeme“ neekonomickej povahy, čím zvyšuje objem dostupných statkov v spoločnosti.

V samotnom závere považujeme za dôležité vyjadriť, že tento koncept považujeme za ideálny z hľadiska vytvorenia prekážok neodôvodnenej „privatizácie krajiny“ a jej výlučného využívania len úzkymi záujmovými skupinami. Uvedomenie si, že momentálny „právny stav“ je založený nielen platnými právnymi predpismi, ale aj živými právnymi obyčajmi, je najlepšou zárukou toho, že naša krajina bude patriť všetkým jej obyvateľom.

ZDROJE A POUŽITÁ LITERATÚRA

1. SLOVENSKÉ PRÁVNE PREDPISY

- Ústava Slovenskej republiky (460/1992 Zb.)
- Zákon o rybárstve (193/2002 Z. z.)
- Zákon o lesoch (325/2005 Z. z.)
- Zákon o poľovníctve (274/2009 Z. Z.)

2. ČESKÉ PRÁVNE PREDPISY

- Zákon o ochrane prírody a krajiny (114/1992 Sb.)
- Lesní zákon (289/1995 Sb.)

3. RAKÚSKE PRÁVNE PREDPISY

- Zákon o lesoch (Forstgesetz 1975)

4. FÍNSKE PRÁVNE PREDPISY

- Zákon o love (615/1993 Zb.)
- Zákon o ochrane prírody (1096/1996 Zb.)

5. LITERATÚRA

- DEMSETZ, Harold. Towards a theory of property rights. *The American Economic Review* 57, 1967, č. 2, s. 347 – 359. Dostupné na: [<http://www.jstor.org/stable/1821637>]
- HARDIN, Garret. The Tragedy of the Commons. *Science* 162, 1968, č. 3859, s. 1243 – 1248.
- KIMMO, Krista. *Inclusion of everyman's rights on Unesco Intangible Heritage list proposed*. Forest.fi 2012 Dostupné na: [<http://www.forest.fi/smyforest/foresteng.nsf/allbyid/913F194EC1D20CEB-C2257A7100328249?OpenDocument>]
- LEACOCK, Eleonor. *The Montagnais "Hunting Territory" and the Fur Trade*. Menasha: American Anthropological Association, 1954, 76 s.
- MARX, Karl. Debates on the Law on Thefts of Wood. *Rheinische Zeitung*, October 25, 27, 30, November 1, 3. 1842. Dostupné na: [http://www.marxists.org/archive/marx/works/download/Marx_Rheinische_Zeitung.pdf]
- TAKALA, Hannu. Nordic Cooperation in Criminal Policy and Crime Prevention. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 5, 2004, č. 2, s. 131 – 46.
- *Everyman's right in Finland: Public access to the countryside: rights and responsibilities*. Helsinki: The Finnish Ministry of the Environment, 2007. Dostupné na: [<http://www.ymparisto.fi/download/noname/%-7B2039A0E2-6CC0-4DB3-ABA2-21670806FDD6%7D/24256>]
- WARDE, Paul. Law, the "Commune", and the Distribution of Resources in early modern German State Formation. *Continuity and Change*, 17, 2002, č. 2, s. 183 – 211.
- WARDE, Paul. Fear of Wood Shortage and the Reality of the Woodland in Europe, c.1450 – 1850. *History Workshop Journal* 62, 2006, č.1, s. 28 – 57.

RECENZIE

**ČENTÉŠ, JOZEF; POVAŽAN,
MICHAL; ŠANTA, JÁN;
DEJINY PROKURATÚRY NA
SLOVENSKU, BRATISLAVA:
ATTICUM, 2014, S. 256,
ISBN 978-80-971381-5-8
(RECENZIA)**

**ZUZANA ILLÝOVÁ
KATEDRA PRÁVNÝCH DEJÍN,
PRÁVNICKÁ FAKULTA UNIVERZITY
KOMENSKÉHO V BRATISLAVE**

Titul „Dejiny prokuratúry na Slovensku“ je kolektívnym dielom troch autorov, konkrétne prokurátora Jána Šantu a vysokoškolských pedagógov z Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave – doc. JUDr. Jozefa Čentéša, PhD. a Mgr. Michala Považana, PhD.

Publikáciu okrem úvodu a záveru tvorí dvanásť kapitol. Je doplnená o zoznam skratiek a použitú literatúru, ktorej rozsah a kvalita svedčí o dôkladnej akvizičnej práci autorov. Každá kapitola mapuje určité historické obdobie v kontexte vývoja postavenia prokuratúry, resp. inštitúcie, ktoré je možno považovať za jej predchodcov. Toto postavenie okrem formálnych deklarácií je implicitne charakterizované aj právnymi normami, ktoré ho vymedzovali v konkrétnom období. Sumár kapitol chronologicky poskytuje relevantné informácie v období od vzniku prokuratúry na území Slovenska v roku 1850 do konca roka 2013. Počas tohto obdobia sa našom území vystriedalo šesť štátnych útvarov, ktoré kreovali a precizovali svoje inštitúcie, medzi nimi aj prokuratúru. Tá sa vyvinula v európskych podmienkach do troch základných modelov; francúzskeho, nemeckého a socialistického. Na našom území našli svoje uplatnenie v rôznych obdobiach všetky.

Členenie textu korešponduje s cieľom, ktorý si autori určili – priblížiť vývoj prokuratúry na Slovensku s akcentom na popis najdôležitejších právnych noriem, ktoré sa stali míľnikmi pri formovaní tohto právneho inštitútu do dnešnej podoby.

V úvode, okrem krátkeho exkurzu do obdobia zrodu prokuratúry v roku 1302, iniciovaného francúzskym panovníkom Filipom IV., sú pasáže venované pojmológii a definícii postavenia, kompetencie a rozsahu výkonu prokuratúry v historickej aj súčasnej podobe na Slovensku. Tá je aktuálne vymedzená zákonom č. 153/2001 Z.Z. o prokuratúre v znení neskorších predpisov.

Ďalej publikácia popisuje podmienky za ktorých vznikol v Uhorsku inštitút verejnej žaloby, ktorý zásadným spôsobom zmenil nazeranie na páchanie trestnej činnosti. Novým bolo v tom, že ak bola trestným činom poškodená súkromná osoba, nazerá sa naň tak, že poškodil celú spoločnosť, zastúpenú štátom. Vznikom inštitútu prokuratúry začal jej prirodzený vývoj. Determinovali ho najmä významné revolučné zmeny v Uhorsku, ale aj v iných vyspelých krajinách Európy. Takými bolo aj rakúsko-uhorské vyrovnanie, prvá svetová vojna a rozpad monarchie. Ďalej sa prokuratúra vyvíjala v podmienkach československých či slovenských štátnych útvarov.

Aj tu jej postavenie a výkon ovplyvňovali najmä historicky významné udalosti. Boli nimi vznik prvej Československej republiky, druhá svetová vojna, vznik Slovenského štátu, uchopenie moci komunistami a vznik komunistickej diktatúry, „obrodný proces“ koncom šesťdesiatych rokov, obsadenie Československa okupačnými vojskami Varšavskej zmluvy, „proces normalizácie“, nástup Gorbačovovej perestrojky, pád komunizmu, vznik Českej a Slovenskej federatívnej republiky, vznik samostatnej Slovenskej Republiky a vstup do Európskej únie. Zmeny, ktoré si nová realita vynútila, boli sprevádzané úpravami legislatívy. Zákonodarcom však vždy ležala na srdci potreba právnej kontinuity, aby sa zamedzilo právnemu vákuu či chaosu. Napriek tomu slovenská prokuratúra nedospela do súčasnej právnej úpravy kontinuálnym procesom, pretože ako bolo spomenuté počas svojho historického vývoja bola kreovaná do podôb nemeckého, socialistického a terajšieho francúzskeho modelu.

Pri presadzovaní nových doktrín do právneho poriadku vznikol priestor pre búrlivé diskusie a presadzovanie alternatívnych návrhov zákonov. Ich výsledné znenie častokrát nebolo ideálne, ale iba kompromisné. Toto všetko publikácia zachytáva. Okrem toho obsahuje množstvo faktov, citácií relevantných zákonov s výkladom ich obsahu alebo sprievodným popisom historického kontextu.

Publikácia je pozoruhodným príspevkom do knižného fondu literatúry právnych dejín. V slovenskej historickoprávnej vede doposiaľ nebola táto problematika v takomto rozsahu spracovaná, a preto je určite prínosom. Je určená predovšetkým odbornej verejnosti. Dobré poslúži aj ako študijný materiál.

KONTAKT NA AUTORA

Mgr. Zuzana Illýová
zuzana.illyova@flaw.uniba.sk
Katedra právnych dejín
Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
Šafárikovo nám. 6
810 00 Bratislava
Slovenská republika

**MOSNÝ, P. A KOL.
PRÁVNOHISTORICKÁ
REALITA SOCIÁLNEJ
DOKTRÍNY 20. STOROČIA
KRAKOV, 2013, S. 288,
ISBN 978-83-7490-587-9
(RECENZIA)**

**RÓBERT JÁGER
KATEDRA TEÓRIE ŠTÁTU A PRÁVA,
PRÁVNICKÁ FAKULTA,
UNIVERZITA MATEJA BELA**

V roku 2012 začal svoju činnosť riešiteľský kolektív grantového projektu KEGA č. 003TTU-4/2012 „*Formácia podnikateľských schopností študentov spojená s reformnou optimalizáciou výučby dejín štátu, prameňov práva a právnych inštitútov*“ pod vedením prof. Dr. h. c. JUDr. Petra Mosného, CSc. Riešiteľský kolektív pri svojich aktivitách sleduje (okrem iných) aj cieľ zefektívniť a zatriktívniť časť právnického vzdelávania, ktorá je orientovaná na právnu históriu s možným dosahom aj na iné tradičné právno-historické či právno-teoretické predmety. Ako čiastočná realizácia tohto cieľa bola riešiteľským kolektívom vydaná vedecká monografia „*Právnohistorická realita sociálnej doktríny 20.storočia*“.

Autorský kolektív monografie tvorili pod vedením prof. Dr. h. c. JUDr. Petra Mosného, CSc. vedecko-pedagogickí pracovníci vybraných slovenských a českých právnických fakúlt. Samotnáológia monografie je rozdelená do deviatich nosných kapitol, a vychádza z predstavenia všeobecných smerov sociálnej doktríny jednak medzivojnovnej Československej republiky, následne Slovenskej republiky vojnového obdobia. Nasleduje pohľad na formovanie a kľúčové problémy zásadných odvetví pracovného a sociálneho zákonodarstva v ich záverečnej konfrontácii s predchodcom modelu sociálneho zabezpečenia z Nemecka obdobia Otta von Bismarcka a obdobia tzv. Tretej ríše uzavretej právno-filozofickou úvahou o nevyhnutnom prepojení hodnoty slobody jednotlivca a hodnoty ľudskej dôstojnosti.

Autorom prvej kapitoly s názvom „*Sociální doktrína první Československé republiky a její odraz v právu*“ je Ladislav Voják. Kapitola je venovaná popisu sociálnej doktríny prvej Československej republiky v rovine konceptu riešenia vzťahu jednotlivca a spoločnosti v oblasti sociálneho (hmotného) zabezpečenia a sociálnej starostlivosti. Základom úvah autora tejto kapitoly sa stali názory T.G. Masaryka vychádzajúce z jeho viery v spoločenský pokrok docielený zdokonaľovaním demokratického systému aj prostredníctvom hospodárskych a sociálnych reforiem a všeobecnej humanizácie.

V druhej kapitole nazvanej „*Východiská sociálnej doktríny Slovenskej republiky 1939 – 1945*“ priblížil Peter Mosný Charakter sociálnej doktríny daného obdobia na relevantných právno-historických skutočnostiach samotného vzniku a existencie Slovenskej republiky vojnového obdobia snažiac sa pritom o zbavenie predmetnej problematiky nánosov tendenčného popisu a analýzy dejinných udalostí. Autor tejto kapitoly poukazuje na to, že základom východísk sociálnej doktríny slovenského národa v danom období boli okrem Evanjelia a sociálnej náuky Katolíckej cirkvi aj myšlienkový smer slovenského národného socializmu ako aj Ústava Slovenskej republiky ako norma najvyššej právnej sily.

Premietnutie myšlienok sociálnej doktríny majúcej svoje korene už v druhej polovici 19.storočia v súvis s radikálnymi zmenami v sociálnej a ekonomickej štruktúre obyvateľstva vtedajšej Európy uskutočnila Miriam Laclavíková v kapitole „*Formovanie pracovného práva a práva sociálneho zabezpečenia na našom území začiatkom 20.storočia*“. Autorka v tejto časti práce poukázala na to, že prvé úpravy v oblasti sociálnych istôt rozširujúcej sa vrstvy robotníkov vykazovali charakter tzv. ochranných noriem, pričom toto ochranné zákonodarstvo už od polovice 19.storočia postupne zahrňovalo obmedzenia výkonu práce u detí a mladistvých, následne obmedzením výkonu práce ženami atď.

Ján Kuklík v kapitole „*Diskuze o provedení socializace v Československu v prvních letech jeho samostatné existence*“ predstavuje proces socializácie z obdobia prvej Československej republiky. Autor poukazuje na odôvodnené obavy z radikalizácie más a politického diania ako možný dôsledok ekonomickej a politickej situácie za ktorej Československá republika vznikla. Na upokojenie tejto situácie bolo podľa autora nevyhnutným presadiť a realizovať zásahy do nedotknuteľnosti súkromného vlastníctva, čo sa presadzovalo napríklad pozemkovou reformou.

Vladimír Kindl v piatej kapitole nazvanej „*Sociální obsah domovského práva v českých zemích a v Československu (1848 – 1948)*“ poukázal, že významnou časťou sociálnej doktríny bola oblasť systému sociálnej starostlivosti o vylúčené, marginalizované či handicapované skupiny obyvateľstva so zásadnou snahou o ich sociálnu inklúziu.

V šiestej kapitole nazvanej „*Starostlivost' o sociálne slabé minority na Slovensku v období I. ČSR*“, ktorej autorkou je Adriana Švecová je sústredná pozornosť na oblasť tzv. chudobinskej starostlivosti v Uhorsku a následne na území Slovenska ako súčasť československého štátu so širším rámcom starostlivosti o sociálne slabé minority. Autorka v tejto časti práce konštatuje, že Československá republika dosiahla vtedajšími

právnymi inštitútmi a široko chápanou chudobinskou starostlivosťou pomerne uspokojujív právny rámec starostlivosti o sociálne slabé minority.

Peter Višný v kapitole „*Sociálne zákonodarstvo Nemeckej ríše v Bismarckovej ére*“ poukázal na fakt, že pri hľadaní ideových východísk budovania európskeho sociálneho zákonodarstva je nutné sa nevyhnutne vrátiť k tzv. Bismarckovej ére sociálneho zákonodarstva Nemeckej ríše 80. rokoch 19. storočia, pretože práve v tomto období boli položené základy nemocenského, úrazového, invalidného a starobného poistenia robotníkov. Autor zároveň poukazuje, že to bol práve Bismarck ktorý vybudoval pomerne efektívny poistný systém, ktorý sa stal inšpiráciou pre mnohé kontinentálne štáty.

Kapitola „*Sociálno-právna pozícia zamestnancov v totalitnom štáte na príklade Nemeckej ríše po roku 1933*“ autorom ktorej je Ján Drgo, nadväzuje na kapitolu šiestu. Autor v nej predstavil pohľad na sociálny vývoj Nemecka v období tzv. Tretej ríše s osobitným zreteľom na pozíciu zamestnancov, mzdovú politiku, kolektívne pracovnoprávne vzťahy a s nimi súvisiacu likvidáciu odborového hnutia. Autor tu poukazuje na fakt, že sociálno-právna pozícia zamestnancov v Nemecku po roku 1933 bola ovplyvnená koncepciou silného štátu v nadväznosti na požiadavku jeho hospodárskej stability.

Štefan Siskovič v kapitole nazvanej „*Dva prístupy k formovaniu sociálnej doktríny*“ podáva teoreticko-filozofický pohľad na formovanie sociálnej doktríny a jej ideové základy, v rámci ktorej autor vyzdvihuje ako ústrednú hodnotu ľudskú dôstojnosť. Obsah pojmu ľudská dôstojnosť je podľa autora vyjadrením neustálej snahy každej prichádzajúcej generácie, ako aj jednotlivca, existenciálne sa vyrovnáť s obsahom noriem, pred ktoré boli postavení, s možnosťou ich následnej zmeny tak, aby zodpovedali ich predstave.

Na základe vyššie uvedeného možno konštatovať, že vedecká monografia „*Právnohistorická realita sociálnej doktríny 20. storočia*“ je obsahovo rôznorodým a názorovo bohatým komplexom podnetov a názorov právnych historikov na široké spektrum problémov súvisiacich s poznaním vzniku, ideovej inšpirácie či pokusov o uplatnenie v praxi sociálnej doktríny v minulom storočí.

Recenzovaná vedecká monografia poukázala na množstvo problémov, s ktorými sa výučba dejín práva (či už dejín národných alebo dejín svetových) stretáva v oblasti sociálneho práva poisťovacieho či dnešným jazykom nazvaného práva sociálneho zabezpečenia s dosahom aj na pracovné právo či správne právo (právnu filozofiu v pozícii inšpirácie predmetných právnych predpisov nevylučujúc). Autori príspevkov, spôsobom sebe vlastným, poukazujú aj na možnosti a limity eventuálneho riešenia predostretých problémov. Z tohto pohľadu možno konštatovať, že monografia je úspešným krokom k naplneniu cieľa, ktorý si stanovili riešitelia grantového projektu KEGA č. 003TTU-4/2012 „*Formácia podnikateľských schopností študentov spojená s reformnou optimalizáciou výučby dejín štátu, prameňov práva a právnych inštitútov*“.

Monografia „*Právnohistorická realita sociálnej doktríny 20. storočia*“ posúva poznanie v predmetnej oblasti poznania o značnú dĺžku ďalej a je nepochybne obohatením spisby právno-historickej s dopadom aj na mimoprávne vedné disciplíny. Zo všetkého čo bolo doposiaľ zvýraznené, i celého komplexu posudzovanej monografie je možné rezultovať, že predmetnú publikáciu v plnom rozsahu odporúčame nielen právnym historikom, odborníkom pozitívno-právnych disciplín ako aj odborníkom zaoberajúcimi sa sociálnymi vedami vo všeobecnosti. Predmetná monografia môže poslúžiť aj ako študijná pomôcka nielen študentom právnických fakúlt aj pre študentov širokého spektra študijných odborov, ktorých súčasťou je výučba historického vývoja sociálnej interakcie v najnovších dejinách.

KONTAKT NA AUTORA

JUDr. PhDr. Róbert Jäger, PhD.

robert.jager@centrum.sk

Katedra teórie štátu a práva, Právnická fakulta

Univerzita Mateja Bela

Komenského 20

974 01 Banská Bystrica

Slovenská republika

SPRÁVY

**SPRÁVA O OBHAJOBE
DIZERTAČNEJ PRÁCE
MGR. VERONIKY
ČUNDERLÍK ČERBOVEJ**

V stredu 12. novembra 2014 sa na pôde Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave konala verejná obhajoba dizertačnej práce doktorandky Mgr. Veroniky Čunderlík Čerbovej v študijnom odbore 3.4.2. teória a dejiny štátu a práva. Témou obhajovanej práce bola problematika prirodzenoprávnej teórie ako súčasti kanonického práva. Treba upozorniť na to, že práca obsahovo spadá do oblasti kanonického práva, skúma filozofiu práva, právneho myslenia v tomto právnom systéme, a je prvou obhájenou prácou z kanonického práva v uvedenom študijnom odbore. Obhajoba sa uskutočnila pred komisiou pre obhajobu dizertačnej práce pod vedením predsedu prof. JUDr. Jozefa Beňu, CSc. a za prítomnosti jej členov doc. JCDr. PaedDr. Róberta Brtku, CSc. a doc. JUDr. PhDr. Tomáša Gábriša, PhD., LL.M., MA, ako aj oponentov prof. ThDr. JCLic. PaedDr. Jána Dudu, PhD., doc. PhDr. Jarmily Chovancovej, CSc. a doc. JUDr. Stanislava Přibyla, PhD., JCD.

Po krátkom úvode vyzval predseda komisie pre obhajobu prof. J. Beňa doktorandku, aby stručne uviedla podstatný obsah svojej dizertačnej práce, jej koncepciu, výsledky a prínos. Mgr. V. Čunderlík Čerbová stručne opísala zameranie svojej práce, prezentovala prehľad literatúry k rozoberanej téme, pričom uviedla, že v slovenskom a českom právnom prostredí možno konštatovať minimálnu mieru diskusie, pričom komplexne sa teologickej koncepcii prirodzeného zákona Katolíckej cirkvi v našich podmienkach dosiaľ nevenovala žiadna monografia. Navyše zdôraznila, z ktorých prameňov pri svojom výskume čerpala. Následne predstavila výskumné otázky, ciele, štruktúru a obsah dizertačnej práce. Osobitne sa zmienila o problematike dynamiky, vývoja prirodzeného zákona v rámci doktríny Katolíckej cirkvi a jeho vplyvu na pozitívne kanonické právo.

V ďalšom priebehu obhajoby predniesli podstatný obsah svojich posudkov oponenti obhajovanej dizertačnej práce. Prof. Duda podotkol, že v práci mu chýbala obsiahlejšia argumentácia v prospech existencie dynamiky prirodzeného zákona a pojednanie, či je kanonistika právnou a teologickou disciplínou. Avšak konštatoval, že práca je v česko-slovenskom priestore prínosom, ako kvalitne spracované dielo ju odporučil na obhajobu a napokon navrhol doktorandke udeliť titul *philosophiae doctor* (PhD.). K tomuto návrhu sa pripojili aj ďalší dvaja oponenti, ktorí rovnako artikulovali pozitívny prínos práce a vysokú kvalitu jej spracovania. Doc. Přibyl doktorandku upozornil na niekoľko drobných, prevažne terminologicko-technických, chýb a nedostatkov dizertačnej práce, ktoré by mali byť odstránené pred jej monografickým publikovaním. Predseda komisie udelil slovo aj školiteľovi práce doc. JUDr. Matúšovi Nemcovi, PhD., ktorý pochválil vedecký záujem doktorandky, prejavujúci sa ešte počas jej magisterského štúdia, a vyzdvihol, že už od prvého ročníka jej doktorandského štúdia sa ako spoluriešiteľka podieľa na riešení grantového projektu VEGA, č. 1/1081/11s názvom „Doktrína prirodzeného práva v teórii a v tvorbe práva, jej vývoj v konfrontácii s doktrínou základných ľudských práv“. Doktorandka potom zaujala stanovisko k posudkom oponentov a vyjadrila sa k predneseným námietkam a pripomienkam.

Po týchto častiach procesu obhajoby nasledovalo otvorenie všeobecnej rozpravy, do ktorej sa mohli zapojiť všetci prítomní, vrátane pléna. Viacerých zaujali problémy a otázky spojené s dynamikou prirodzeného zákona v učení viacerých najvyšších predstaviteľov Katolíckej cirkvi (napr. pápežov Jána XXIII., Pavla VI., Jána Pavla II., Benedikta XVI. a Františka), dokumentoch Druhého vatikánskeho koncilu a relevantnej odbornej literatúre, osobitne na chápanie a vývoj primárnych a sekundárnych príkazov v rámci prirodzeného zákona. Rovnako sa diskusia dotkla otázok vývoja, dynamiky, ako aj kvality a kvantity zmien kanonického práva a jeho kontinuity v 20. storočí, v jeho kódexoch z roku 1917 a 1983. Doktorandka bližšie osvetlila túto problematiku a prečítala súvisiaci názor jedného z ňou citovaných autorov, predstaviteľa neskorej scholastiky Francisca Suareza, ktorý problematiku sekundárnych príkazov prirodzeného zákona rozviedol do väčších detailov. V diskusii sa ďalej hovorilo aj o vzťahu štátneho a kanonického práva v spojitosti s jeho univerzalistickým vnímaním v kontexte vývoja postoja Katolíckej cirkvi k iným náboženstvám od druhej polovice 20. storočia. Išlo najmä o otázku, či je kanonické právo právom Katolíckej cirkvi ako vnútorným právom verejnej korporácie, ktorú štát registráciou uznáva a tým jej priznáva právo na úpravu svojich vnútorných náležitostí, alebo preň platí princíp personality a vzťahuje sa na veriacich, alebo je autonómnej, svojprávnej povahy. Súhrnom možno konštatovať, že doktorandka odpovedala na všetky otázky a reagovala na všetky pripomienky. Rozprava však nepochybne pôsobila obohacujúco pre všetkých prítomných a aj pre doktorandku, ktorá získala nové podnety pre svoje ďalšie vedecké pôsobenie, napríklad doc. Přibyl odporučil rozviesť

niektoré témy do samostatných prác. Doc. Gábriš sa vyslovil za spracovanie tejto problematiky z prioritne právno-historického hľadiska.

Po skončení rozpravy sa konalo neverejné zasadnutie komisie pre obhajobu, na ktorom bol zhodnotený priebeh a výsledok obhajoby a možnosť využitia výsledkov dizertačnej práce v praxi. V tajnom hlasovaní sa rozhodovalo o tom, či bude navrhnuté udelenie akademického titulu doktorandke. Následne bol kladný výsledok hlasovania všetkých hlasujúcich vyhlásený predsedom komisie pre obhajobu na verejnom zasadnutí. Doktorandke Veronike Čunderlík Čerbovej komisia navrhla udeliť titul *philosophiae doctor* (PhD.) a tento návrh bol spolu s príslušnou dokumentáciou postúpený dekanovi Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave na ďalšie posúdenie v procese udeľovania zmieneného akademického titulu.

Možno oprávnene predpokladať, že proces bude úspešne zavŕšený a že doktorandka využije svoje nadobudnuté poznatky a skúsenosti aj vo svojej ďalšej práci.

SPRÁVA Z VEDECKEJ KONFERENCIE: PREMENY ÚSTAVNÉHO PRÁVA – KONTINUITA A DISKONTINUITA¹

1

Konferencia sa konala v rámci projektu “Kontinuita a diskontinuita práva na Slovensku v 20. storočí a jej vplyv na právny poriadok SR” podporený Agentúrou pre podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-0607-10.

Pri príležitosti 70. výročia zahájenia normotvornej činnosti v Slovenskej národnej rade, sa dňa 25. septembra 2014 konala v priestoroch Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave vedecká konferencia. Názov „Premeny ústavného práva“ bližšie špecifikovali podtituly: 70. rokov slovenského ústavného práva (1944 – 2014) a Genéza slovenskej demokratickej protifašistickej štátnosti.

Konferenciu zahájil vedúci katedry právnych dejín Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, profesor Jozef Beňa, CSc., ktorý naskicoval vývoj ústavného práva v štátoch strednej a východnej Európy, s komparáciou kontinuitných a diskontinuitných momentov v troch obdobiach: po r. 1918, po roku 1944/1945 a po roku 1989/1990 s akcentom na formálnu (dis)kontinuitu, teda hodnotenie týchto zmien novými štátmi a ich štátnymi režimami, z aspektu legality a legitimacy.

V prvom bloku konferencie prezentovali svoje príspevky hostia z Chorvátska a Ukrajiny. Tému chorvátskej štátnosti a prierezový náčrt ústavného vývoja Chorvátska v rokoch 1945 – 1992 priblížil doc. Budislav Vukas, jr., PhD. Venoval aj koncepcii federalizmu ako formy riešenia spolužitia národov v multi-etnickej Juhoslávie, konfederalným pokusom, následnému rozpadu Juhoslávie a formovaniu nezávislého Chorvátska v podmienkach vojenského konfliktu charakteru občianskej vojny. V závere príspevku poukázal doc. Vukas na dôležitosť ochrany vlastnej (národnej) štátnosti.

Ako druhá prezentovala svoj príspevok doc. Iulianna Tsvietkova, PhD. z kyjevskej Národnej univerzity Tarasa Ševčenka. V úvodnej časti sa venovala historickému vývoju štátoprávneho postavenia Ukrajiny. Poukázala na fakt, že územie Ukrajiny bolo v priebehu dejinného vývoja teritoriálne roztrieštené a jeho správa bola nejednotná. Územie bolo vystavené častým rôznorodým vplyvom v závislosti od aktuálneho dominátora tej-ktorej časti Ukrajiny. Od 18. storočia možno badať pokusy o zmenu tejto roztrieštenosti a snahy o nezávislosť Ukrajiny. Na území pod ruským vplyvom však dochádzalo k čoraz väčšej eliminácii akýchkoľvek emancipačných pokusov. Vzhľadom na aktuálnosť témy ukrajinskej nezávislosti, sa doc. Tsvietkova v druhej časti svojho príspevku venovala aj právnenému rozboru a zhodnoteniu súčasnej krízy na Ukrajine. Ako obyvateľka Kyjeva vyjadrila svoj názor na mnohé „ukrajinské“ aktuálne politické témy, ako napríklad nedávne referendum na Kryme, nepodpísanie asociačnej dohody s Európskou Úniou a eskaláciu napätia, ktoré vyústilo do demonštrácii na Majdane. Etnickú štruktúru, národnostné zloženie obyvateľstva, analyzovala a v kontexte vývoja revolúcie a priblížila tiež pozadie prezidentských volieb z roku 2010, kedy zvíťazil bývalý prezident Ukrajiny Viktor Janukovič. Príspevok doc. Tsvietkova uzatvorila konštatovaním, že súčasný problém Ukrajiny spočíva v tom, že príliš žije minulosťou. Jej vystúpenie nepochybne ukázalo dôležitosť vnímania súčasných medzinárodných udalostí aj v kontexte ústavných dejín konkrétnych štátov.

Druhý blok konferencie otvoril PhDr. et Mgr. Peter Mulík, PhD. z Historického ústavu SAV s témou „Podoby slovenskej štátnosti z pohľadu národnej emancipácie Slovákov“. Venoval sa peripetiám cesty k dosiahnutiu slovenskej štátnosti v 20. storočí. Doktor Mulík viedol, že o slovenskom politickom národe možno hovoriť až od udalostí 6. októbra 1938, ktorým predchádzalo 20. ročné úsilie slovenských autonomistov. Mgr. Miroslav Lysý, PhD. z Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave spracoval kontroverznú tému - či je možné chápať Slovenský štát (1939 – 1945) ako pokračovateľa Veľkej Moravy. V úvode načrtol význam štátnych symbolov, ktoré môžu byť v určitých prípadoch vyjadrením kontinuity, resp. naopak popretím minulosti určitého štátu. Dr. Lysý tiež polemizoval o tom, čo je dôvodom pre formulovanie vzťahu konkrétneho štátu k minulosti a vyjadril presvedčenie, že ním môže byť hľadanie vlastnej identity a legitimacy. Predstavitelia Slovenského štátu (1939 – 1945) sa ho snažili prezentovať ako pokračovateľa Veľkej Moravy, čo naznačujú aj vyjadrenia o „obnovení“ a nie vytvorení štátnej samostatnosti. Počas existencie Slovenského štátu (1939 – 1945) sa často vyzdvihoval význam cyrilo-metodskej a svätoplukovskej tradície. Dr. Lysý sa v závere svojho príspevku venoval aj pokusu o materializovanie štátnosti v podobe pomníka „kráľa Svätopluka“, na ktorý sa uskutočnila finančná zbierka. Nie je známy dôvod, prečo napokon k výstavbe pomníku nedošlo. Doktor Lysý poukázal na paralely a tiež podobu medzi sochou Svätopluka z rokov 1939/1940 a súčasnou sochou na nádvorí Bratislavského hradu. Tretím príspevkom tohto bloku bol príspevok Mgr. Ondreja Podolca, PhD., ktorý takisto pôsobí na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Dr. Podolec prezentoval tému politických a právnych aspektov medzinárodnoprávného uznania Slovenského štátu. Ide o problematiku, ktorá pred rokom 1989 v našich podmienkach nebola spracovaná, no v súčasnosti jej už bola venovaná pomerne značná vedecká pozornosť. Dr. Podolec poukázal na výsledky

výskumnej činnosti prof. Petrufa v tejto problematike. Žiadosť o uznanie Slovenského štátu bola rozposlalo novovzniknuté Ministerstvo zahraničných vecí dňa 16.3.1939, pričom medzinárodná akceptácia a následné ustálenie zahraničných vzťahov trvalo v mnohých prípadoch aj niekoľko rokov. Samostatný Slovenský štát mal zásadné limity svojej suverenity, najmä v podobe ochrannej zmluvy s Nemeckom (Schutzvertrag), vôle druhých strán (štátov) vstúpiť do medzinárodných vzťahov so Slovenským štátom a tiež obmedzené finančné a personálne možnosti pre rozvoj medzinárodných vzťahov. Doktor Podolec vo svojom príspevku zdôraznil, že nie je možné pozeráť sa na dejinné udalosti súčasnými očami, ale ich treba vnímať skôr cez prizmu vtedajších medzinárodných, či vnútorných determinantov. Druhý blok uzatvorila svojim vystúpením JUDr. Katarína Zavacká, CSc. z Ústavu štátu a práva SAV. Preniesla príspevok na tému „K ratihabícii nariadení SNR“, pričom hneď v úvode poznamenala, že k ratihabícii nariadení SNR nikdy nedošlo. Vo svojom vystúpení sa venovala najmä kritike legislatívnej činnosti SNR vzhľadom na údajný antidemokratický obsah nariadení a cenzúru akejkoľvek kritiky. V následnej rozprave sa diskutovalo o vzťahu Juhoslávie a Slovenského štátu. Dr. Lysému bola adresovaná otázka, či ide v prípade „kráľa Svätopluka“ o umelú konštrukciu alebo skutočne vychádza z historickej kultúry a tradície.

V záverečnom bloku konferencie sa predstavili štyria účastníci, ktorí na rozdiel od predchádzajúceho výrazne „historickoprávneho“, sústredili svoju pozornosť na zásadné teoretické problémy platného ústavného práva. JUDr. Monika Forejtová, PhD. zo Západočeskej univerzity v Plzni predniesla príspevok na tému „Materiálne ohnisko ústavy“. Táto problematika je úzko spojená s otázkou, či môže súčasný ústavodarca zaviazat všetky ďalšie generácie, ale tiež s tým, aké sú limity v prípade zásahu do litery ústavy. Autorka vo svojom vystúpení pripomenula názor K. Schmidta, podľa ktorého je oprávnenie meniť ústavu podmienené zachovaním základnej osi ústavy. Otázkou však ostáva, kto má garantovať legálnu zmenu ústavy a zachovanie jej podstaty. Ústava je tradične vyjadrením hodnôt spoločnosti a z tohto titulu by mala ostať v zásade nemenná – bez zásahov. Dr. Forejtová uviedla, že v súvislosti s problematikou materiálneho jadra ústavy už boli vydané viaceré ústavné nálezy. Známymi sú najmä tzv. „Klokočkův“ nález a kauza Melčák. Po Dr. Forejtovej predniesol svoj príspevok JUDr. Dušan Nikodým, CSc. z Ústavu štátu a práva SAV, ktorý sa venoval téme „Ústavná legislatíva a otvorené problémy“. Uviedol, že niektoré novely Ústavy SR porušujú materiálne jadro ústavy a následne prezentoval kritický pohľad na konkrétne novelizácie. Dr. Nikodým načrtnol vo svojom príspevku problematiku ustanovení o referende a úvahu nad možným zakotvením konzultatívneho referenda. Venoval tiež pozornosť problematike prelomovania ústavy, napríklad v prípadoch skracovania volebného obdobia pod ústavou vymedzené štyri roky a navrhol ústavné riešenie v podobe doplnenia ustanovení, ktoré by na takúto situáciu predvídali a uvádzali riešenie (napr. rozpustenie NR SR a vypísanie nových volieb). Ďalším príkladom je novela č. 356/2011 Z.z., ktorou boli prezidentovi prisúdené kompetencie, ktoré narúšajú materiálne jadro ústavy nakoľko neboli typické pre parlamentnú formu vlády. Dr. Nikodým sa venoval tiež aktuálnej téme sudcovských previerok, ktoré podľa jeho názoru predstavujú vstup výkonnej moci do moci súdnej, a tým opäť prinášajú zásah do materiálneho jadra ústavy. De lege ferenda priniesol autor príspevku tiež úvahy nad potrebou dôslednej úpravy vzťahu Slovenska k Európskej únii a k orgánom Európskej Únie. Ako tretí v rámci posledného bloku vystúpil JUDr. Milan Hodás, PhD. z Univerzity Komenského v Bratislave, ktorý sa venoval zmenám ústavného práva v kontexte členstva v Európskej únii. Pozornosť sústredil najmä na zhodnotenie tzv. euronovely z roku 2001. V tom čase bolo dôležité najmä otvorenie slovenského právneho poriadku a zakotvenie priority právneho poriadku EÚ, čím došlo k obmedzeniu normotvorného suveréna v podobe NR SR. Vo svojom príspevku Dr. Hodás poukázal na problematiku a nedôslednosť právnej úpravy extradície v Ústave SR. Prezentoval názor, že v prípade aproximačných nariadení vlády SR, ktorými sa transponujú smernice EÚ vláda de facto nahrádza v činnosti NR SR. Posledným účastníkom konferencie bola JUDr. Simona Onděčková, ktorá vystúpila s príspevkom venovaným premenám volebného práva. V úvode sa venovala interpretácii pojmu demokracia a prezentovala zámer svojho vystúpenia ako vymedzenie pojmu demokracia a volebné právo v komunistickom režime a premenu tohto inštitútu po r. 1989.

Následne bola otvorená diskusia, v ktorej účastníci konferencie pokračovali v polemike nad vymedzením materiálneho jadra ústavy, tiež nad otázkou pojmológie a následne nad potrebou limitov sudcovského aktivizmu pri kontrole porušovania materiálneho jadra ústavy. Z diskusie vystalo viac odpovedí ako otázok, okrem iného aj „Kto bude strážiť strážcov?“

V záverečnom slove prof. Jozef Beňa, CSc. ocenil priebeh konferencie a poukázal na to, že sa opäť potvrdila nutnosť prepojenia právnej histórie, pozitívneho práva a úvah de lege ferenda. Základné dimenzie a atribúty tohto vedeckého podujatia – genéza slovenského ústavného práva je spojená, pramení zo Slovenského národného povstania, z ustanovenia slovenskej antifašistickej demokratickej štátnosti legislatívnou činnosťou Slovenskej národnej rady; vyvíjalo sa a myšlienkovu obohacujúce je jeho skúmanie v kontexte ústavného vývoja štátov strednej a východnej Európy; preukázalo sa že aj pre právne dejiny platí sentencia, že „historia est mater studiorum“ a jej traktovanie v jednote s platným ústavným právom, prehĺbuje jeho poznanie a inšpiruje aj pre posolstva a výzvy de lege ferenda.

KONTAKT NA AUTORA

Mgr. Zuzana Illýová
zuzana.illyova@flaw.uniba.sk
Katedra právnych dejín
Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
Šafárikovo nám. 6
810 00 Bratislava
Slovenská republika

POKYNY PRE AUTOROV

HISTORIA ET THEORIA IURIS (HTI)

je elektronický recenzovaný vedecký časopis pre oblasť právnej vedy. Vychádza dvakrát ročne na internetovej stránke <http://hticasopis.blogspot.com/>. Cieľom je podpora kvality formácie a vedecko-kvalifikačných výstupov mladých právnych vedcov. Praktickým výstupom je poskytnutie priestoru v HTI na priebežné publikovanie vedeckých článkov, ktoré môžu byť využiteľné v procese tvorby dizertačných perspektívne aj habilitačných prác mladých vedeckých a pedagogických pracovníkov do veku 35 rokov vo vednom odbore právo alebo v príbuzných vedných odboroch.

PRI POSIELANÍ RUKOPISOV DO REDAKCIE JE POTREBNÉ DODRŽAŤ TIETO POKYNY:

Rukopisy posilať v elektronickej podobe výlučne v editore Microsoft Word na e-mailovú adresu: hti.casopis@gmail.com.

ŠABLÓNA – PRI ZOSTAVOVANÍ PRÍSPEVKU POUŽITE NASLEDUJÚCU ŠABLÓNU

Názov príspevku

Meno a priezvisko autora bez titulov

Názov vysielajúcej organizácie (napr.: Názov univerzity, Názov fakulty)

Abstrakt: Abstrakt v slovenskom alebo v českom jazyku a zároveň v anglickom jazyku na desať až pätnásť riadkov na samostatnej strane. K abstraktu pripojte bibliografický riadok časopisu napr. HISTORIA ET THEORIA IURIS, roč. 5, 2013, č. 2, s. (číslo strany doplní redakcia)

Kľúčové slová: Kľúčové slová v slovenskom jazyku alebo v českom jazyku a zároveň v anglickom jazyku.

Samotný príspevok

Kontaktné údaje:

Meno a priezvisko so všetkými titulmi

e-mail

Názov pôsobiska

Adresa – ulica

PSČ Mesto

Štát

FORMÁT PRÍSPEVKU

Prosím, akceptujte tieto pravidlá: šablóna má formát B5 (šírka 176 x výška 250 mm). Okraje majú: 20 mm ľavý, 15 mm pravý, 20 mm horný a 15 mm spodným okrajom. Odseky v rámci odstavca (resp. kapitoly alebo podkapitoly) navzájom neoddeľujte. Prvý riadok odseku odsadzte vždy o 10 mm od okraju. Odstavce (resp. kapitoly a podkapitoly) sa oddeľujú jedným riadkom. Prosím, nemeňte nastavenie tejto šablóny, vzhľad odsekov, formátovanie kapitol a podkapitol a ani písmo.

PÍSMO A RIADKOVANIE

Rozsah príspevku je stanovený na 10 – 15 rukopisných strán. Používajte výhradne písmo typu “Times New Roman”, a to veľkosti 12 so zarovnaním podľa okrajov, v poznámkach pod čiarou Times New Roman 10. Iba písmo v názve príspevku má veľkosť 13. Rukopisy treba písať podľa normy pre úpravu rukopisov (30 riadkov po 60 znakov – vrátane medzier – na jednej strane, Times New Roman 12). Nedel'te slová na konci riadku a nečísľujte strany. Iba pri názve vysielajúcej organizácie, tabuľkách a okrajoch je zarovnanie na stred (resp. je možné centrovat'). V texte môžete používať písmo typu tučné, kurzíva a podčiarknuté. Riadkovanie celého príspevku musí byť jednoduché. Názvy kapitol a podkapitol sú vždy tučným písmom a číslované (veľkosť písma zostáva 12). Názov kapitoly má byť veľkými písmenami.

Články treba prehľadne členiť podľa charakteru spracúvanej problematiky a zachovať nasledovnú štruktúru: úvod, rozbor problematiky, závery.

CITÁCIE

Citácie a poznámky uvádzať pomocou programu Microsoft Word pod čiaru na príslušnej strane pod seba a číslovať od 1-x, pritom číslo poznámky písať ako index. Pri citovaní bibliografických údajov sa vychádza z normy ISO 690. Odporúčame nasledujúce vzory citácií v poznámkach pod čiarou: MALÝ, Karel – SIVÁK, Florián. Dejiny štátu a práva v Česko-Slovensku do roku 1918. Bratislava: Obzor, 1992, s. 206., resp. OVEČKOVÁ, Oľga. Vzťah Obchodného zákonníka a Občianskeho zákonníka s akcentom na vybrané inštitúty obchodného záväzkového práva. Právny obzor, 91, 2008, č. 4, s. 251 – 252. V úvodných číslach HTI sa budú rešpektovať aj iné podoby citovania, pokiaľ sú v súlade s uvedenou normou. Odporúčame prečítať si metodické usmernenie pre písanie odborných textov zverejnené v druhom čísle HTI: LICHNEROVÁ, Lucia. Problematika citovania a odkazovania na klasické dokumenty: zásady a najčastejšie problémy. HISTORIA ET THEORIA IURIS, 2009, roč. 1, č. 2, s 7 – 22. Je k dispozícii aj na www.pravne dejiny.sk.

RESUME

Ku každému článku treba na osobitnej strane pripojiť krátke resumé v anglickom jazyku (10 – 15 riadkov), ktoré musí obsahovať názov článku, meno autora, výstižnú charakteristiku a bibliografický riadok. V prípade, že ste skoncipovali Váš príspevok ako súčasť vedeckého projektu, uveďte to formou poznámky pod čiarou umiestnenou hneď za názvom príspevku.

